

246089

A

PIRAMISOK HAZÁJÁBÓL

UTAZÁSI EMLÉK

IRTA

SZALAY IMRE

BUDAPEST 1895
SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA
ANDRÁSSY-UT 10.

A PIRAMISOK HAZÁJÁBÓL

UTAZASI EMLÉK

IRTA

SZALAY IMRE

7-25

BUDAPEST 1895

SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA

ANDRÁSSY-UT 10.

246089

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA
Nyomtatv. Növedéknapló
1895. év. 513. sz.

4399

A t. olvasóhoz!

A magyar ember általában nem szeret utazni, keleti vérmérsékleténél fogva, kényelemhez és szokásaihoz ragaszkodván, ezt utazásaiban mindenütt el nem érhetvén, inkább otthon marad, pedig most, a villany és gőz korszakában, a távolságok lassankint a minimumra szállnak alá, és alig számbavehetőek. Az újabb felfedezések, a földgömb eddig ismeretlen sarkvidékéig, ugy Afrika legbelsejéig terjednek már, mig azonban ezek nélkülözések és bizonyos veszély nélkül el nem érhetőek, a többi világrészekhez hozzájutni könnyü és biztos.

Egyptom azon ország, mely a legnagyobb ókori emlékekkel, az európai emberek szokásaitól különbözőségeivel, ugy téli éghajlatánál fogva, egyike a legkedvezőbb és érdekesebb

országoknak, hol a kedély megifjodik, a jólérés a roppant ózontartalom miatt folytonos. A mindig derült ég a szabadban lételt permanenssé teszi. Mintegy felhivja ugy a sportembert, mint a turistát, és a kedélybeteget, a látogatásra.

Ha e csekély kötetnek elolvasása az errealó hajlamot felgerjeszti, és némi utmutatásul szolgál, ugy célját egészen elérte.

Budapest, 1895. márczius 2.

A szerző.

A tengeren, 1894. deczember 21.

Még a fülemben vannak a képviselőház földművelési vitájának utóhangjai, alig néhány napja, hogy elszakadtam hazulról s máris a mértföldek oly sokasága választ el, hogy kiszámítani is nehéz; de a villám és gőz korszakában nincs távolság! Eszemben van még Krajcsik kollégám tanuk előtt, a folyosón tett figyelmeztetése: „Belefuladsz a tengerbe, ne menj el“, mire Beöthy Aldzsi azt mondja: „Te Feri, te tudatlan lész öregségedre, — Imre nem fulladhat be a Középtengerbe, mert a Stockfisch csak az északi tengerekben honos.“ Talán igaza is van, mert otthagyni egy nyugalmas otthont (hol a képviselőházi viták is szünetelnek) és elmenni távol világrészbe, rázatni magát a vasuti kupében, álmatlanságot szenvedve, a tenger viharjainak kitenni magát, nem igazi Stockfisch-gondolat? De mit tehetek róla? Mint a vándormadarat megszállja a vágy őszszel a vándorutra kelni, épp úgy üz engem is a tél kezdeténél a vágy a meleg, a napsütés, a nyugalom után, — no nem tagadom, a vadászat, a

külföldön levő, minálunk ismeretlen állatokra, mely néha veszélylyel is van összekötve ; de mindenesetre sok fáradsággal, vonz nagyon. — Pedig az expeditió rosszul kezdődött. Latinovits, a régi jó baj- és utazótárs, nincs velem, beteg ; a többiek akadályozva vannak ; szomoruan indultam el e hó 19-én egyedül, elhagyottan érezve magamat, de örömömbre a kupéban bemutatja magát Orgonás huszárezredes, ki szinte Alexandriába indult és így van egy magyarral több, tehát nem vagyok egyedül a sok nemzet között, — a vonat sebesen száguld tova, havazik, azt hiszem, az utánunk jövő már el lesz havazva, mert a Balaton mellett nagyon hordja, — de alig érünk Kánizsára az előbbi zord havat langymeleg eső váltja fel, míg a Karston újra hóesés van, és a nagy hóval fődött fenyőfák mintha mind karácsonyfákká váltak volna ; a mint a gőzgép kinyitott ajtaján kilövellő fény megvilágította az ezer fényben csillogó hókristályokat ; eltűnik azonban a fény is, és a sötétben alig látható a szép ut, és a széperdőség, míg néhány óra múlva felkel a nap, és a tenger közelsége miatt a havat elolvasztja és csak a távolban világítja meg a nagy hóval borított hegyeket!... Előtűnik egyszerre a végtelen tenger, a sok apró halászhajóival és a szerencsétlen emlékü Miramarral, s nem sokára bent vagyunk Triesztben, a mi Fiuménkre félelmes vetélytárs nagyszerűen épülő kikötővárosába ; őszintén bevallom, aggasztóan látom itt az építkezéseket, nagy

darabok foglaltatnak itt el a tengertől, új mólók épülnek, az árboczerdők mégis mintha meggyérültek volna, a vitorlás hajók kevesbednek, elnyeli őket a sok gőzhajó. — Este színházba mentünk, az amphiteatro Fenicébe, a mely egy régebben czirkusznak épített helyiséget foglalt el, — a *Le simie* (a majom) czimű vigjátékot adták, nem a legjobb erők, csak a második felvonásig maradtunk, nem volt köztük Duse. — Az új mólók egyike mellett horgonyoz gőzhajónk, mely a meleg ég alj alá lesz viendő bennünket. *Vorwärts* nevű hatalmas nagy hajó, a két árbocczal, 2000lóerővel. Barát-ságos kapitány fogad bennünket, egy, a vihartól megbarnult öszes tengerész, ki most nyugalomban van, értve a nyugalom alatt azt, hogy azelőtt a chinai vizeket járta, elhagyva családját 2—3 hónapra is, most pedig 10—12 napra, a mennyi idő alatt Alexandriából meg lehet fordulni. — Kezdenek gyűlni az utasok, egy német ezredes Poroszországból, tehát már van egy kollégája Orgonásnak, kivel az egész uton pörölnek nemzetiségi dolgok miatt. A németnek semmi sem szép, a mi nem porosz s ha bármely nemzetnek valami kiválóságáról van szó, az van Poroszországban is; nagyon természetes, Orgonás se hagyja magát. Egy nagy társaság is jön Bukovinából, mely hosszú utra indul Egyiptomból Jaffába, Jeruzsálemből Konstantinápolyba s onnan haza; majd jön egy német professzor, neje és egy kedves arcú kis leánynyal, ki ugyan egyiptomi,

mert ott született, de 2 éves kora óta Németországban lakik és egész uton neryózus azért, hogy mielőbb meglássa szülőföldjét, melyhez semmi emlék sem köti, de mely után határtalanul vágyott; jön még egy utazó és egy másik ur s így az első osztály utasainak névsora teljes.

Az indulásra kitűzött óra itt van, a gőzsíp tudatja, hogy indulunk, néhány másodosztályu utas kendővel integet, egy kis gőzös eléje fogja magát a nagy hajónak és lassan vontatni kezdi a molóból, a parthoz kötött utolsó kötelet is bevonjuk magunkhoz s néhány percz mulva kint vagyunk a tengeren, elhagyva a molót és világító tornyot. — Egy kis bóra fujdogál, kapitányunk biztat a jó idővel, de én már előre látom, a vészhojszák nagy-csomóbbani követéséből, sikongatásukból, hogy erős időnk lesz. — Egymásután hagyjuk el Piránót, a híres régi rablóvárat, Pólát stb. A szél mindinkább erősödik, a hajó tánczolni kezd, a hullámok taraját kapnak; nézzük körül még most a hajót, mert később az utasok nagy része eltűnik; kikeresve homályos zugokat, magányt és lehetőleg sötétséget, az elkövetett, vagy elkövetendő bűnnek eltakarására, értve alatta a tengeri betegséget.

A hajó másodosztályu utasai közt két magános nő, három-négy férfi utazik, meghuzódva többnyire a hajó derekán, szomorú arcokkal; nem kevésbé szomorú a velük hozott gyönyörű két lipiczai és egy bábolnai ló, melyek a kedivének

vitetnek, de se széna, se zab nem kell nekik, szomoruan álldogálnak kipárnázott rekeszeikben, a velük bánó kocsis is fájdalmasan néz reájuk, nem is annyira száanalomból, hanem a tengeri betegség miatt. Nem messze tőlük kuczorog két arab is, összebujva, dideregve a hideg szélben, néhány káftános zsidó meghuzódik egy óriási láda mellett, melyben erősen bemálházva vitetik egy Bécsben készült díszhintó. A hajó macskája vigan járkal köztük, dorombolva dörgölőzvéen hozzájuk, míg el nem hessegetik. A hajó orránál egy ketreczbe zárva, 3 tehén várja szomoru sorsát, majd odább néhány liba, pujka és csibe szorong.

Sötétedik, a hajó mindig jobban dőlöngél, az arcok halványodnak, csengetés hallatszik, az ebéd ideje itt van; a társaság, mely eddig a hajó fedélzetén időzött, lemegy az étterembe, de tetemesen megkevesbedve. A két ezredes legjobban tartja magát; nők közül csak egy öreg amerikai milliomos fiatal neje jelenik meg, kik még mi előttünk szálltak a hajóra és csak most jöttek elő. Mellettem ül egy olasz utazó, mellette egy kövérképü úr, a ki azonban mindjárt a második fogásnál rosszul lesz és megtiszteli a szomszédomat az épp felhordott hallal, majonaisssel vagy más mártással, áldozva a tengeri isteneknek. Általános elszörnyöködés, szomszédom átöltözni megy, én is menekülök s megyek kabinomba, ott maradva másnap reggeli 9 óráig.

Alvásról szó sincs, a hullámok csapkodása, a hajónak minden eresztékébeni csikorgása, az ágybani akaraton kívüli hentergés, a csavar erős moraja nem hagyott senkit aludni. Reggel a szél is kevésbé csillapodott s az utasok feljöttek egyenként a fedélzetre sétálni. A közelebbi ismerkedés megkezdődött; a téma, természetesen, leginkább a rosszullét körül forgott és a tegnapi esemény megbeszéltetett. A porosz ezredes később, ebédhez mentünkör megkérdezte a kövérképű urtól: „Haben Sie keine böse Absichten gegen ihrem Nachbar für heute?“ — mi, természetesen, általános derültséget okozott; és ez ismétlődött többször is, mikor étkezések alatt aggályos pillantásokat vetett többször feléje.

Lassankint elhaladunk Lissa előtt is és feltűnik a birodalomból a legutolsó sziget is, a Pelagosa szigete balról, míg jobbról már homályosan Itália partjai is látszanak. A távolban még jól látni látesövön Lagosta szigetét, hol három év előtt vadásztam és eszembe jut az ottani világítótorony őrének elbeszélése, mely szerint ő Pelagosán lévén alkalmazva, ott egy délelőtt 80 darab erdei szalonkát lőtt, még több is eshetett volna, de a löszere kifogyván, míg Lissából kaphatott, addig a szalonkák is eltávoztak onnét.

Valóságos öröm fogta el a hajótársaságot, midőn Brindisi világító tornya tünt elő! Itt volt a szabaddulás, négy-öt óráig a szárazon lehet lenni az 1¹/₂ napi hanyattatás után; de addig még sok idő telik

el, mert a fény nagyon csal. Igen szép látvány volt azonban a kikötőbe vezető sokféle színű lámpa, zöld, piros, sárga, jelezve a hajó utirányát.

Alig értünk a parthoz, tódult a hajóra a sok narancs-, ujságárus, mi pedig kimenve a hajóból, sétáltunk Brindisi utczáin, melyek közül egy különösen szép, széles, nagy terméskövekkel kirakva és villanynyal van világítva.

Ugy látszik, a tengerek istenének haragja van reánk, mert egész idő alatt, míg Alexandriába érünk, erős szél üldöz, keverve a Középtengeren erős villámlás és nyári záporral, mely a szabad fedélzetről leűz bennünket. A különbség a hajó ingásában van csak, egyszer oldalról döntöget bennünket a hullám, máskor ellenkezőleg; hol az eleje emelkedik, hol a hátulja.

Napközben egymásután tűnnek el az albán hegyek, azután a görög szigetek és legutoljára Créta, mely az utolsó száraz föld Európából; e mellett majd egy fél napig megyünk, míg kopár partjai, hóval borított hegyei eltűnnek és nem látunk mást, mint eget csak és vizet.

Nagy ritkán látunk egy-egy hajót, a tenger, mintha kihalt volna, még a vészhojszák is, melyek eddig mindig követtek bennünket, lesve a hajóról ledobott ételmaradékokat, elhagynak bennünket; a hullámozás miatt a mulatságos delphinek közül is csak kettő tűnt elő közvetlen hajónk mellett, kidobva magát a tengerből.

Érdekes volt egyik este a szembe jövő Lloyd-hajó: a delejtű tökéletes vezetése miatt a vonal, melyet leírnak mentükben, egész egyenes: ha a tenger nem háborog nagyon, egy röppentyű száll fel a magasba, szép csillagait szerteszórva a légben, mire a mi hajónk is felel, még egy bengali fény gyulad fel, azután sötét lesz újra minden s a két hajó távozik egymástól.

Utunk nagy részében használhattuk a vitorlákat, néha négyet is felhuztak az árboczokra, ennek köszönhattük azután azt, hogy az 5-ik nap estéjén megláttuk Alexandria megvilágított utczáit; előbb a világitótorony mutatta be magát eltűnő és ki-kigyuladó fényével. Nem vettünk fel hajókalauzt (Lootse), kapitányunk ismeri Alexandria kikötőjét, pedig a behatolás, sekélysege miatt nagy figyelmet igényel. Lassan haladva a sok hajó közt, kiköt hajónk a parton, sok száz arab vár már zsákmányára, rohanni akarnak az utazókra, mint régebben is volt. De mi ez? a civilizáció ide is jött már? Arab csendőrség rendbe állítja őket és csak Cook négerei és a szállodák emberei jönnek be a bevezető hidon, míg tavalay valóságosan megrohantak.

Kairó, 1895. január 2.

A rossz auspiciumokkal kezdődő hajózásunk után, a mennyiben elindulásunkkor a főgépész a vízmérőt szétszakító gőz által majd megvakított, és indulásunk pénteken kezdődvén, (az igaz, hogy a Llyoid-hajók mindig ekkor indulnak) mégis szerencsésen érkeztünk Alexandriába.

Afrika langy-meleg levegője fogad bennünket, itt vagyunk tehát a baksisok hazájában. Mindannak daczára, hogy este egy kicsit eltörödvé érkeztünk, diner után, mely itt 8 órakor kezdődik este, az egész társaság felkerekedett, a nőket sem véve ki, és a legelső nevezetességet néztük meg, az arab kávéházat és az ottani zenét hallgatjuk, közben az arab bajadérok hastánczában gyönyörködven. (?)

Egy nagy négyszegletes terem fogad bennünket, benne fehér márvány- (?) asztalok, a terem végén egy emelvény, hol 6—7 arab zenész üldögél, és mellettük néhány énekelő, lefátyolozott arab nő, és odább két-három hastánczosné. A helyiség nagy

részét arabok, kik vörös fezükbⁿ (ez közbevetőleg mondva, mind *osztrák* gyártmány) kávézgatnak, és piros ruhás angol katonák foglalják el. Figyelmünket egy olasz nyelven a közönséghez irt kérelem kelti fel, mely nem kevesebbet igényel, mint azt, hogy „*Kéretik a közönség az asztalokkal és székekkel nem verekedni*“, tehát jó helyen vagyunk, mert ugy látszik kilátás van reá, hogy egy kis verekedésben is gyönyörködhetünk. Nekünk nincs okunk félni, mert arabok nem szoktak verekedni; az angol katonákhoz pedig nincs közünk, azoknál ez ugy látszik, nemzeti virtus. Az arab zenészek fáradhatatlanul dolgoznak, mandolin-féle hegedü, egy nádsíp, és egy hólyaggal vagy kutyabőrrel bevont fazékon. Nem csodálom éppen a perzsa sah Bécsben időzése alatt az udvari operában tett ama mondását, mikor kérdezték tőle; hogy tetszett? „az eleje igen, a vége és közepe pedig éppen nem.“ Midőn kisült, hogy a zenészek *hangolása* tetszett legjobban neki, mert az egész arab zene azt lehet mondani, hangolásból áll, melyet néha felvált a karmester, ki közben kellnerszerepet is visel, belekurjongatása, melylyel mintegy animálja őket. Kilép most az emelvény elejére *az almé*, nyakára 4—5 sor arany- és ezüstpénz lánczra füzve, hosszan lelógó bársonyzuávkát visel, mely alatt csipőjéig egy gázeféle fehér fátyol van, inkább mutatva, mint elrejtve a meztelen testet. Csipőn alól egy bokáig érő szoknya, gazdagon kivarrva

aranynyal, a kezében két-két, rézcastagnettet csatogtat, és megkezdi művészetét. Csudálatos igazán, mikép teheti ezt, csupán a hasizmok segélyével, hogy azok daczára, mikép se felső- se alsó teste meg sem mozdul, mégis hasa (pardon a kifejezésért, de nem mondhatok mást) oldalt, fel, alá kéjiesen mozog, ütem szerint, melyet néha felvált a mellnek és a csipőnek ingerlő mozgatása, *azaz értsük meg*, reám nem hat ingerlőleg, mert már igen sokszor láttam, engem untat, mert mind egyforma, legföllebb abban különbözik, hogy egyik *almé* szebb, mint a másik, de az aktus ugyanegy mindeniknél; az arabok azonban ugy látszik nagyon szeretik, mert máskép más *változatosabb tánczról gondolkodnának*.

Érdekes az is, ha az ember este felé egyik előkelő kávéház elé kiül, az arab ákác és sicomore árnyékába, mert itt a napsütés elöl még délután 4 óra tájban is jól esik az árnyék, és onnan nézi a mozgalmas életet, mely szemei előtt elvonul, a melynek mását nagyobb méretekben Kairóban láthatja csak, mert itt Alexandriában az európai igen sok látható az utczákon, míg ott az arab a tulnyomó. Hozzák a kitünő fekete kávé, s alig teszi le a szolgál, már jön egy elárusító arab gyerek, ki gyufával kínál, alig üldözöd el, már ott lábatlankodik a szó szoros értelmében a csizmatisztító, hiába utalsz sárga czipődre, hoz rögtön sárga-lakkot is, még evvel is pressziót akarva reád

gyakorolni. Jön *közbe* egy arabs asszony is lefátyolozva, karján egy gyerekkel, az meg baksist akar. Mi jögon? mily czimen? itt olyan nincs, neked van, neki nincs, ott a jogczim. A gondolkodás egészen a *szocziálizmusra vall*, itt ha kaptál valamit, ha nem? ha tettek szolgálatot, ha nem? mindig a bakschiskövetelés járja. Felülsz egy számár, az megbotlik, a szamaras gyerek rögtön bakschist kér; leesel róla, annál inkább, mert megköszönheted, hogy nem ütötte meg magadat. Szembe jön veled valaki, meglököd, vagy az téged, jogczim, ha az illető arabszegény, hogy tőled bakschist kérjen, és így tovább.

Különböző chinai cikkek *árusa jön, hozva* elefántcsontmarkolatu töröket, vagy egész pallost, vagy chinai asztalkát. Kérde az árát, egy fontra, vagy egy Napoleonra mondja; de ugyan ne igérj érte egy pár piaszt, mert mindjárt odaadja, közbe-közbe újra a gyufás gyerek alkalmatlankodik, ha azt látja is, hogy cigarettád füstöl; majd hoznak narancsot, banánát, különféle arabs czukrokat, mogyorót, tökmagot, a mely itt igen kedvencz eledel, és a többi árus is jön még alkalmatlankodva kinálataival. Egy félóra alatt 12 árust olvastam meg, kik hozzánk jöttek. A bakschisért könyörgő pedig folyton üldöz, hiába mondod *erga*, mely arabul van, s annyit tesz *elmenj*, nem tágit; ha tréfából egy milliemet adsz (a piaster $\frac{1}{10}$ része) el sem veszi, mert a legkisebb bakschis itt a fél piaster, melynek ára $6\frac{2}{7}$ kr. a mi pénzünk szerint.

Megnéztük a világítótorony melletti összelődözött erődöt is. Még most is egynehány leszerelt ágyucső kandikál ki a homokból, és a redoute fala össze van löve. Egy nagy *pajtaszerű* épület telve van kilőtt golyókkal. Az épület két fala embermagasságnyi nagyságban egy golyó rombolását mutatja. Némely lövedék olyan rést tört, hogy egy kocsin kilehetne rajta kényelmesen menni. Maga a világítótorony is három lövést kapott, de az már kivan javítva. Még a tenger felé van fordítva egy nagyöblü mozsárágyu, de el van hagyva végkép; meg van töltve homokkal, a mit játszó gyermekek hordtak bele.

Utunk innen a Pompejus szobrához vitt. Igazán szép még most is. 30 méter magasan uralg a város felett, egy darab assouani gránitból faragva. Innen a Mahmoudia-csatorna mellé megyünk, mely csatorna a Nilusból vezet ide, telve mindenféle hajóval. Teherhajók békés szomszédságban egy-egy basának gyönyörű dahabyjével. Annnyiban hasonlítva egymáshoz csak, hogy mindkettőnek óriási magas vitorlarudja van, mely kedvencz tanyája a különböző, de mindenütt ott található héjának, mely itt az utcatisztítók hivatását végzi el, és azért nagy becsben is tartatik, néha felváltva a szürke varjutól, mely szinte jogosnak tartja az otttanyázást. Kisebb petroleumgőzösök fenékkal felfordítva várják a reparációt. Fekete asszonyok járnak a vízhez, fejükön épp oly korsót tartva, mint évezredek előtt és mint minden

bibliai képen láthatunk. Csodálatos balancirozással viszik a fejen *üresen*, a nélkül, hogy hozzányulnának kézzel, és egész máskép tartják telve, pedig nehéz lehet, mert belefér 20—25 liter.

A csatorna egyik oldalán gyönyörű nyaralók és kertek vannak, melyek között a legszebb Antinoides nevű görögé, mely szép narancserdők között kiterjedt parkot képez, közbe fogva a nyaralót, mely uralg a többi fölött. A kert utjait szép szobrok diszítik, és a különböző gyönyörű fák között a szép sárga virágú szantal, egy lila, majd piros és sárga színben diszelgő fával együtt kitűnő illatot terjeszt, segítve ebben a még most is folyton nyíló külömbféle rózsától. Odább azonban, közvetlen szomszédságban egy rombadőlt nyaraló látszik, menedékhelyéül az utcán kóborló kutyáknak. Elhanyagolt kertek, rombadőlt épületek, csendes szomszédságban egymással a szép kioszkok között, és hogy az ellentét még nagyobb legyen, a tulsó parton, átellenben a régi kioszkoknak, fellah falu van. Sárból készült viskók, meztelen cigánygyerekekhez hasonló arab kölykek, kik lármáznak és még a csatornán keresztül is bakschis-ért kiabálnak. Sehol a világon nem lehet látni oly közel a piszkot, szemetet mint itt (de nemcsak Alexandriában, hanem egész Egyiptomban) a fénynyel és pompával együtt csendes szomszédságban.

Itt van a város mellett a Mariotis tó is, melynek nagyrésze azelőtt száraz föld volt, most azonban ten-

ger, elöntetve, és 140 községet tönkre téve a század elején az angolok által. Ennek egyik kiágazásában feltürt ruhával halászott két arab leány, csodálatos alaku halat fogdosva, csakis pusztakézzel; míg odább néhány gazdátlan kutya kereste élelmét, halászva a tóban és annak kiöntéseiben. Alexandria utczáin százával árulják a különböző eleven vadkacsákat, a sok tökeruczát, fecskefarkut, *csörgő kacsák sokféle* nemeit elfogva, ha igaz: *báró Demanx* elbeszélésére valló mód szerint, akkép, hogy egy csalkácsa a tóra kiusztatik és a fellah vadász alá merül a vízbe s csak az orra látszik ki, és így az odauszó kacsák lábait megfogva, megkötözi és így piacra hozza elevenen.

Alexandria már azonban nem egyiptomi város többé, mert leszámítva az arab negyedét, hol a különféle arab árusító üti fel tanyáját a bazárokbán, hol legnagyobb része összezsufolva van, a többi rész, különösen Mehemet Ali szobra körül, a város egész európai, 2—3 emeletes házakkal és leginkább párisi ipartermékekkel. Hagyjuk el tehát Alexandriát és menjünk az igazi arab fővárosba, Kairóba, de erről és esetleges nilusi utamról a jövő levélben.

Cairo, 1895. január 6.

Felkerekedett másnap reggel egész társaságunk a Cook-féle omnibuszra és megindultunk Egyiptom fővárosába — menendők a reggeli gyorsvonattal, — a gyorsaság ellen nem is lehet kifogásunk, de annál több a por ellen, noha minden nagyobb állomáson arabok állnak legyezőkkel, kik tollas fegyverükkel *leverik a kupékról*. Az igaz, hogy néhány percz múlva újra tele lesz. De nem is csoda, a vonat utját nem öntözhetik, eső soha sincs, a tevék és szamarak pedig a vasutat használják sok helyen országutnak és csak a vonat füttyére mennek le jobbra, balra. Őrház sehol sincs s noha két sínpár van lefektetve a laza talajra, azért baj még se történik, mert a sinek igaz, hogy tálforma vasruddal összekötött, fából vaskarikának nevezhető, gerendákon nyugosznak; de azért az összekötések faékekkel vannak összeszorítva, és mi ezen haladunk 75—80 kilométeres sebességgel.

Alexandriát elhagyva, a nyaralóhelynek használt Ramleh tűnik elő egyfelől, míg a másik oldalon a

Maeriotis tó látható, szélein benőve kákával, s néhol félig kiszáradva, de már felosztva parcellákra, hogy az ezerévek előtt is használatban volt *ekével* felszánt-hassák. Itt ott egy-egy arab puskás lödöz a kacsákra, vagy az itt nagy számban tartózkodó mocsári szalonkákra. Tovább haladva eltűnik a tó, és az egész Nilusvölgy kitérül előttünk, szép zöld *mezejével*. A buza már oly nagy mint nálunk májusban, az árpa is ki van kellve, a pamutbokrokat széltében vadalják már ki, és helyén már zöldel az üde, zöld luczerna, kedvencz eledelül szogálva az egymás mellé kipányvázott bivalynak, tevének és szamárnak. Itt-ott sárgul a czukornád is. A vasut mentén egy-egy nagy tevekaraván látható, 10—15 felmálházva, a vasabroncsokba szorított pamuttal, mely a vasutállomásokon óriási *garmadákban* várja a szállítást. A karavánt meg-megszakítja egy-egy közbe jövő szamár vagy ló. Egész sereg arab lefátyolozott és fátyoltalan nő igyekezik a közel- eső városba, némelyik vállán lovagoltatja kisgyermekét. Fehér-fekete burnuszuk messzire ellátszik. Annyira közönyösek a vonat iránt, hogy feléje se néznek.

A mezőkön megy a munka. A pamutbokrot összekötve felrakják a tevékre, és pedig annyit, hogy alig látszik ki a teve feje és teste alóla. Ott szántanak, idébb húzzák a vizet a csatornákból, elöntözve a vetésre, hova árkokat csinálva vezetik el, épp úgy, mint minálunk a bolgár kertészek.

Ott egy pálmaerdőben beduin sátra látszik. Az előntött vetések közt a szép fehér gém seregestől tanyáz, a legelő tevék és szamarak között. az embert is 1—2 lépésre bevárja. Csakis az európai ruházattól fél, mert azt már kitapasztalta, hogy az az élete ellen tör. Mindehhez képzeljünk egy gyönyörű, felhőtelen, kékellő eget, ragyogó napsugarat és mindent, hova a szem ellát, bokrot, fát szép zöld levelekkel; itt egy sicomor látszik világos leveleivel és fügefforma gyümölcsével, odább a Tamariscus, majd az alléfák leghasznosabbika az arab ákác árnyalja be a földet; odább karesu pálmák látszanak. Itt-ott egy fellah falu a magaslatokon, a közel fekvő temetőjével, turbános fejfeivel jelezve lételet. A sárból készült lakóházak, melyeknek teteje nincs. Lapos fedelükön a turbékoló galambok méhkasféle kupolával, a meztelen arab gyerekek és az ajtó előtt üldögélő fellahk kék ruháikban. És mindez gyorsan tűnik el szemeink előtt a vonat sebessége miatt. Majd egy füstölgő gyár látszik, el se akarjuk hinni, annyira európainak tűnik föl. A czukornádat vagy pamutot dolgozza fel. Néhol a csatornákat tisztítják, egy-egy csoportban 30-an is vannak. Kezüik helyettesíti az ásót, a csatornában sorba állnak és kézzel szedik az iszapos földet, átadva egymásnak, míg a legvégső az árok szélire dobja. Tízszert annyit dolgozhatnak ásóval, de miután állami közmunkából történik, tehát ugy is jó, emberanyag van elég.

A változatos képek el-el tűnnek, hogy egy ujnak adjanak helyet. Tantaiba érünk. Ez egy nagy város, mely arról híres, hogy évenként 4 nagy vására van melyre, azelőtt 2—300,000 ember is összegyűlt. Itt történt tavalyi utam alkalmával, hogy az állomáson (épp akkor volt a vásár) felszakítja egy csomó arab a kupé ajtaját, hol Latinovits, egy angol, egy szelid képű berlini bankár és én ültünk, és betódul, az üres helyeket elfoglalja és egy pláne a bankár ölébe ül. Az az ijedségtől mereven, szólni se tud, míg az angol, Latinovits és én el nem öklözzük őket, kik tévedésből a 3-ik helynek nézték az I-ső osztályu kupékat. Az egész uton evvel ijeszgettem utitársnőinket, hogy most is így lesz.

Utunk végéhez közeledve, feltűnik jobbról a Ghizehi piramis-csoport, mindenki izgatottan néz ki az ablakon, hogy a még természetben nem látott csodát megláthassa. Már messziről is imponál magasságával és azon történeti emlékével, hogy 4000 év néz le rólok a mostanira, hirdetve a mult zsarnokságát és a jelen elmaradottságát, különösen itt, hol még mindig sok tekintetben az ó-kor járja. Értve alatta a nők elzárását, fátyol alatti eltakarását, a szántás primitivségét, az öltözetek egyszerűségét a fellahoknál és a rabszolgaságot, mely még, noha a rabszolgakereskedés megszűnt, nyilvánvaló az előkelők hintói előtt futó *Saisokban*, kik utat nyitnak a gyorsan ügető arab mének előtt és ennu-chokban.

Épp így van az öntözés is, eső itt Egyiptom közepe felé föl egész a Wadi Malfáig nem esvén soha, emberi kéznek kell ezen segíteni, épp úgy most, mint ezerév előtt. Az öntözés is nagy részben úgy történik, hogy emberi kéz huzza a csatornából a vizet pálmavesszőkből font kosárral a földekre. A sok kutból a teve vagy bivaly vonja fel kerékre kötözött fazekak segítségével, csak néha váltva fel egy lokomobillal, mely szinte csodálkozva nézi magát körül, idegen géptársai között, hogy mit keres itt európai létére az ezredéves gépek között?

A városhoz közelítve lassan haladunk egy félig rombadőlt 2—3 öles köfal mellett, mely a híres Ismail basa vadaskertét kerítette el. A vonat legalább 5 perczig halad mellette, ebből megítélhető hosszúsága. Megérkezünk az indóháznál. Az eddig szokott megrohanás helyett a hordárok sorba állított serege fogad s csak kívánatunkra jönnek segítségünkre. Alig egy éve voltam itt, s most bámulatomra ezt a fegyelmezettséget találok; Alexandriában épp úgy mint itt Kairóban.

Mig máskor, ha szamárhátra akartunk ülni, 10—20 is czibált, most legföllebb szóval kínálják. *schöne Esi, gute Esi*, vagy *Bismark Esi, Caprivi Esi*. A fogadóhoz érve a (Hotel du Nilbe szálltunk valamennyien) a régi szamaros gyerekem (pardon nős, és két gyerek apja) Hassan Ali fogad, örömmel nyujtva kezét a megismert idegennek.

Ha a kairói életet és az ott található látnivalók leírását kísérténém meg, úgy az, ha alaposan tör-

ténne, köteteket venne igénybe, azért csakis *mint-egy skizszerűleg* irok róla.

Az idegent megérkezése után a szamaras gyerekek unszolása a Chalifasirok megtéktetésére sarkalja, mely a várostól nem messze látható. A Rue Muskin jutunk oda. Ez utcza a legnépesebb, az elején európai boltokkal, a végén kizárólag arabbal. Ez Kairo legnépesebb utczája, itt örökös tolongás van, a sok különféle színű arabs és néger tarka ruhában, lefátyolozott nők, kik közül gyalog és szamárháton csakis a szegényebbek mennek, rézkarikával erősített fátyol *or* feletti viseletükben, eltakarva arcukat; míg a gazdagabbak csakis kocsin mennek, fehér míg a másiké fekete fátyollal. Alig birunk szamarainkon haladni. Itt egy kocsit kell kikerülni, odább egy teve jön lassu léptekkel, emberek tolongnak, lármáznak, az arab mindig kiabál, és az az átható szag, mely eltölti egész valónkat, nem mondható kellemetlennek, de megérezni a ruhákon, butorokon. Az a sok mindeféle parfüm, mely a boltokban van és a boltok mindig nyitvák. Az arab egy kis lyukban, mely az utczára nyilik, lakik, ebédel, dolgozik, kereskedik. Itt egy szőnyegkereskedés, mellette gyümölesöt árulnak, narancsot, bananát; majd papucsvarró dolgozik műhelyében, különböző *vasakat* áruló vagy rikitó ruhaszövetet, azután jön egy édes tésztákat áruló még forróan kínálva áruit, mit szemünk látára süt meg, de ki tudná előszámlálni? Egymás

mellett 12-féle árust olvastam meg. Hát még a bazárookban, hol egyik helyen egy szőnyeget mutattak, mely 12,500 frt értéket képvisel és alig nagyobb 2 □-méternél, az igaz, hogy nagyon régi. Ugyanitt drágakövek is kaphatók, régi fegyverek, úgy, hogy a bolt csakis 300,000 frtra van biztosítva tűz ellen, pedig ha kívülről bemegyünk, ezt alig gondolhatjuk el, mert a bejárás egyszerű föld, se nem aszfalt, se nem kő, pizok mindenütt. A bódé deszka és sár vegyülete és így a millió és millió érték oly környezetben, hogy ha nem lát-nánk, el se lehetne hinni; de ne felejtsük el, hogy Egyiptomba vagyunk, hol minden ellenkező mint nálunk Európában.

Egy nagy szemétdombhoz érünk az utca végén, ez majd oly magas mint nálunk a Gellérthegy. Évezredek söpredéke növelte oly magassá. A rétegek, melyek egy levágásnál láthatók, majd évszázadokkal mutatják a különböző törmelék, edény, cserép, ruha-szövet stb. eredetét.

A kalifasirok egy sivatagban vannak, a talaj homok, épültek századokkal elébb. Gyönyörű kupolák, melyekről nem tudjuk hogy épülhettek összedőlés nélkül, oly merészek. Legnagyobb részük most romba dőlve és csak néhol gerendákkal megtámasztva. Ezek közt laknak a fellahk, egyszerűen elfoglalván és lehetőleg átalakítván házzá a szép épületeket, melyek fejedelmek sirjait jelölték. Itt látszik a mulandóság és a világi hiúságok semmisége, ezre-

dek előtt nagy dicső halottakat temettek ide és most piszkos, ronda arab nép tanyáz bennük, elfoglalván lakóhelyül, a kóborló kutyákkal vegyest, melyek legnagyobb számban itt találhatók.

A roppant nagy épületek, melyek moschéul szolgáltak egykoron, most a halottjuk nevét se őrizték meg, csakis Sama Szultán, Barkuk és Sáma Kait Bey nevét említik. A sok mecset közt járkálva, egy utczába érünk, mely csodálatunkra fel volt öntözve. Péntek lévén, mi itt ünnepnap, ez rendszeren megtörténik, mert a mostani Chedive és anyja rendszeren eljárnak ide egy gyönyörűen újra épült mecsethez imádkozni az elhunyt apja és férje Thrwik bei sirjánál, hol azonkívül egy pompás márványsarcophag alatt az öreg anya is nyugszik. Igazán megható és az ellentétet roppantul kitüntető, egyrésről a régi elpusztult emlékek, másrésről a gondozott szép mosché, hol minden héten friss virágok a sirokon jelzik az élők kegyeletét. Rendszeren félórát tölt itt a fejedelmi család, leborulva a sarcophagok melletti gyönyörű persa szőnyegekre, melylyel földik a sirbolt kölapját.

A most is használatban levő Moschék közt a fellegrvárban található Mehemet Ali mecsetje a legszebb, gyönyörű alabástrom-czirádák, csodás kupola, szebbnél-szebb oszlopok, több ezreket érő szőnyegek fogadják itt az ájtatos hívőt, az itteni szőnyegek megértetik, miért nem szabad csizmában vagy cipőben bejönni ide. Miért kell papucsot huzni

európaiknak a csizmájukra, míg a hívők kint levetik sarujokat. A roppant nagy mecset elején, egy zárt udvaron, mely fehér márvány kőkoczkákkal van befedve, van egy kut, hol a szent mosdást végzik. Bent a moschéban egy fülke Mehemet Ali porhüvelyét őrzi kőszirtban. Ugyanitt ölette meg 1811-ben a mamelukokat, egyet kivéve, ki leugratott lován a mélységbe és így megszabadult, ennek lova patájának nyomát (?) egy kőlapon most is mutatják. Sajátságos véletlen, épp a fellegvár alatt nem messze van Hassan Sultán dűledező moschéja, hol a Sultán sarcophagja mellett mutogatják hű mamelukjainak vérét, kik halála után sirjánál ölték meg magukat. Nem tudom, most otthon Wekerle megbukott miniszteri széke körül a mi mamelukjaink hoznak-e ily áldozatot, vagy áldozatuk újra Hosanna lesz az új miniszternek? . . .

Cairó, 1835. január 8.

Egyiptomban járni és piramisokat meg nem nézni, annyi mint Rómában a pápát nem látni; egyik szép nap három kocsival kirándultunk tehát, majdnem valamennyien, kik a *Vorwärtsen* együtt hajóztuk át a tengert.

Kairó lármás utczáit kora reggel elhagytuk, és Kas rel Nil-hidon Ghize felé megyünk, az utakon a falukról a városba jövők közt haladunk, kik megterhelve szamaraikat, és tevéiket luczernával, vagy pálmalevelekből font kosarakkal, melybe baromfit zárnak, gyümölcsöt és más ennivalót hordanak. Utunk gyönyörű alléfák közt vezet, és ez majd egész a sivatag elejéig tart. Gyönyörű derékvastagságu arab akáczfák ezek, melyek nagyságuk daczára időnkint öntöztetnek, leveleiket sohase vetik le, az még most is üde zöld. Utközben kocsiról néhány héját lövök, és egy szép fehér gémet, mely az allé melletti kanálisba esik, de egy arab kölyök a hideg daczára utána megy és kihozza, az igaz, ruháját könnyen levethette, nem állván az

másból, mint egy ingből. A Felső-Egyiptomba vezetõ vasuton keresztül haladva, jobbra találjuk a világ egyik leghiresebb muzeumát, melynek csak egy szobájában több régiség van összehalmozva, mint másutt az egész muzeumban. Az allé magasan van ültetve egy jól csinált töltésen, mert június végétõl egész októberig a Nilus kiöntvén, csakis ezen lehet haladni szárazon, a többi egyes magaslatokon fekvõ községeket kivéve, melyek 3 hónapon át ladikkal közlekednek csupán, bele lévén szoritva mint egyes szigetekbe.

Közeledünk a sivataghoz, arab kölykek szaladnak utánunk már egy fertály óra óta; szolgálatukat felajánlandók, nem lehet õket elüldözni, pedig a piramisokhoz a beduinok, kik ott egy rongyos faluban laknak, tartanak jogot, azok seikjével kell a felmászást, a piramis belsejében menetelt kialakudni, — ki is a szükséges vezetõket kirendeli.

A sivatag szélén egy európai izléssel épült nagy telep fogad, az ugy nevezett Menehouse Hotel, mely betegek számára épült, hogy a sivatag levegõjét közvetlen közelbõl kapják. Noha azt hiszem, az csak képzelõdés, mert a levegõ itt magában Kairóban is kitünõ, van olyan nap is, melyben 17 fok Ozont is mutat az Ozono-méter. Ha Kairó a maga piszkosságával, porával, szennyével, csatornázás hiányával Európában volna, lakosságát a pestis, kolera régen kiölné; de ugy kell képzelnünk itt a helyzetet, mintha egy hosszú

deszkára egy hur volna felhuzva, mely a hosszan elnyúló Nilvölgyet képviseli, a mellette levő sivatag és a Vöröstengerhez képest épp ily arány van. A hur levegője elenyészik a nagy szélességben, és a sivatag levegője, ugy a tengeré bacillusmentes. Elég egy kis légmozgás, mit a Nilvölgy üde növényzete kigőzölgésével okoz, hamarabb lehülvén, mint a sivatag, hogy a levegőt megváltoztassa.

A piramisokhoz egy kikövezet ut vezet, melyen az eltisztítás daczára látható a Samum által odahordott finom fövény, melyben csakis apró kövecskék és semmi homokos anyag nincs. Megálunk a kőóriások előtt, melyről I. Napoleon mondta katonáinak „Négy ezer év néz le reátok katonák“.

De mit látnak szemeim? egy fabódé tetejéről nemzeti lobogó leng. Egy magyar fényképészé az, ki annak daczára, hogy 20 éve elszakadt hazulról, magyarságát büszkén vallja, és még hozzá a legjobb fényképeket is csinálja, mint arról meggyőződünk, midőn egész társaságunkat két tevén, két számaron lefényképezett a Sphinx előtt a Cheops-piramist vevén hátterül.

Itt három piramis van: *Cheops*, *Chefrem* és *Mikerinus*, a legnagyobb a *Cheopsé*, melynek belsejébe is belehetett jutni. Nekem egyszer is sok volt, nem kérek belőle többet. Képzeljünk egy szük sikátort a piramis közepén, melybe egy darabig csak négykézláb lehet bejutni. Semmi lépcső, egy kis rovátka van a sima kőbe, elől,

hátul, az igaz, arab vezető, de a czipő csuszik. Így kell menni vagy 20 ölet, ott aztán kitágul; de a levegő oly meleg, 36 fok Reaumur, hogy alig lehet lélekzeni. Sötét van, magneziumdrót gyujtatik, mert a lámpa csak pislog, az se mutat egyebet, egy szűk sziklából kivágott nyílásnál, mely hol fel-, hol le vezet, meg-megszakítva egy-egy öles magas, meredeken álló faltól, hová tolják és huzzák az arabok az embert. Következik egy veszélyesebb hely, a sima kőfolyosón vagy 10 ölnyi hosszan csak egy lábnyi tér van, a másik oldalon jó nagy mélység, belekapaszkoztam arabomba, gondolva magamban. *ha esni kell, hárman esünk*; de szerencsésen túl vagyunk. Az izgatottságtól és melegtől alig birunk lélekzetet venni, végre bejutunk egy roppant kápolnaszerű üregbe, melynek egyik szélén egy kőkoporsó van, de benne más semmi; mert a királyi mumiát, már éppen 500 évvel ezelőtt elvitték, — kérдем tehát „érdemes volt ezért ennyit fáradni?“ . . .

A piramis nagy kőkoczkáin különben nem valami nagyon nehéz feljutni, főképp ha az embert 2—3 arab segíti, egyik huzza a másik kettő tolja. Ennél sokkal nehezebb volt Bosznia magas hegyeit megmásznom, mikor szirti foglyokra vadásztam. Különben az arabok között sok vállalkozik 10 percz alatt a tetőre felmenni és lejönni, csak adjunk nekik 10 piastert, mi azonban inkább elhitük. — Eredetileg az egész piramis le volt fedve

gránitlemezzel, de részben azért, hogy a belsejébe bejuthassanak, részben építési czélokra a Cheopsról lehordták egészen. Így aztán lépcsők vannak rajt, míg a szomszéd Chafam-piramis tetején ez még most is látszik. Hogy mily óriási területet foglal el, az kitünik abból is, hogy megkerülhessük mind a hármat, felültünk tevékre, szamarakra, én azonban a mult tapasztalataim okulva, nem hagytam magam a tevén való lovaglásra elcsábíttatni, hanem szerényen számárra ültem, mert a teve járása borzasztó fárasztó, a ki rajta ül folytonosan himbálózik előre-hátra, és a fel- és leülésnél majd leesik az ember róla. Míg a sivatagban megkerültük, épp egy óra telt bele.

Az egyik számárhajtó az odavaló scheik fia volt, Ibrahim nevü, ez igen szépen beszélt francziául, és utközben társaságunk legszebb asszonyának formaliter kurizált. Elmondva neki, hogy ha ő lenne a felesége, nem tartana több asszonyt és megelégedne vele. Különben az nagy hunczfut, mert ha csunya angol nők jönnek, azoknak vezetöül soha se ajánlkozik, s csakis a szépeket keresi ki.

A Cheops-piramis építésére több, mint 1 millió napszámot használtak el, míg a kőbányákból a kockákat kivágták, a Nilus áradása alatt tutajon ide hozták és még a sivatagba utat is csináltak, melynek nyomai még most is félig eltakarva a fövennyel láthatók. Évenként 20,000 ember halt meg az építésnél, s midőn ama témát beszéltük

ismerőseink közt, egy bécsi antiszemita azt mondja: „nem volt az olyan nagy kár, mert az építők zsidók voltak, őket sanyargatták, és mi lenne most, ha akkor annyit meg nem öltek volna?”

Nem messze van a piramisoktól a Sphinx is. Ez legnagyobb részben egy darab kőből volt kifaragva, s csak néhol építettek hozzá másiktól is. Noha sokat kiszedtek a fövényből mellőle, azért mégis a fejet és előtestet kivéve, a homok betakarta, legszebb a feje, noha roppantul pusztították a régibb időben, mert az arab nem szereti a szobrot, az orra le van törve, szakálla szinte. Hogy fogalmunk legyen nagyságáról, kiírom, hossza 50 méter, magassága 20 méter, az orra pedig 1.70 métert tesz ki. Mellette van a temploma, mely részben gránitból, részben alabastromból van, és még most is az építészet jóságát mutatja. Néhány óriási gránitkoczká azonban már is úgy függ a levegőben, hogy nemsokára olvasni fogjuk, az erről kiadott bulletint, midőn a látogatók közt néhányat agyonütött, mert hogy itt előre gondolkodnának az esetleges szerencsétlenségről, azt nem teszik. Itt az európai államgyámkodás nem található, ki tudja? nem jobb-e az, hogy mindenki vigyázzon magára.

A Sphinxtól nem messze, az arab falu mellett van néhány régi sir, melyek közül a legnevezetesebb *Chafra-onché* és feleségéé *Hernekaé*, ezek közösen egymás mellett feküdtek. Sirboltjuk falain

még most is láthatólag fel van jegyezve, hogy jószágukért, mert a *Chefra*-piramist jól őrizték, annak papjai levén, a második életben kapnak 835 bikát, 220 tehenet, 760 szamarat, 974 juhot és 2235 kecskét. Ebből megélhetnek. Érdekes, hogy minden állatfej külön festve látszik és mellette a számok.

A sok járástól kifáradva, a magyar fotográf bódéjánál ebédeltünk, hol a velem hozott magyar borommal kocczintottunk a magyarok és aztán az osztrák, illetőleg bukovinai törzsek egészségére. Mondhatom a Chateau Szalay és Burgundi még Egyiptomban is győzött a többi francia bor fölött, a mit a többiek magukkal hoztak, — legalább itt, a piramisok alatt.

Visszafelé bementünk a világhírű *Ghizei* muzeumba, hol a legérdekesebb a Seti és Ramses fejedelmek mumiaja. Ezek, noha 4—5000 esztendővel ezelőtt lettek eltemetve, oly épek, hogy arcaik vonását is ki lehet venni a fekete arczbőr alatt.

Én tavaly már voltam a muzeumban, így a nőikkel a muzeum melletti állatkertbe mentünk, hol igazán gyönyörű, még itt is gyönyörű kertet találtunk. Rengeteg sok tó, különböző barlangok vizesésekkel. Legszebb állatjuk azonban a sok piros flamingó és gödény, A többi a berlini, hamburgi, sőt még a mienkhez se hasonlitható. Az egész állatkert utjai gyönyörű kavicssal kirakott makadamból állanak. Mozaikszerűleg kirakva a fehér, sárga, fekete, piros színekkel. A sivatag egy részén

magam is találtam 14-féle színű kavicsot, azt hiszem ezek is onnan vannak.

Esti étkezés után a Hotel du Nil gyönyörű kertjébe, hol a sok pálmafa, ákácok, melyek leeresztve ágaikat a földre, ott újra megkapaszkodnak, úgy, hogy egész labirinthust képeznek az ágakról leeresztett gyökereikkel. Közbe szép bokrok, sárgán virágzó szantál, egész sűrűséget képező musák, melyek a zamatos banánt termik.

Itt üldögéltünk, nézve az Európában más helyzetben levő, itt különös pompában ragyogó csillagokat. — Midőn egy koci jön be, elkérve a mi dragománunkat, illetőleg a hotelét. A tulajdonos kérdezi minek? mire a kocsin ülők, köztük egy nő, felelik: „Az arab lakodalomba, a dragomán tudja az utat, sőt még ha a vendégek is akarnak menni, csak jöjjenek ők is“. — „De meghívás nélkül“ vetém én közbe. — „Az nem tesz semmit, az arabok büszkék ha lakodalmukkor európaiak is megtisztelik őket.“

Három koci rögtön előáll és mi felülünk egy még soha se látott eseményt megtekintendő.

A régi Kairo utczáiba visz kocsink és egyik utca előtt megáll. Az utca pedig jó hosszú volt, nagy hosszúságban piros zászlókkal, kisebb-nagyobbal, melyen a félhold és közepén egy csillag látszott, volt feldiszitve, az utcán keresztül huzott kötelen. Néhol gyönyörű arabeskekkel ellátott változatos színű menyezettel felváltva. Az utca

vége felé tündöklő világosság fogad. Az utca közepére lelógasztott számtalan luszter legalább 4—500 gyertyával ellátva veti fényét a diszitésekre; úgy, hogy az egész utca fényárban uszik. Egyik ház előtt spanyol falakkal elzárt helyiség van, mely tömve van törökökkel s arabokkal, kik vörös fezükből és különböző színű turbánjaikkal komolyan üldögélnek fogyasztva a körül hordott cigarettát és fekete kávé. Lehetnek legalább 5—600-an.

Alig hogy dragomanunk bemutat a háziurnak, annak öcsse helyet csináltat számunkra, kínál kávéval, szivarral, közel egy magasabb emelvényhez, hol 10—12 arab zenész muzsikál dob, mandolin, hegedű és más fuvolaféle hangszerrel; a velünk jött nőket pedig a hárembe vezetik.

Nőink csodadolgokat beszéltek később az ottani dolgokról, egy nagy terem közepén ült a menyasszony, és körülötte legalább 100—200 nő forgolódott. Mikor bemutatták a nőket, megsókolta a menyasszony őket, úgy sokan a rokonságból is. A beszéd nem a legjobban ment, mert az arab nők keveset beszéltek csak francziául; de elkezdték a vizsgálódást, a fülben levő gyémánt boutonokat, a ruha minőségét, még a midert is tapogatták (épp úgy mint a régi időben, mikor az indusok Colum bust először látták). Simogatták hajukat, mutogatták ők is gyémántékszereiket, ölelgették, úgy örültek nekik. Megmutatták a hálósobát, melybe

egy széles olasz ágy volt helyezve, szép rózsaszín-selyem ágyneművel. A menyasszony nagyon fiatalnak látszott, és szemeit kivéve, mely égő fekete volt, nem volt valami nagy szépség, a sok ölelgetéstől egész halvány volt szegény a fojtó levegőben.

Mig ezek ott fent történtek, mi lent kezdtük magunkat unni az egyformaságban. A háziur öccse, ki mindig közöttünk volt, biztatott, hogy mindjárt jön a vőlegény, de az idő már 12 óra felé járván, mondta, hogy nézzük meg legalább addig a felterítést az ebédlőben és az étkeket, mire az asszonyokat is lehivattuk a haremből. Egy jókora szobába vezettek, melynek előszobájában 4—5 néger nagy mosdókancsókkal várt bennünket, szép aranyos ruhában, karjukon fehér törülközőkendő.

Mi lesz most? mondtam a többieknek, csak nem akarnak megmosdatni? de igen csak hogy később, előbb hadd jöjjön a fekete leves.

A szobában hol az ételeket voltunk elfogyasztandók, két gömbölyű hordóforma asztal volt felterítve abroszszal. Leültettek bennünket, a helyünket egy lapos forma arab kenyér jelképezte. Tányérnak se hire se hamva, csak egy villa és egy gömbölyű kanál volt mindenütt, pedig már az asztalon gőzölgött a leves, de hogy eszünk belőle?

Én az asszonyokra néztem, mosolyogni nem mertünk, megbántani a lakodalmas népet nem lehetett, hozzá fogtunk tehát a kanalazáshoz. A

német ezredes savanyu képet csinált, de Orgonás megmutatta, mi a bátorság? hozzá látott merészen. Az ize a levesnek, biz én nem tudom milyen volt, mert keveset ettem, és azt is ugorkával, mert Mixedpikles volt előttünk, avval merem csak enni, ez pedig elvette ízét. Nekigyűrözködve az arab kenyérnek is, melynek semmi ízét se éreztem, még a laska is izesebb ennél. Most egy nagy darabban valamiféle bárányhust hoznak, de ez nincs eldarabolva, kés pedig nincs, egymásra néztünk, mit csináljunk vele? Egyszerre a szakács ott terem, kézbe veszi a hust és 10—12 darabra széttépi kezével oly ügyességgel és oly gyorsasággal, hogy egy oroszán se tudna oly hamar egy bárányt széttépni. A körülálló háziurak látván habozásunkat, villára szurják a darabokat és kínálnak vele bennünket, — nem haltunk bele. Hiába enni kellett, ha már itt voltunk. Jött aztán egy Cottelette-féle hus rizszel és még isten tudja hányféle. Azt tudom, hogy az ebéd vége felé hozott gyönyörűszinü rózsaszin Sulz igen jól ízlett, és az azután felhordott mindenféle édes sütemény, melyek mézzel, czukorral, mandulával, mogyoróval voltak ellátva, de annyit mondhatok, hogy Kugler süteményeihez éppen nem hasonlítottak.

Vége levén az ebédnek, az előszobában megmostuk kezeinket, melyre nagy szükség volt, mert kezeink ragadtak a zsirtól, méztől, czukortól. Nem is csoda, mindenből kézzel kellett venni.

E közben jelentik, hogy közeleg a vőlegény, mi is kitódultunk tehát, megköszönve a szives vendégséget, melyre illetőleg meghiva sem voltunk, de nagy vendégszeretetre találtunk, többet is mint a mit igényeltünk, mert a háziur meghívott holnapra is bennünket. De köszönöm, többet nem kérek belőle, egy is elég volt az ilyféle lakomából.

Az utcán nagy csomó nép jön, elől 30—40 fáklyás, mely fáklya igen praktikusán van csinálva, nem állván másból, mint egy bot végén vékony vasrudakból, mint az almaszedő oly alaku és bent égett a fenyőforgács, jó illatot támasztva minden felé. Ez legalább olcsó lehet; ha Pesten még fáklyásmenet lesz, folyamodom a szabadalomért, csak addig valaki fel ne használja.

— A fáklyások után újra egy másik arab zenekar jött, óriási zajt csinálva hangszereivel; azután sok fiatal közt jött a boldog vőlegény, barátságosan fogadva üdvözléseinket, melylyel itt mindenki megtiszteli. Fekete atillaforma dolmánya volt, balról egy gyémánttal dusan kirakott csillagot viselve, mely vakítóan szikrázott szerteszéjjel. Mi is hazafelé indultunk; nekem nem lett bajom, hanem társaságunkban egy csernoviczi ügyvéd még 3 napig is beteg volt a nagy vendégszeretettől.

Kairo, 1895. január 12.

Egyidőre Kairótól bucsut veszek s jövő levelem már vagy a Nilus habjain vagy Assouán végállomásomon lesz keltezve, nem lehet tovább itt maradni, nem azért, mintha nem volna itt elég meleg, (most is nyitott ablak és ajtó mellett irom e sorokat) és keresni kellene a forró égöv feléi közeli-tésben, mert tényleg az átlag Luxor és Assouánban 3—4 fokkal nagyobb, mint itt, hanem azért, mert az egész itteni világ most a Niluson utazik és elmaradásnak látszanék részemről az oda nem menetel. Két társaság között kellett választanom, a Cook és Gaze között, de míg az első nagy sokaságban szállítja az angolokat, de az ezekeli utazásból nem kérek; másrészt a löfegyver hordását és a municzióét tiltja, még csak az kellene, löfegyver nélkül és angolokkal! Így a Gazéhoz folyamodtam, ki engedélyt adott a puskávali lödőzésre még a hajóról is, ha a vendégek el nem tiltják esetleg. Amugy is a vadászattal eddig rosszul voltam, hacsak esetleg Luxorban jobban nem sikerül.

Mert a főczéломat, a Mensorch tavoni vadászatot, még a diplomácia se tudta kivinni, pedig ott igazi vadász-Eldorádó van. Az ezer, meg ezer flamingó, pelikán, a vadkacsák minden nemeire. Én ugyanis megkértem Eötvös miniszterünket, hogy miután tavaly az engedélyt nem lehetett megkapnom a vadászatra, az fent levén tartva koronás főknék és vérbeli hercegeknek, a szerény tudós ornithológus álarczában próbáljunk szerencsét, viszontszolgálatul ajánlva a nemzeti muzeumnak az elejtendő zsákmány egy nagyrészét, de ez se sikerült, nem azért, mintha báró Heidler itteni diplomáciai ügynök el nem követett volna minden lehetőt, hanem okulva egy példán, nem is forciroztuk tovább. Ugyanis egy itt időző berlini kérte a diplomácia útján, támogatva kormánya által, hogy mint ornithologus vadászhasson a berlini muzeum részére; erre jött az udvarias válasz, melynek másolatát most is őrzöm, hogy a chedive szívesen adja a kivánt állatokat *elevenen* a muzeumnak, csak tessék elősorolni; de a vadászatot nem engedheti meg, az fent levén tartva királyi vendégeinek; mintha a sok milliónyi vadban mi szegény ornithológusok valami érezhető pusztitást tettünk volna.

Igy a dolog nem sikerülvén, összebeszéltem bukovinai ismerőseimmel, hogy próbáljunk vadászatot szárazon. Ők ugyan nagyon csodálkoztak azon, hogy mikép akarnám őket farkas- és sakálvadászatra vinni erdő nélkül, még csak cserje nélkül is.

De belenyugodtak; az első teendő az volt részemről, keresni egy vadász arabot, a mi nagyon könnyű, csak a Schepheard-hotel elé kell menni, van ott elég vállalkozó. Ők ugyanis abból élnek, hogy az angolokat vadászatra csalják, néha sikerrel, néha siker nélkül. Ezek már nagyon műveltek, beszélnek angolul, francziául, sőt még vizitkártyájuk is van az idegenek részére, hogy arab neveiket észbe tartsák. Választásom Abdallahra esett, evvel már vadásztam tavaly jó szerencsével. Kért az egész költségekre 150 piaszt, mit meg is ígértem neki azon feltétel alatt, ha lesz farkas, sakál, másképp nem kap semmit; beleegyezett.

Másnap korán reggel két ismerősöm, én, Abdallah egy pajtásával a vonatra ültünk, a vadászat színterére menendők, hovámentünket el nem árulta volna egy istenért arabunk előttevaló nap, nehogy más megelőzzön bennünket. Egy órai ut után megérkeztünk Chebin el Kanaterba, itt kiszállva, 10—15 arab hajtót fogad és mi gyalog megindulunk a nagy messzeségnek, mely a Nil völgyében van. Itt ott pálmák látszanak, buza-, árpa-, luczernaföldek, hol lesz itt farkas? Tabora és Buchenthal türelmetlenkednek és kezdik rossz tréfának tartani részemről a vadászat incinirozását. Elérünk azonban egy kanálispartra. Mellette egy félholdnyi magas czukornád terül el, széleire hordott kivágott pamutbokrokkal. Felállunk, egyikünk a középre, kettő szélről, a tizenöt arab a tulsó végre megy és fül-

siketítő orditással (ehhez különben is nagyon értenek) jönnek felénk a sűrű és magas czukornádban. Alig érnek a középre, szélről, hol Tabora állt, lövést hallok, odatekintek és ott tőle nem messzire látok hemperegni egy jókora nagy farkast. Az araboknak se kellett több, *Dib-Dib* kiáltással ütötték-verték a még élő farkast, melynek még egy kegyelem-lövést kellett adni, hogy végképen megdögöljön. A következő czukornádban kettőnk között végre egy sakál ugrik ki, szomszédom elhibázza, én azonban leteritem. Ez is igen szép állat, azt hiszem, vadászgyűjteményem egyik igen szép példánya lesz, még több czukornádat is meghajtottunk, de egész délig eredménytelenül, közbe-közbe veszekedve egy egész falu arabbal, kik nem akarták megengedni a nádbani vadászatot, állítólag kárt tesznek benne a hajtók. Ebben igazuk is lehet, mert egyik arab tényleg lopott is egy méter hosszú nádat, melynek értéke ugy $\frac{1}{2}$ krajczár lehetett. Én azonban tudva azt, hogy a vadászat szabad, nem hallgattam reájuk, hanem arabul reájuk kiáltottam: „*Erga*“, mire megfélemledve, nem akadályoztak bennünket tovább.

Ebédünk egy pálmacsoport alatt volt, melynek árnyában jól esett a roppantul sütő nap elől a menekülés. A közel fekvő falu népe nézett ott bennünket, épp úgy, mint mi néznénk egy emberevő néptörzset lakmározni. A maradékot Abdallah és pajtása kapta, megkérdezve azonban bennünket,

nem disznóhus-e? Bort nem ivott, de mégis egy hajtó megivott egy pohárral, mire Abdallah mondta is, hogy az nem igazi arab, hanem kopt.

Délután folytattuk a hajtást. Egy igen nagy tábla czukornádhoz értünk, melynek folytatása még ki nem szedett pamutbokrokból állott. Itt is Tabora mellett ugrott ki egy még nagyobb farkas, de elhibázta. Én meglőttem, de rosszul, mert már akkor a pamutbokrok közt szaladt és abban nem lehetett jól látni. Vérynoma is volt, de egy kanálispartba levő rókalyukba bebujván, nem tudtuk kivenni. A következőben ismét lőttem egy sakált, úgy, hogy az eredményyel meg lehattunk elégedve. Később társaim még lődöztek két sakálra, de elhibázták.

Este 6 órakor már a kupékban ültünk még pedig farkasostól és sakálostól egyik első osztályban, mert a harmadik osztályban utazó Abdallahnak nem engedték bevinni a kupéba, míg a mienkbe a bevitel ellen nem volt kifogás. Ez is egyiptomi befogás. Nekünk így is kedvünkre történt, mert a célom volt elejtett vadjaink Kairóba vitele.

Később egyedül is csináltam egy vadász-kirándulást Encharba, megreszkírozva a meg nem értést az ottani arabokkal. Az igaz, hogy mikor az állomás mellett egy szamarat választottam és egy embert, a ki a lőtt vadakat aportirozza, miután vizi szalonkákra vadásztam, elkezdtek a többi szamarosok czibálni, hogy az ő szamarukat válasszam, pedig egyen már rajt is ültem, úgy, hogy

majd leestem. Miután a szó nem használt, szamarasom kezéből kivettem a botot és avval ütöttem őket, a hol csak értem. Ez aztán használt, békében hagytak. Itt így van a divat, ezek így vannak szoktatva, hogy is van az a latin közmondás: „Si fueris Romae, romano vivite more“. Ez napi vadászatom eredménye 9 szalonka, egy sakál, és egy rengeteg hosszú állat volt, ezt a nádba osonta alkalmával löttem, azt gondoltam először, hogy vidra, de nagy örömökre egy szép példány — majd egy méter hosszú farkával együtt — a krokodiltojást pusztító ichneumon volt.

Miután már a sport terén irok, folytatom egymás sportleirással is, még pedig a keringő dervisek és az üvöltő dervisek istentiszteletéről. Sportnak azért nevezem, mert egyik a lábizmokat, a másik pedig a felsőtest és hangizmokat fejleszti hallatlan módon. A Rue Muskin, a bazárok felé haladva, letérünk jobbra és így egy darabig haladva, egy hosszú utcán találjuk magunkat, mely Hassán mecsetjéhez s azután a fellegvárba visz. Ebbe nyílik azon utca, a mely a keringő dervisekhez vezet, nagy kocsisor — keverve szamaras gyerekekkel — látható már itt. Egy moschénál vagyunk, ennek udvarán egy kut van, több lépcsőn le- és fölmenve, egy gömbölyü teremben találjuk magunkat. Ugy néz ez ki, mint egy lovarda manége, elkerítve és fent páholyok, melyek egy része el lévén rácsozva, elárulja azt, hogy ott háremhölgyek tartózkodnak.

Kezdjük a közönségen, mely többnyire idegenekből áll, de azért vannak ott arabok is. A szerzetesek seikje, egy komoly kinézésű, szakállas arczu öreg úr, hosszú barna süveggel, melyre zöld turbán van csavarva. A többieké csak magas süveg, barna színű. Öltözetük különböző színű köpeny, melyet levetnek és akkor legtöbbször tiszta fehér, bő kaftánt láttat velünk. 12 így van öltözve, csupán egy piros és egy zöld ruhás dervist láttam köztük; mezitláb vannak. Az arab zenekar rákezd a ritmustalan játékát, a nádsíp és a fazékdob erősen működik, túllármázza az éneklőket, kik kétségbeesetten akarják érvényesíteni hangjokat, ez azonban nem sikerül. Most körbe állnak a dervisek, a seik egy négyzetes szőnyegen áll, a legközelebbi egy intésére előbb meghajtva magát előtte, forogni kezd kinyújtott kezekkel, egyik markát felfelé, a másikat lefelé tartva. Egyikkel Allah ajándékát elfogadni, másikkal az ördögöt visszautasítani jelképezvén. Erre sorban meghajtják a dervisek magokat és forogni kezdenek, eleinte lassan, azután gyorsabban, a derékhoz szorított kaftán egész krinolin (boldog idők) alakot nyer a körbeforgás alatt, elárulva a meztelen lábakat és a bokán megkötött szűk bugyogót. A zene folyvást szól, a keringés folytonos, ha az ember sokáig nézi, elszédül bele. Eltelik 5—6 perc, még mindig forog a 10—12 ember, a köralaku teremben egész valzer-forma keringést visznek visznek véghez, körbejárván folytonos forgás között.

A seik int, akkor mindenik megáll, helyére megy a kör szélére, mellén összetett kézzel meghajtja magát főnöke előtt és vár, míg annak egy intésére kezdik. Ujra és újra így ismétlődik többször, fáradságuknak semmi nyoma se látszik, az igaz, hogy többnyire fiatalok és középkorúak. Végre jó egy óra elteltével, a seikjük leborul a szőnyegre, a dervisek felveszik köpönyeiket, melyre az izzasztó táncz után szükségük is lehet, leguggolnak és a főnökjük énekét hallgatják.

Nagyobb szórakozást nyújt az üvöltő dervisek, jobban mondva az őrzöngök istentisztelete, mely az előbbivel együtt minden pénteken, mint a mozlimek ünnepén, megy véghez. Ide már nem tudnék elvezetni senkit, pedig már háromszor voltam ott; 10—15 utczán kell keresztül menni, míg odaérünk, s az utczák össze-vissza építvék. Ott vagyunk végre egy romladozó mosché mellett, tavaly még bent szerepeltek, de az idén ugy látszik nem akarták, hogy dervis, nézőközönség agyonüttessék, ki lettek tehát parancsolva a mosché előtti kertbe, melynek szöllőlugassa alatt már készen van a színpad leterített állatbőrökkel és a körön túl székek elrakva a vendégek számára, melyért a belépő-jegy ára két piaszter, a bakschist — mit a székekért külön kérnek — bele nem számítva. Ugy látom, ez egy jövedelmező üzlet. Az igaz, hogy minden héten csak egyszer van bevétel.

A zenekar itt is, mint az előbbieknél ugyanaz,

a dervisek különböző ruhákban, a mennyiben mint egész Egyiptomban *egyforma* viselet nincs, az ha 100.000, mind egymástól különbözik. Guggolnak, míg a seik, egy fekete kaftánba, zöld fez és fehér turbánnál ellátva nem int, erre minden dervis először is leveti papucsát és felsőruháját és egymás mellett sorba megállanak. Tavali ismerőseimet újra látom, szakállas alakok, némelyik oly hosszú hajjal, hogy asszonyinak hinnéd. A turbánt is levetették, az előéneklő először csak maga ordít, megfeszítve markával a fültövét, hogy minél erősebbet kiált-hasson. A zenekar is ráhúzza — azaz pardon — sipolja és dobolja tudományát. A seik kiáll a középre és fejét szeliden jobbra-balra hajtogatja, jobban csak marquiroz; nem úgy a dervisek, ezek örülten, mindig gyorsabban teszik ezt, közbe üvöltve: „La illah il Allah“, vagy később „Allah Allah il Allah“, az elejét lassabban, a végét erősebben és gyorsabban hangoztatva, azután elhallgatnak, de a fej- és testmozdulat folytattatik, néha-néha fel-felordít egy, oly hangon, mely hasonlít a disznóröfögéshez, vagy a prüszsentéshez, azután hangoztatják valamennyien előre-hátra hajolva: *cho-cho*. A zene mindig gyorsabb tempóban megy, a dervisek hosszú haja felbomlik, s arcukat eltakarja, a seik csak swindlerkedik, azaz úgy tesz mint a többiek, néha-néha előszólit egy-egy dühöngőt, akkor ő félre áll s az mozog, a fejével ütve a taktust, egy-egy az örült gyors mozgásban konvulziókat kap, akkor

egyidőre abba hagyják, hogy később még nagyobb dühvel folytathassák.

Hát a közönség? az pedig eleinte néz és bámul. Az asszonyokat irtózat és szorongás fogja el a továbbiaknál, úgy, hogy sokan menekülnek ez emberietlen fanatizmus elöl. Az előbbiekből is itt van egy keringő dervis, ki — a míg a többiek különféle vadállati hangokon üvöltenek — csak forog maga körül.

Én részemről épp oly szemmel nézem működésüket, mint a czirkuszban az eröművészeket. Azok közt is van ügyesebb, a ki a mozdulatokat egész a virtuozitásig viszi, itt is úgy van. A dummer Augustt se hibázik a seik személyében, a ki mindig intonál, mindenbe belekezd, de semmit se tesz komolyan, csak mutogatva, kimélve drága testének kényelmét; arra való a többi, hogy lelkesüljön, ő csak biztat.

Általában az ember itt úgy találja magát, mint egy álarczos bálban, az öltözetek szokatlansága, óriási változatossága, az embereknek a miénktől elütő szokásai, minden a mi itt van, eredeti, csodás, az ember sokszor nem tudja, ébren van-e, vagy álmodik csupán? . . .

Az „Elefantine“ fedélzetén, 1895. jan. 20.

Bucsut vettem Kairótól tizenöt napra, a nilusit utat megkezdvén. A vonat száguldva visz a Nil völgyén keresztül. Első állomásunk Bedrashim, hol utitársamat figyelmeztettem egy gyönyörű szép arab leányra, ki mindig a vonathoz van és narancsot árul. Szépnek is találják, baksist is adnak neki és biztatják, jöjjön el velünk Girgéhbe, hol a hajónk már vár reánk; de nincs kedve, nem jön. A vonat halad tovább, felső Egyiptom felé, elhagyjuk Wastát, hol a vasut kétfelé ágazik és bemegy a libiai sivatag első oázisába, Fayumba, magában a sivatagban majd egy órát száguldván.

Később Beni Suf és Miné jön, mindenik roppant nagy cukorgyárral, melynek füstölgő kéményei jelentik nekünk, mily rohamosan halad a civilizáció.

Mig Alexandria és Kairó között a cukornádat csak kis parcellákban termelik, itt már óriási területek, 40—50 holdas táblák vannak bevetve vele, szélükön nagy távolságokra le van rakva a gyárig

nyuló mezei vasut, kis lokomotivjaival és az apró teherkocsikkal. A gőzgépekre a sok arab gyerek fel-felkapaszkodik, hol az eléjére, néha negyedmagával is, vagy a teherkocsik összekötő lánczaira.

A rengeteg nád majd 8—9 méter magasra van felmálházva, miután az éles leveleitől megtisztították. A leveleket kiszáritják és részben tüzelőnek használják, a javát ugyanis az állatok eszik meg. Most mindenfelé nagyban folyik a munka, mert most van a czukornádszüret. Mikor egy-egy ily nagykiterjedésű czukornádtáblát meglátok, felsóhajtok, élénken sajnálván, hogy vagy 300 hajtóval meg nem hajtathatom. Lőhetnénk benne vagy 10—20 farkast és sakályt.

A dragomanunk, ki velünk jön egész uton, még a kairói állomáson kezembe ad egy nyomtatott jegyzéket, melyen utitársaim nevét találom. Hála istennek, csak két angol van köztük (a harmadik elmaradt), van aztán egy bécsi és egy müncheni ur, így velem együtt csak öten vagyunk. Az ismerkedés hamar megy, a két német igen joviális jókedvű.

Hogy a Niluson utazóknak egy kis budgettel is szolgáljak, megírom, hogy 15 napi kirándulás Kairótól Girgchig vasuton, onnan gőzhajón Assouánig, 4 napi tartózkodás Luxorban, beleértve az egyiptomi kormánynak adandó baksist, mely nem kevesebb, mint 13 frt, azért, hogy a régi épületeket és sirokat egész felső Egyiptomban meg lehes-

sen nézni (ez összeget, állítólag a monumentumok renoválására fordítják), mindez összesen belekerül 305 forintba s ebben benne van az élelmezés is, sőt a szamarak és a dragomán költségei is.

Utunk mindinkább délnek visz; a vasut többnyire egy 10—15 öl széles csatorna mellett halad, melynek nivója sokkal magasabb a Nilusnál (és maga a folyam között vezet). A megálló helyek legnagyobb részében 15—30.000 ember lakik, majdnem az egész vonal hosszában, ebből látszik, mennyire be van Egyiptom népesedve. A csatorna némely helyeken óriási töltésekkel van elrekesztve; vaszilipek szabályozzák benne a víz magasságát. Egyik főág Fajumba visz, az oázist látva el vizzel. A vonat dübörgésére felszállnak az ott tartózkodó fehér-tarka jégmadarak, ezeket csakis itt lehet találni, a vizek szélén és versenyt repülnek néha 5 perczig is a gyorsvonattal, azonban mindig ők a vesztesek. Néha halászó arabokat is látunk, ezek — hogy a hálójukra való parafát megtakarítsák — négyszegletes üres olajos bádoggannákat kötnek hálójuk szélére.

Minél jobban közelitünk dél felé, annál dúsabb a vegetáció, a déli datolyapálmákat itt-ott egy terebélyesen szétálló águ szágópálma váltja fel; a házak egy része fehérre van mázolva, az előbbi természetes barnaságu agyagszin helyett. Déli 1 óra; az utitársak falatozni kezdenek, én pedig várok egy nagyobb állomást, hol enni lehetne, mert a narancs

és datolya csak étvágycsinálónak jó; de sehol sincs buffet, európai értelemben. Nagyon éhes kezdek lenni és a legelső állomáson a lapos arab kenyérből veszek egyet; sótalan az igaz, és savanyu, de az okos gyomor nem finnyáskodik, — erre aztán a többiek is kíváncsiak lesznek és kóstolót kérnek.

Jó késő este lett, mire Girgéhbe értünk. Assouántól kezdve, melynek vasutja csak két éve kész, az indóházak már erkélyesek és téglából vannak építve, sőt még a padlózat is aszfalt. Szeretném látni ezt messziről, nyáron, mikor itt 60—65 fok Celsius meleg van; azt hiszem, uszkálnak rajta, úgy megolvad, akár némely budapesti köruton, a hol pedig legfeljebb csak 40 fok a meleg.

Apropos, meleg! Soha sem hittem volna, hogy jan. 12-én oly sokat szenvedjek a hőségtől, mint itt; az ablakok ugyan zsalukkal vannak ellátva, fel is huzzuk a nap ellen, de nem sokat használt, csakis mikor a nap lement, lett a levegő türhetőbb. Az a napnyugta, a mi itt van, a mesébe való gyönyörűség; az égbolt a legtisztább kék szín, de a fél égboltot bearanyozza a lenyugvó nap aransárga fénye, mely a felhőkön visszaverődve, az átmeneti legkülönbözőbb színek árnyalatát adja. Ha készen látjuk a színek e gazdagságát, el nem hinnők, hogy a piktor nem hazudik. Hát még mikor a hold felkél! gyönyörűen sütve a fellegtelen égen, megvilágítja a tájat mindenfelé; a fehér ruhás arabok fekete arcaikkal, a lassan haladó tevék a félhomályban

árnyaknak látszanak, míg a Niluson fel-feltűnik egy nagy Cook-hajó villanyfényével megvilágítva, vagy az óriási vitorláikkal nesztelenül surranó Dahobujék!!! ...

Kilencz óra mult, mire Girgehbe értünk, ott már számos gyerek várt bennünket, málhánkat és magunkat a hajóra szállítandó.

Ott horgonyzott már a Thewfikiek társaságának hajója, *Elefantine*; ez egy 8 személyre berendezett kerekcsónak, csak háromszor akkora, mint a dunai propellerek. Igen laposan van építve, mert a Nilus néhol csakis 1—1¹/₂ méter mély. A kabinok és ebédlő mintegy a hajótest fölé vannak építve, a gőzgép nem a rendes kerekcsónaké, hanem hasonlít a cséplő gőzgépjéhez, épp úgy hajtván kétkaru emeltyűjével a kerekcsónakot, mint amaz a saját lendítő kerekcsónakét. Az igaz, hogy aztán lassan is halad.

Reggeli 5 órára volt kitűzve az elindulás, mit tehattünk addig? Ebéd után hárman magunkkal vittünk egy fekete dragomant, elmentünk sétálni Girgehbe; dragománunk különféle utcákon át vezetvén, a bazarba vitt bennünket; ez ugyan be volt zárva és mást nem találtunk ott, mint néhány boltfelvigyázót, ki reánk ordított, mire feketénk hasonló erélyességgel felelt. Sajátságos benyomást tett a sötét, csakis a hold által világított és befödött utcákon tett séta; majd egy mosé elé értünk, hol néhány igazhitű mozlim még most is, éjjeli 12 órakor, ájtatoskodott; az imám előimádkozta hozzá

bús énekeit, majd egy czirkuszba vezet a dragománunk, hol csakis férfiközönség volt. Annyira tele volt ez, hogy alig birtak helyet szorítani számunkra. Az előadás fénypontja egy teve, mely egy bohóczot hajszolt és e közben oly bakugrásokat művelt, ami e komoly állattól ugyancsak nevetséges volt. A másik piéce azután, a kivétel nélkül arab nézőközönségnél óriási szenzációt csinált, mert nemzeti érzületét érintette, mikor a czirkusz személyzete az angol katonákat kigunyolta. Vörös katonakabátokba öltöztek e végből és ügyetlenül exercizáltak, miben főképen a bohócz excellált, mint ujoncz katona.

Igy mulatnak éjjel Girgéhben.

Reggel korán indultunk. Kabinom kelet felé esvén, csak a függönyt kellett félrehuznom, hogy a szép napkeltében gyönyörködhessem; nem is tudtam ágyban maradni, hanem felkeltem, annál is inkább, mert a Nilus által képzett homokszigeteken sok vadat láttam.

A folyó itt nagy kanyarulatokat tesz, úgy hogy gözösünknek nagyon kellett vigyázni, nehogy zátonyra jusson, folytonosan jobbra-balra kanyarog, a hajó elején van a kormányos, nem úgy, mint a többi hajókon, hogy mindenre jobban és közvetlen közelből figyelhessen, mellette a segítségek, egyik egy ruddal folyton méri a vizet, a másik a kormánynál segít, kapitány talán nincs is, én legalább meg nem ösmertem, hogy melyik az? mert mind arab ruhában vannak és egyik négerebb a másiknál,

vezényszót soha sem hallani, de hát azért van Allah, hogy vigyázzon reájuk; és ugy látszik, vigyáz is, mert még mindeddig nem akadtunk meg.

Utunk zöldelő szigetek közt visz, más oldalról magas hegyek látszanak, de nem hosszan elnyuló hegycsoportok, hanem meg-megszakadó gerinczek és csucok, néha jó magasak és sajátságos alakuak. Itt-ott ugy néznek ki, mintha hóval volnának fedve, pedig az csak az arab, vagyis libiai sivatagból odahordott homok.

A falvakban feltűnik az, hogy a házak tetején szép fehérre meszelt kaliczkák látszanak; szebb épületeket emeltek a galamboknak, mint saját maguknak. Néhol a Nilus partjának egyik oldala igen magas, 5—6 ölnyi is van; itt ugy öntöznek, hogy három arab áll egymás fölött, kik levetközve egész pörére, kampós rudakkal merik és adogatják egymásnak a vizet. Magasabb kutgémekkel többre mennének, de hát ezt itt így csinálták ezer évvel ezelőtt, így csinálják most is.

A másik oldalon gyönyörű homokszigetek képződtek, melyeken seregestül tanyáz a sok kék és fehér gém és a fekete gólya. Százával is vannak néhol egy csoportban, de sajátságos, mindenik faj együtt tart, a fehér gémek is külön, a fekete gólyák is külön, noha alig választja el őket néhány lábnyi tér egymástól; néhol 10—15 darab roppant nagy fehér, vagy sötétbarna keselyű üldögél a parton, a vízbe dobott állathullákon lakmározva, számtalan-

szor egy-egy szép királysas les zsákmányára. A partokon mindenütt vidám élet; kacsák ezrei feketitik a vizet; de mit ér, ha 100—200 lépésnél közelebb hozzájuk nem mehetünk, mert a víz sekélyesége nem engedi. Hiába lödözök reájok, zsákmány nem akad.

Kis gőzösünk sokszor kikerülni kénytelen a sok megrakott dahabit (az igaz, hogy sokszor, ha jó szél van, azok kerülnek el), ezek legnagyobb része az itteni vidéken milliós számra csinált óriási vizkorsókat hordja. Néha a dahabiból csak a magas vitorla látszik, a többi mind korsó, úgy tele rakták vele.

Délutáni két óra után értünk csak első állomásunkra. *Farshutba*, hol kikötöttünk. Itt néztük meg az első czukorgyárat; igen érdekes procedura, a hogy a nádból czukor lesz. Még a kis mezei vasut kocsijain van, a gyárba behozva, a leveleitől megfosztott czukornád máris, alig hetvenöt percnyi időköz után czukorrá dolgozzák fel. Ugyszólván a gép egyik oldalán dobják be a nádat s a másik oldalán a kész czukorsüveg jön ki belőle. A legelső művelet az, hogy a nádat két óriási sima henger közé teszik, épp úgy etetik a két hengert, mint a cséplőgépeknél a dobot. A nagy nyomás kisajtolja a nedvet, melyet alul felfognak és egy csatornán elvezetnek, míg a nád rostját és héját az ott készen álló szekerekre teszik és gőzgépfűtésre használják el. A csatornán keresztül elvezetett nedv nagy kon-

denzátorokba jön, hol befőzik és hogy viztartalmától mielőbb megszabaduljon, 10—15 egymás felett álló lyukacsos hengeren lecsurgatják. Aztán több desztilláló és töményítő gépen keresztül vezetve, egy medenczébe gyül, hol azon forrón, nagy, czukorsüveg alakú, réz- és agyagedényekbe fogják fel, hol már mint kész czukor hül le és kereskedésbe adható. A czukor színe barnás, nem oly fehér, mint az, a melyet már raffináltak, itt azonban tudtommal finomító gyár nincs. Így történik azután, hogy mi is ide Egyiptomba, hol a czukornád hazája van, a fehér czukrot importáljuk. A gyárat megmutogató néger a hajóig kísért bennünket és noha elég baksist kapott, addig lármázott, míg az egyik angolnak alkalmat adott, hogy az magát, mint igazi amerikai, bemutathassa, egy művészi kézlökéssel és lábrugással távolítván el a tolakodót, a körülöttünk ácsorgó arabok nagy mulatságára.

Ettől az amerikaitól láttuk különben azt is, mi náluk nemzeti szokás, hogy magával hord egy kis amerikai selyemzászlót és azt, akár egy gőzhajó jön velük szembe, akár valami épületre, vagy piramisra mászszék fel, fennen lobogtatja. Ha a másik hajón is van amerikai, az rendesen nem késik a viszonzással, mutatva vele azt, hogy ott is van amerikai állampolgár.

Jó késő volt, mire *Dernébe* értünk, hol hajónk az éjet töltötte. A kiszállással nincs sok baj; a hajó bárhol megáll a Nil partján, egy néger

kiugrik, a hajókötelet kézbe fogva, egy czövetket utána dobnak, arra beveri a földbe a czövetket, a kötelet ráköti és készen van a kikötő.

Kimentünk a közeli faluba, a parton 3—4 fegyveres arab fogad beűnűket, némelyiken háromszinű echarpe van, gondolom, ezek képezik a falu rendőrségét. Kérdezősködűnk a *Ghavarik* felől; ezek ugyanis egy külön néposztály, a mi cigányainkhoz sokban hasonló, a nők nagy része, legalább fiatal korában, tánczosné, de művészetűk többet ér, mint a tánczosnőké.

A fegyveres escorte előbb egy fűszerárushoz czipelt, kinél minden kapható, szép rendetlenségben egymás mellett: bor, cognak, gyujtó, puska, sörét, golyó, ruhasövet, korsó, ostor, szerszám, nyereg, kenyér, konzerv, sőt még egy nyilt fiókban Hunyady János-keserűviz is — tehát itt is hódítottunk már piacztot!

Az Elefantine fedézetén Assouán és Luxor közt,
1895. január 16.

A nap még alig kelt föl, mikor *dragománunk* csengetyűje ébreszt fel álmainkból, mert nemsokára Denderába érünk, hol először fogjuk látni Felső-Egyiptom egyik régibb építkezését, a híres denderai templomot. Ez a templom különben nem is érdekel valami nagyon, nem azért, mintha nem volna igazán szép és még most is jó karban tartva, hanem „nekem“ nem elég régi. A Cheops-piramis 3—4 ezer évvel épült Krisztus születése előtt, ez pedig Krisztus születése *után* az első században, Nero római császár alatt, mi az hát, hogy csak 1800 éves? Az ilyen új dolgoktól egészen elszoktam, mióta itt vagyok.

Korán azért kellett felkelnünk, mert a Cook hajója gyorsabb járatu lévén, elébb ért ide, mint mi és sok utasával elfoglalhatta volna a szamarakat; míg így azok még aludtak, mikor mi oda értünk.

Nehogy elfelejtsem: tegnap estefelé *dragománunk* figyelmeztetett egy a Nilus partján álló sir-

boltra, mely sirbolt szép pálmafák árnyékában van egy kis fellah falu mellett, *Hou* szomszédságában. Itt élt 53 évig egy arab szent seik, *Selim* nevü, ki egész életében *meztelenül* üldögélt a parton és a hajósok segítőjeként és a magtalan asszonyok orvosaként szerepelt. „Hony soit, qui mal y pense.“

Megérkezve hamarjában felültünk szamarainkra és megindultunk a templom felé. Utunk egy piszkos fellah falun át, gyönyörű buza és magas lóbabvetés között vezetett. Isteni szép reggel volt, a vetések közt a fürj verése s a pacsirta éneke hallatszott, mintha csak otthon volnánk. Az egész uton arab felnöttek és gyerekek kísérek. Egyik utközben folyton kínál régi pénzekkel, skarabeákkal, másik a pálmafák furcsaszinü és alaku gyümölcsével, majd gyerekek nádból készült hárfával, egyik kis leány szép virágbokrétával, odább pedig másik leány baksist kiabál, jogczímül véve, hogy zöld levelekből koszorut font a fejére és a dereka körül is, egészen a havai szigetek asszonyait utánozva. A sötétbarna meztelen test bevonva a zöld növényekkel, nem is volt csunya látomány.

Félórai szamaragolás után czélnál vagyunk: az óriási impozáns templom régebben egy magaslaton állott. A századok folyamán mellé épített de rombadőlt falvak maradványai azonban majd egészen eltemették, úgy, hogy most egész alant van. 24 oszlop tartja előcsarnokát, mely oszlopok nagyságáról hogy fogalmat adjak, indítványomra ötünk-

nek kellett összefogózni, hogy köröskörül átérjük területét és ilyen oszlop 24 van. Bámulatos építkezés. A falaknak vagy oszlopoknak nincs egy parányi része se, melyre *ezer meg ezer alak, kép* ne volna vésve. Kezdve az ökörszarvú Hathor istenasszonyon, a kinek e templomot szentelték, egész Neroig, a ki utoljára a sok rombadőlés után felépíttette. A legfőbb szentély a templom végén van; ide csak főpapok jöhettek be; a közepén az áldozat-asztal állott. Kisebb szobák láthatók ezek körül, mindenik szobában istentiszteletre szánt eszközök és egyházi szerek voltak. Egyikben ezüst- és arany tárgyak, öltözetek stb. A faragásokat egész időmaiknak megfelelőleg most a darazsak fészeknek használják, könnyebben ragasztván oda, hol a véső nyomot hagyott, mint a sima falra, úgy, hogy egész alakokat darázs-fészkek képezik.

Leszálltunk a templom alatti kriptaforma folyosókra is. Itt a levegő forró és fojtott. A böregerek ezrei repülnek nekünk gyertyavilágunk láttára, gyöngébb idegzetü utitársaim rémületére, én pedig megfogok egyet és azt vizsgálom, van-e ilyen fajta nálunk is? Azt hiszem, igen.

Később felmentünk a tetőre is, honnan szép kilátásunk nyílt a távol hegyekre és a kanyargó Nilusra. A tetőzetre felvezető lépcső egyik része egészen jó karban van, de a legfelsőre vezetőből vagy 10 hiányzik, mi alkalmat adott a két amerikainak és egyik osztrák utitársamnak tornászati ügyességöket

bemutatni, a mennyiben az arabok hátán kusztak fel a tetőre. Nem is kell mondanom, hogy az amerikai lobogó újra a legmagasabb fokon lobogtattatott.

Természetes, hogy visszamenetelünkkor a czivódás a baksisért a számaras gyerekek részéről újra kezdődött, s nem is csillapult, míg egy-két piasztert nem kaptak, noha dragománunk a taksájukat meg is fizette.

Utunk azonban a Niluson felfelé kezd egyhangu lenni, mindig egyszínű hegyek, melyeken egy bokor sincs; más oldalról a mezőség a folyton öntöző arabokkal; és így felváltva, hol egyik oldalon jönnek elő a hegyek, hol a másikon, hogy újra eltűnjenek. Szórakozást csakis a vadászember találhat némileg, mert lesheti a homokszigeteken sütkérező gémekeket, keselyűket, de sajnos, mindig lőtávolon kívül vannak, hiába biztatom a kormányost, közelitse meg, őket, mindig azt feleli, nem lehet a sekély víz miatt. Nagy sajnálatomra két pelikánt csak 150 lépésre lehetett megközelíteni, s noha postával lőttem rájuk, biz, azok újra elrepültek, hogy nem messze újra leszálljanak. Látom már, hogy itt vadászni csak dahabikkal lehet, mert ezektől a vad nem fél és a sekély vizen is járhatnak.

Sikerült mégis a hajóról három héját lőnöm, ezek egyike a hajófedélzetre esett, nagy örömére németjeimnek, kik emlékül rögtön feldarabolták, szárnyát és lábukat vivém el tropheául. A másik kettőt elnyelte a Nilus vize.

A Nilus vize messziről kéknek látszik, közlelről azonban piszkossárga, nem átlátszó; hasonlít egy kicsit a Dunánkhoz, de annak színe sokkal fakóbb, szélességük sok helyen nagyon egyforma, csakhogy ez itt sokkal sekélyebb; inni nagyon jó. Nagy edénybe öntik a hajónkon és ebből alól már tisztán csurog ki a víz, azaz megsűrve és hidegen, mit annak köszönhetünk, hogy az edény fala vízáteresztő lévén, a párolgás következtében 8—9 fokra lehül. A folyóvíz hőfoka sem több ugyan most 13—14 foknál, ez azonban nem akadályozza a bennlakókat a fürdőzésben; sok helyen tömegesen találjuk őket a vízben.

Minél jobban közeledünk Luxor felé, annál keskenyebbé válik a Nilus völgye. E szerint a parton lévő faluk is messzebb esnek egymástól. Este 8 óra már elmúlt, mire Luxorba értünk. Itt kicseréltük dragománjainkat és megindultunk sétálni a szép holdfény mellett, a melyre nagy szükség is volt, mert az itteni lámpák oly piczinyek (egy negyed része a mi lámpáinknak) és ezek is oly rosszul égnek, hogy alig pislognak. A luxori hires templom romjai szépen vették ki magukat a holdfénynél. Megnéztük a világhirű kornaki templom romjait is. Ide tolult holdvilágnál nézni e romokat a megérkezett Cook-hajó közönsége is, egész csoportban lepve el az utcát, ki számárháton, ki kocsin. Mi amugy is ide jövén vissza, a ghavári tánczosnőket néztük meg, most az egyszer valamivel nagyobb sárputriban, mint a multkor.

Sajátságos, hogy itt, míg 8—9 óráig csöndes szép idő van, később feltámad az északi szél, hogy egész este fujjon; ezt fel is használják a vitorlás hajók és szépen haladnak felfelé, az ár ellen, némelyik még él is hagy bennünket, míg a többiek bevonják vitorláikat és lassan vitetik magukat lefelé az árral; oldalvást fordítva hajójukat.

Hajózásunk unalma elűzéséhez sokszor igen csekély kis körülmény is hozzájárul. Ugy tudunk örülni, ha egy kis barázdabillegető reászáll hajónkra, összeszedegelve a széthullott morzsákat. Oly szelidek, hogy egy sem fél tőlünk s egy még ebédlönkbe is bemerészkedett; az ott terítéssel foglalkozó néger inas el is fogta és átadta nekem, én azonban szárnyára bocsátottam a kis jámbort, azon gondolattal, ha majd esetleg Magyarországra ér, vándorutja végére, vigye el azon sóhajomat is, mely messze száll, haza! haza! s abban talál kifejezést „mindenütt jó, de legjobb otthon!“...

Különben roppant nagy urak vagyunk bizony mi itt; nagyon sok pénzbe került volna az, hogy egy külön hajót kapjunk, a mihez mi most véletlenül hozzájutottunk. Csak öten vagyunk rajta és étel-ital dolgában semmi panasz; ha valahol meg akarunk állni, megnézni valamit, csak a drago-mannak szólunk és az rögtön intézkedik. Szóval urai vagyunk egy kis gőzösnek tiz egész napig, nem szép dolog ez? Másnap késő délután volt,

mikor *Esnébe* értünk. Ez egy nagyobb falu, török kaszárnyával, járásbirósági székhelylyel. Van egy kis bazárépülete is, hol a nekünk kínált szudáni pajzsok és fegyverek, valamint a nők öltözéke, szinte éreztetik velünk, hogy no most közeledünk a legsötétebb Afrikához és oda, a hol a máhdi az ur, elszedvén Egyiptomból egy jó darab Nubiát.

Az itteni templomot még a Ptolomeusok idejében építették; a falu közepén van egészen mélyen, úgy, hogy a Nilus áradásai alkalmából néha egy része viz alá kerül, a mi meg is látszik az oszlopain. Tizenhat nagy oszlopa, melyeken nyugszik, felül faragványokkal van diszítve, hieroglifák természetesen itt sem hiányoznak. Már annyira vittem, hogy Hathor istent mindenütt megismerem, mert ökörszarvai vannak és néha szoptatva ábrázolják. Az oszlopok nem oly nagyok és vastagok, mint Dendarában, mert hárman is csaknem átfogtuk.

Az éjet *El Kab* nevű falu mellett töltöttük el. Mikor este 9 órakor odaértünk, a sötétség daczára az egyik amerikaival partra szálltunk egyet sétálni. A hajóról egy lámpást hordó ember jön velünk és a faluból is jön kísérő. A sötétben persze sokat nem látni, de úgy látszik, a falusi lakos valahova vezet, mert elől megy és a lámpásos arabnak beszél valamit, a mit mi persze nem értünk. De azért csak megyünk vele; végre megáll egy messziről dombnak látszó hely mellett; mikor odaérünk,

látjuk, hogy egy vályogból készült óriási várfal előtt állunk, van legalább tíz méter magas és 5—6 méter széles; az idő viszontagságainak nyomai nagyon meglátszanak rajta. A régi időben jó lehetett, de a mostani ágyuk hamar porrá lőnek; a mint kivehettük, egy darabig mellette haladva, igen hosszan nyulik el.

Másnap reggel már öt órakor elakadtunk alig félórai utazás után; ugylátszik, Allah még sem mentett meg bennünket. Jó darabig vesződtünk, míg újra elindulhattunk. Nyolcz óra után Edfouba érkezünk, itt lesz állomásunk, mert itt találjuk a legnagyobb templomot, a híres Horus templomát, melynek kapubejáratát már messziről láttuk, pedig szokás szerint ez is egy mélyedésben áll, a mellőle elpusztult arab falvak romjai boritván, míg ujabban ki nem ásták.

Nem merek leírásához fogni, mert attól félek, Kiss Albert képviselőtársam még nagyobb ultramontának fog tartani ennyi sok templomlátogatásért. Azért csak annyit, hogy hasonlít a dendarai templomhoz, csakhogy annál sokkal nagyobb és az arabok a szép faragásokat még 4—5 öl magasságban is eléktelenítették.

Hogy nem rösteltek annyit dolgozni a romboláson, mint a mi itt látszik! mert a sok száz meg száz arcot és lábakat kivétel nélkül elrutitották. Azt sajnáltam legjobban, hogy nemcsak Hathor istent, hanem még a szép Kleopátrát is tönkre-

tették; a sasfejű isteneket azonban békében hagyták. A két kapubejárat roppant magas; 242 lépcső vezet a tetejére. Felmásztunk tehát (soha sem hittem volna, hogy vénségemre fogok tornyokra mászkálni) és gyönyörködtünk a szép kilátásban, mely ritkitja párját.

A falu apró házaival, rendetlen utczáival, olyan parányinak tűnik fel, mintha kirakott gyermekjáték volna. Belátunk egy udvarba, ott ép egy halott van kiterítve; vén arab asszonyok dobkíséret mellett óriási kiabálást és tánczot visznek véghez; nem rossz tor az igaz és talán szivből is jön, ha a férj valami csunya, erőszakos vén ember volt, a mely esetben érteni lehet a vigalmat. Oly vad zajt csapnak e közben, hogy még ide is felhangzik.

A falu melletti szemétdombon három nagy keselyüt látok, puskám pedig a hajón maradt. Ezentul elviszem magammal, ha még egyszer templomot nézek, ezt megfogadtam. Bosszuságom akkor érte el a tetőpontját, mikor rájöttem, hogy a madarak egy szikrát sem félnek a mellettük járkáló araboktól.

További utunk alatt érdekes volt nézni egy homokszigeten ülő 20—25 dögkeselyüt, melyeket a partról két kutya ugatott, de nem merték megközelíteni, noha az ott levő tevehullával erősen kaczerkódtak. Egy nagy fekete kutya azonban odament, átuszva a vizen és nem törődve a kese-

lyükkel, lakmározni kezdett; a keselyük aztán farkasszemet néztek vele egy másik szigetről. Sok ibiszt is láttunk és egynehány czifra színű vadludat, minőt még itt nem is láttam, csak állatkertekben.

A Nilusvölgy mindig jobban és jobban összehúzóul; van olyan hely is, mely alig husz méternyi széles; a Nilus iszapjától fedett terület néhol csak egy szalagnyi széles és persze be van vetve búzával. Némely helyen azonban a sivatag mindkét oldalról benyulik egészen a vízhez. Erre különben a hegyek nem magasak, még egyike a legmagasabbaknak a Selsele nevű, mely arab nevét onnan kapta, mert ott volt régente a Nilus lánczczal elzárva a nubiaiak hajói ellen. Ugyanez a hely arról is nevezetes, hogy a piramisok kőkoczkáit innen vágták az itt kezdődő homokközetből. Az egy darabból kifaragott *szfinkszet* is innen vitték el, de hogy mikép? az megfoghatatlan, mert körülbelől olyan nehéz, mint az Indiába járó legnagyobb gőzhajók tonnatartalma. Hogyan lehetett tehát ezt a régi kor kezdetleges erőművi eszközeivel hajóra tenni, a Nilus aránylag sekély vizén elszállítani? mikép tutajra tenni? és mikép a helyére vinni? Itt különben a hajóról is láthatólag igen sok sziklába vágott sir is van, igen régi időből származók, mint a hieroglypheket olvasni tudók állítják.

Minél jobban közeledünk Assouánhoz, annál feketébbek lesznek a parton dolgozó arabok; már

odáig jutottak, hogy feketébbek lettek, mint a négerek. Övig is, azon alul is meztelenek, a vizet mindenfelé szorgalmasan meritik, csak néhol váltva fel vizemelő gépektől. Attól féltünk, hogy Kom Ombuban kell hálnunk, de az arab kapitány és masiniszta egy kis baksis segélyével rábirhatók voltak, hogy még az éjjel Assouánba menjünk, mivel már nagyon meguntuk a hajókázást.

Selselétől kezdve a homokszigeten folyton lesem a krokodilusokat, ezekre nemcsak dragománunk, de a Bädecker is figyelmeztet; azonban hiába erőltetjük meg szemeinket, sehol semmit se látunk. Hanem majd Assouan kataraktáin túl talán szembe fogok állani a szörnyetegek e legveszedelmesebbikével?

Assouan, 1895. január 23.

Arab kapitányunk megtartotta szavát és egész éjjel menve, hajnali félhárom órakor megérkeztünk. Assouan igen szépen fekszik, közvetlen a Nilus partján és kellemesen lep meg, a parton kék és fehérre meszelt csinos házaival. Itt van a csak mostanában épült Assouan-hotel, egy kaszárnya s néhány konzulnak a háza. A meredekes parton néhány vitorlás hajó és gőzös van kikötve és fent egész a parton egy korzó van, jó hosszú bástyával ellátva, és néhány csoport pálma- és lebbachfával. A még most is néha-néha betörő derviseknek a közelségét azzal akarják paralizálni, hogy a parton fekete néger szudáni katona őrizete alatt 6 darab hátultöltő ágyu van készenlétben, a város körüli dombok is redutokkal vannak ellátva. Az itteni katonaság mind fekete és igen jól festenek vitorlavászon szürke rövid nadrágjukban, zubbonyuk kék, öltözküket széles szalagokból feltekergetett fekete kamásli, és fehér szövettel bevont, magas piros fez egészíti ki. A népesség egy nagy részét a bisari

négerek képezik, kik magasra felfésült koronaforma borzas hajukkal — a nők az egész hajukat 50—60 csigába fonva viselik, eredeti látványul szolgálnak.

Alig hogy vőmet és leányomat, kik már elébb jöttek ide, megöleltem, rögtön összebeszéltünk, hogy a Phylaebe együtt megyünk, a híres Iris-templomot megnézni, és onnan a vizesésen át hajóval jövünk vissza, — Assouántól vasut visz a Phylae átellenében levő Schelal faluba; ezt azért építették, hogy a kataraktáig jövő hajók rakományát szállítsa ide, csak 12 kilométer hosszú. A sivatagon megy jó darabig, és volt alkalmam tapasztalni, hogy míg az arab sivatag homokja fakó, addig a libiai sárga színben pompázik; mindenesetre sajtószerű tüemény, hogy a Nilus ily választó vonalat teremtsen.

Ezen az oldalon már a sivatag tömve van nagy gránittömbökkel, a hegyeken is elszórva mindenütt látszanak, csodálatos alakzataiban, egyik a másik tetejében. Félórai ut után megérkezünk egy üde, növényzettel, pálmafákkal, virágzó bokrokkal, ékes szép kis városba a Nilus partján, mi a sivatag egyformaságát és zordonságát nagyon kedvesen váltja fel. Fehérre meszelt épületek, szép pálmafák közt fekszik a falu, míg köröskörül gránitsziklás, magasabb hegyek környezik. És e kedves hely, hogy még szebb legyen, a folyó partjától nem igen messze, alig száz méternyire kezdődik a Phylae szigete; ez nem annyira növényzetével, mint igen

régi emlékeivel lep meg. Itt van az Iris-templom, Madrián császárnak is a római uralomra emlékeztető szép nyári kéjlaka. Szegény Isis istennő, nagyon rosszul járt, mert képét majd mindenütt eléktelenítették; csak nagyon ritkán hagyták épen. Ugy látszik különben, hogy nemcsak az arabok voltak ily kevésbé műszeretők a régibb korban, mert az új korban is találkoztak, kik néhány francia tábornoknak 1799-ben a falba vésett emléksorait is, melyekben a piramisok melletti diadala és a francia hadsereg egy részének idáig való elhatolása volt megírva, vésővel eléktelenítették. A legujabb időben Napoleon herczeg erre utazván, az emléket restauráltatta, aláírván, hogy a történetet nem lehet megsemmisíteni.

Itt is van egy igen régi nilusi vizmérő romban és a templomnak is csak oszlopai és tornyai vannak meg, melyre felmenve, gyönyörű kilátás nyílik a szigetre és a körülötte levő hegyekre. Csodálatos dolog, hogy annyi ezer és ezer év multán minden ápolás nélkül a Pilonok oly épek maradtak, a felvezető lépcsőkön különösen alig látszik valami csekély kopás, míg a többiekre éppen azért nehéz feljutni, mert el vannak pusztulva. Mig társaságunk a multak képein elmerengve, üldögél egy ledölt oszlopon, egyszerre csak egyremásra először kettő, azután még három négergyerek jön hozzánk, átuszv a vizen és baksisért könyörög, mit szivesen adván nekik, azzal hálálnak meg, hogy a lejtős

uton a csepp ficzkók nemcsak leányomat, az egyetlen hölgyet a társaságban, hanem bennünket is, karunknál fogva támogatnak, közbe még a legyeket is elhajtván rólunk. Ez azonban újra ürügy lesz, hogy míg nyolcz evezős hajónk megérkezik, addig is további baksisért alkalmatlankodjanak.

A hajónk megérkezik, a nagy vitorla rudját hosszában lefektettedik a hajóra és ezen előkészület, valamint hogy a szomszéd faluból még egy evezőt is kikölcsönöztek, komolyabb dolgok előjelül látszik mutatkozni. Eszünkbe jut erre rögtön, hogy a nagy vizesésen kell majd keresztül haladnunk. Előbb azonban meg kellett velük alkudnunk; utasok heten voltunk s ezért ők 140 piaszt kötöttek ki, mit mi, nehogy az Isis-szigeten éhen vesszünk, ha ott hagynának bennünket, kénytelenek voltunk megadni. Erre megkezdődött a szép ut; nemcsak a hegyek voltak gránittömbökkel tele, de a Nilusból is itt-ott egész sziklacsoportok tüntek elé, ugyancsak kiállva a mostani sekély vízből, míg a nagy vízállásnál láthatlanok lesznek. A víz folyása azonban mindegyre erősebb lesz; a zuhatag morgása már messziről hallatszik. Itt-ott hatalmas gránittömbök látszanak feketén a víz nedvességétől, míg a mindig száraz részük fakópiros.

Egyszerre megpillantjuk a hatalmas zuhatagot, mely öles hullámokat ver a sziklák közt, és azokon keresztül hatolván, fehér habbá török.

Az utasok egy részén meglátszik az aggodalom, mikor arra gondolnak, hogy azon hajóval fogunk átjutni. Hajónkat partra kormányozzák a vizesés felett és ott megállunk. Kiszállunk a partra, hol meztelenre vetkőzött négereket pillantunk meg, míg a zuhatag felett egy kiálló sziklán gömbölyü fával kezében, egy másik néger gubbaszkodik.

A folyam szélén álló gránittömbre megyünk most fel; mindenütt, a hova csak a szem ellát, a miből a kiálló sziklák látszanak, a főzuhatag felett állunk és gyönyörködünk a szép látványban, midőn az öt néger, nagy kiabálás között a vízbe ugrik és erős uszással a zuhatag felé tart; az örvény el-el buktatja őket, de erős kézzel hasítják a vizet és örületes gyorsasággal dobatnak le és fel hullámhegyen, örvényen keresztül el-el bukva, de újra feljőve, nevető, sötét arczuk oly szép ellentétet képez a fehér habokkal.

Az 50—60 méternyi tért alig egy pár pillanat alatt uszták keresztül; és itt a szárazra érve szaladnak is rögtön, ruháikat fel sem kapva, csak derekukhoz tartva, a most az egyszer igazán megérdemelt baksisért.

E közben a sziklán gubbasztó arab is, gömbölyü fájára felülve és azt erősen lábai közé szoritva, megindul a vizesés felé; a rohanó viz ezzel is próbálkozik, de ez oly ügyesen ül rögtönzött paripáján, a nagy hullámok daczára, hogy övénel mélyebbre sohasem süllyed le. Nagy gyakorlat kell

hozzá, hogy oly biztosan megüljön azon a hánykódó fadarabon. A másik csoportbeli négerek hátán azonban látszanak is nyomai a sziklával való érintkezésnek néhány erős karczolásban.

Az utitársaság mindezek láttára egész kedvet és bátorságot kap most már a hajón való leereszkedésre, és szinte bánják, hogy nem a főzuhatagon, hanem csak az egyik kisebbben, mely persze távolról sem oly hatalmas, uszunk lefelé. Itt is nagy vigyázat szükséges, különösen arra ügyelnek, hogy valamelyik evező el ne törjön. Alkatukat tekintve, ez nem is lenne csoda, mert még ily evezőket soha se láttam; vastagabb a nyele és szélesebb mint a lapátja, azért kell persze nyolcz, holott négy erősebb evező többet érne. Ezeknél persze nagy erőfeszítés kell ahhoz, hogy a dahabit a víz közepén tarthassák. Mi azonban szerencsésen — bár nem minden ordítás és kiabálás nélkül (a kormányos részéről) rohanunk lefelé és csak azt vesszük észre, hogy nagy hajónk majd ágaskodik, majd süllyed, az orrán egy nagy hullám becsap, megnedvesítve összes utitársainkat; de egy pillanat alatt lent vagyunk, hol a víz folyása még gyors ugyan, de hullámtalan.

Ezután gyönyörű ut kezdődik egész Assouánig; a víz kanyarog a gránitsziklák közt, sokszor úgy látszik, egészen elzárják az utat, de közelebb érvén hozzájuk, újra szétnyílnak hajónk előtt az átmenésre. Sok helyen egész utunk alatt

a sziklákba bevájva sok hieroglifet látunk, ezek a nagy vizállásnál egészen eltűnnek, és csak a magasabbak láthatók. A hajó legénysége erősen evezve huzza a hajót, és hogy ez rendben történjen, az egyik kormányos erős hangon reá kezd valami énekre, mire a legénység válaszol. Az a hitük, hogy így könnyebb a munka; a dallamot nagy sajnálatomra nem tudtam lekottázni, pedig érdekes volna birni, de a szólamok egy részét (abból is csak a legénység feleletét, mely többnyire egyforma, míg a kormányosé mindig változik) sikerült megörökítenem. Az egyik vers így szól: „Hé jákszéni, hé jákszéni“, a másik „Jári jár Alláh, jári jár Alláh“, és én ezt a hajón úgy betanultam, hogy a négerek csak néztek, ha egy más nótát fújtak és én őket a fentiek éneklésére hívtam fel, mire szívesen hajoltak.

Egy falunál újra arab gyerekek ugrottak a vízbe, fatuskókon ülve és oda uszva hajónkhoz, baksisért könyörögtek; ugylátszik, itt a baksiskéréstől se vizen, se szárazon nem tudunk menekülni.

Előtüneztek aztán lassankint Assouán váracsai is, és mi két órai igen érdekes hajózás után megérkeziünk. Délután újra hajóra szálltunk, hogy az Elefantine szigetet körülhajózzuk; meg kell ezt is tenni, mert programmunk egyik számát képezi. Érdekes ugyan éppen nem volt, mert délelőtt az ut sokkal szebb; legfeljebb azzal a tapasztalással

lettem gazdagabb, hogy a néger, ha fürdik, nem hogy fehérebb lenne, hanem még feketébb lesz és ez annál mulatságosabb volt, mert egy négert láttam, ki valamiféle agyaggal dolgozván, fakó volt, a fürdés után pedig gyönyörű fekete lett.

Dahabinkat újra 8 legény huzta s a kormányos, egy kis 6 éves néger kölyök, oly ügyesen kormányzott, hogy öröm volt nézni, midőn kis kezeivel a nagy kormányrudat tartotta, a sziklák közt vezetvén hajónkat. A sziget északi végénél, a rendes északi szél, mely itt talán, mint már említettem, mindennap fuj, megengedte, hogy az evezést abban hagyva, a vitorlát huzzuk fel. A nagy, magos háromszögletű vitorla segítségével azután gyönyörűen haladtunk az ár ellen is; a néger evezősök pedig elővéve egy fazékra felhuzott dobot, elkezdtek énekelni, kezeikkel mintegy tapsolva, ütven a taktust. Egyik-egyik botot vett a kezébe és arra reátámaszkodva, nagyon ügyesen utánozta a has-tánczosnék mozdulatait, persze nagy nevetés és vigság között.

Másnap reggel egyedül egy szamaras gyerekekkel a bisari négerek falujába mentem. falujuk (inkább sátornélküli sátortábornak lehetne mondani) Assouántól negyedóránnyira fekszik; a sivatagon szét-szórva laknak, részben vályogkalibákban, részben szőnyegekkel borított kis sátrak alatt. Ezek a négerek beduinjai, nem akarnak házakban lakni, nomád élethez vannak szokva. A furcsa hajviseletű alakok

fekete testükkel eredetileg néznek ki, ott ültek egy-egy csomóban a gunyhóik előtt, sütkérezve a szép napiényben. Mikor közelebb érek, egyik felugrik, és a kezében levő két botját forgatva, vad tekintettel felém tart; de csak baksist kért. Gondolom megfélemlíteni akart, én azonban egész nyugodtan nem adtam baksist, hanem egyik botja árát kérdeztem. Egy sillinget, azaz öt piasztart kért, én pedig csak hármát ígértem; így nem adta s ezzel a dolog véget ért baksis nélkül.

Az egyik gunyhó előtt nagy jajgatás hallatszott és szürke ruhába öltözött nőalakok, kik ordítva jajveszékelték, megértették velünk, hogy halott van a gunyhóban. Majd különböző nagyságu apró gyerekek jöttek baksist kérni. A falu lakosai szép koromfeketéik mind és rám azt a benyomást tették, hogy büszkék is tudnak lenni, mert midőn egyik társunk egyik bisárinak egy Napoleon aranyat ígért, ha feleségét oda viszi a hajóra: az előkapott egy ott lézengő kis bisári leányt és kését kihuzva mutatta rajta, hogy inkább levágná a nyakát, mint ezt megtegye.

Innen egy arab temetőn mentem keresztül; a sirok legnagyobb része vályoggal volt beboltozva, némelyik be is omlott már, láttatva a halott csontjait. Egy másik részén, az újabb temetkező helyen, a sirok fejéhez kaktuszok és pálmák voltak ültetve. Egy négernő nagy korsóval a fején éppen megöntözött volt egy pálmát, mindenesetre nagyobb

kegyeletet mutatva ezzel, mint mikor nálunk a mostani divat szerint vett koszorúkkal ékesítik fel a sirokat. Itt egy negyedóra járásra kell vizért menni a Nilushoz; hogy később nem fognak-e kiszáradni a pálmák? azt nem tudom, de hogy most öntözik őket: azt látom, máskép egy hét alatt tönkremennek.

Az „Eiefantine“ fedélzeten, 1895. jan. 30.

A bisáriak faluja mellett, közelebb a városhoz, a sambó-négerek faluja van, ezek csak a hajviseletben különböznek ezektől, mert egyik faj épp oly fekete, mint a másik, a sambók azonban állandó lakók, nem úgy, mint a bisáriak.

A temetőn keresztül haladva, nemsokára a kőbányába értem. Itt fejtették és innen hordták a nagy építkezésekhez a gránitot (a hol nem homokkövet használtak); még most is látható egy félig elkészült obeliszk, kifaragva egész hosszában, — mert ugylátszik, abban a korban a helyszínén faragták ki a köveket és csak azután, félig kész állapotban választották el a sziklától s pedig igen sajátságos módon. Ugyanis apró lyukakat vágtak a kemény gránitba egymás mellé, egész addig a pontig, a meddig azt felhasználni akarták, azután faékeket vertek e lyukakba, majd vízzel leöntötték az ékeket. Ezek megdagadtak és ezáltal oly erő fejtettek ki, hogy a sziklák a kiszabott szélességben vagy hosszúságban elváltak. Még most is

számtalan ilyen koczkát lehet látni, sőt a kifurt s otthagytott lyukakat is.

A nap legnagyobb részét a bazárban töltöttem, hol a szudáni harcztérről sok fegyver van felhalmozva, a dervisek lándzsáitól a nyilig és a hajtógerelyig, sokféle állatbőr, igen sok párducz és különféle szudáni tárgyak találhatók itt. Azt hiszem azonban, hogy olcsóbb árakat is szabhatnának, és tennék is, ha a sok istenverte angol nem mászkálna mind itt, és fel ne verné mindennek az árát. Még a krokodilok is igen drágák, alig birtam két napi alkuvás után 10 shillingért (6 forint 50 krajczár) hozzájutni egyhez, pedig nem hosszabb egy méternél; azt látom én ebből, hogy a Nilusban már nagyon kevés a krokodil, különben olcsóbb lenne. — Igen szép szalmafonások is vannak itt, leginkább tányéralakuak s rokonzélu holmik a legszebb szinekből összeállítva; ezek is igen drágák, van olyan is, melyért 10 frtot is elkérnek, vannak cserépmunkák, strucztollak, sok elefántcsont és az a „Madame Nubia“ nevü öv, a mely a nubiai asszonyok egész toilettjét képezi, igen szépen befont kobakok, — bőrbe bekötött korán, melyet a férfiak karjukhoz kötözve viselnek, — a sokféle szemü gyöngy, majd különféle indus és szudáni ruharészletek, aranynyal áttört asztalteritők stb. — Estefelé hamar bezárnak itt mindent a bazárokhba, de nem is csoda, mert a kivilágítás nagyon gyarló.

A hajóoldalon elhelyezett széken üldögéltem, hallgatva a vizemelő gépek csikorgását, melyek éjjel-nappal foglalkoztatják a szegény teheneket és szamarakat, e csikorgás csalódásig hasonlít a békabrekegéshez, különösen, ha sok gép jár egyszerre, és oly különös hangzavart képez, a minőt soha se hallott s ezért el se felejt az ember.

A napnyugta igen szép volt, sokáig megvilágítván az Assouán körüli hegyeket. Már egész sötét lett, mikor a város végén erős dobszót és kiabálást hallok. A hajó körül álldogáló szamaras gyerekek invitálnak a megnézésre. „Sudan Fantasia!“ No ez nagyon érdekes lesz, ezt megnézem, de mielőtt megindulnék, megmagyarázom, mi a „Fantasia?“ Az arab fantáziának nevez minden mulatságot, legyen az czirkusz, hastáncz, vagy bármi, a mi a rendes élettől elüt, ha valaki czifrább ruhában jár a szokottnál, vagy éppen a tiltott nedvből többet vett be, az is fantázia.

Végig mentem tehát Assouán sötét utczáin egy arab vezetővel. Nem akartam számárra ülni, de azért egy egész sereg szamaras gyerek kísért. Már a várost is túlhaladtuk, pálmakertek közt járunk, a lármát mindig halljuk, de még most sem érünk oda, végre egy félórai gyaloglás után helyen vagyunk, de nagyon sötét van. Se lámpa, se holdvilág. A lármához közelebb megyünk, a sivatag szélén itt-ott pálmafák vannak és a nagy homokban többféle csoport, körülvéve egy-két dobost,

tánczol, ordít és tapsol tenyerével. A mennyire a sötétben meg lehet különböztetni, szudáni katonák, meg négerek és négernők kepezik a mulatókat. Szemben állanak a párok egymással és éppen nem diszesnek mondható mozdulatokkal közelednek egymáshoz, hogy kerüljessék egymást, közben a nők gerliczéhez éppen nem hasonlitható, de roppant átható trillaszerű hangon üvöltenek. Valami eredeti egy mulatság ez, melynek szép háttéréül szolgál a sivatag, a magas, karcsu pálmák és a szép, miriád csillaggal kivert égboltozat az ő nagy fényességével. (Mert sajátságosak ott még a csillagok is, sokkal jobban fénylenek, mint nálunk.) Sok ideig néztem e vad jelenetet, velem néhány angol is, a kiket mind e látvány végett csöditettek ki fogadóikból.

Mielőtt bucsut vennék Assouántól, még a bazárban divó eladási módról irok egyet-mást. Ha az ember venni akar valamit, legelső az, hogy leültenek, a kivánt tárgyat félreteszik és ujat mutatnak; hiába kérded a kiválasztott árát előbb, még mindig mással unszolnak. Hat-hétfélét is egymás mellé tesznek és az egész csoportnak az árát mondják, s ha végre erőszakoskodsz és megkötöd magadat, az egy tárgyért rengeteg árt kérnek és máskép nem szabadulsz, mint ha a kivánt összeghez képest egy nevetséges árt ígérsz. Akkor az arab elkomolyodik és azt mondja: „Vidd el inkább baksisnak“, vagy „szivarra jó lesz.“ De végre mégis megmondja a kivánt tárgy árát!

Másnap 7 órakor bucsut vettünk Assouántól és örömmel vettem észre, hogy hajónk kétszeres gyorsasággal szeli a hullámokat. Igen sok gőzössel találkozunk és néhány angolok által kibérelt dahabivel is. Ez angolok multságát különben nem irigylem, mert egy-egy leutazás Kairo és Assouán közt, a visszautazással együtt, éppen 60 napba kerül és melléje tetemes költségbe. A hajót, ha szél nincs, részint a partról huzni, részint evezővel kell hajtani, sőt sokszor egy-egy kis gőzöst is kénytelenek felfogadni, melyek különösen erre a célra vannak konstruálva.

Nagyhamar Com-Ombuba értünk; itt horgonyzott már egy Cook-féle gőzhajó, és később jött még egy. A kiszállásnál kellemesen lepett meg bennünket a most virágzásban levő buza kellemes illata, közbe-közbe sok virágzó riczinust látni, ezek magvából sajtolás útján kenőcsöt csinálnak a néger nők. A parton a sok arab újra szudáni lándzsát, handzsárt kínál. A templom egyik pilonját már a Nilus árja elvitte, a templom egy részével együtt, mert egészen a part szélén állt; a többi részét azonban sikerült megmenteni, mert a partot kikövezték. Most dolgoznak különben egy másik rész kiásásán is. Első dolgom volt az oszlopokat megmérni, de ezek se közelítették meg a denderai oszlopokat. Ismét sok hieroglifet és alakot látunk; elszörnyedve tapasztalom, hogy roppant tudós kezdek lenni az egiptológiában. Most már nemcsak Hathor

istent ismerem meg, ki itt krokodilfejjel mutatkozik, hanem azt is tudom, hogy, ha az alakok kezében keresztforma jelvény lóg le, akkor istenek, ha az alakjuk ugyanaz, de a kezükről semmi sem lóg: akkor csak ugyanazon istennek papjai. Igen csodálom azonban, miképp maradhattak meg az alakok és hieroglifek festései, még most is annyi ezer év után a szabad levegőn, még az annyira kényes kék szín is megmaradt. Miután megnéztünk minden megnézhető és megmásztunk minden megmászható lépcsőt vagy sziklát és megbámultuk a nagy sárfalat, mit vályogból emeltek a sivatagból jövő fövény ellen, megindultunk utunk végcélja: Luxor felé.

Hajónk berendezésével igen meg vagyunk elégedve; nyolcz személyre van fent kabin, mindenkünknek majd kettő jutott, egyik a hálószoba, a másik az általam összevásárolt gyűjtemény tára, hol szép rendetlenségben vannak a krokodil, szudáni nyilak, lándzsa, hangszerek, állatbőrök.

A kapitányunk és dragománunk arab és különösen az első vén létere — igen nagy ficsúr; eddigi utunkon már négy különböző színű kaftánt láttam rajta; különben igen vallásos, napjában többször mosdik és imádkozik, minden imánál leborul a földre s a talpát közben sokszor az ég felé mutogatja. A hajó azonban sokszor lefözi, mert neki ugyan ima közben keletfelé, Mekkának kellene fordulnia, de a különböző kanyargások

miatt, bizony sokszor hol északnak, hol nyugatnak van fordulva.

Utközben ismét találkozunk dahabikkal és gözösökkel; míg azok lobogóval üdvözölnek, addig gözösünk háromszor füttyent. Egy dahabivel már jövet is találkoztunk *Djebel Selselé*-nél, hol ki volt kötve, ezt a kairói muzeum küldötte használja Hotelül, ki a sokszép sziklasirok közt kutat. E sirok itt a hajóról is láthatók, köztük egy Sphinx-fej is, melyet azonban csak félig faragtak volt ki a sziklából s aztán ott hagytak.

Nyolcz óra volt este, mire *Esnébe* értünk, hol éjjeli szállásunk lesz. E város lakóit még a Baedekker is kicsapongásokkal vádolja és hires a Ghavaziairól. Kíváncsiak voltunk tehát nagyon, hogy mit látunk itt ma még? Az egyik kávéház mellé egy kis faalkotmány volt csatolva; ide mentünk be, a zenészek közül kettő nádsipos, egy pedig fazékdobos volt. Két ghavazi nő üldögélt az anyával együtt, felszedve lábaikat a padkán; mikor leültünk a fal melletti hosszan elnyuló lóczára, mely gyékénynyel volt letakarva, a láttunkra a ghavazi is öltözködni kezdett, levetette legelőször is fekete burnuszát és az alatt egy bő, világos pongyola, virágokkal himezve tünt elé, a nyakában három sor ezüst- és aranypénz volt, azután szép gyöngyöket is tett fel, kezébe két réz castagnettát fogott, — majd később egy botot, és a zenészek lármája (zenének csak nem nevezhetem) mellett

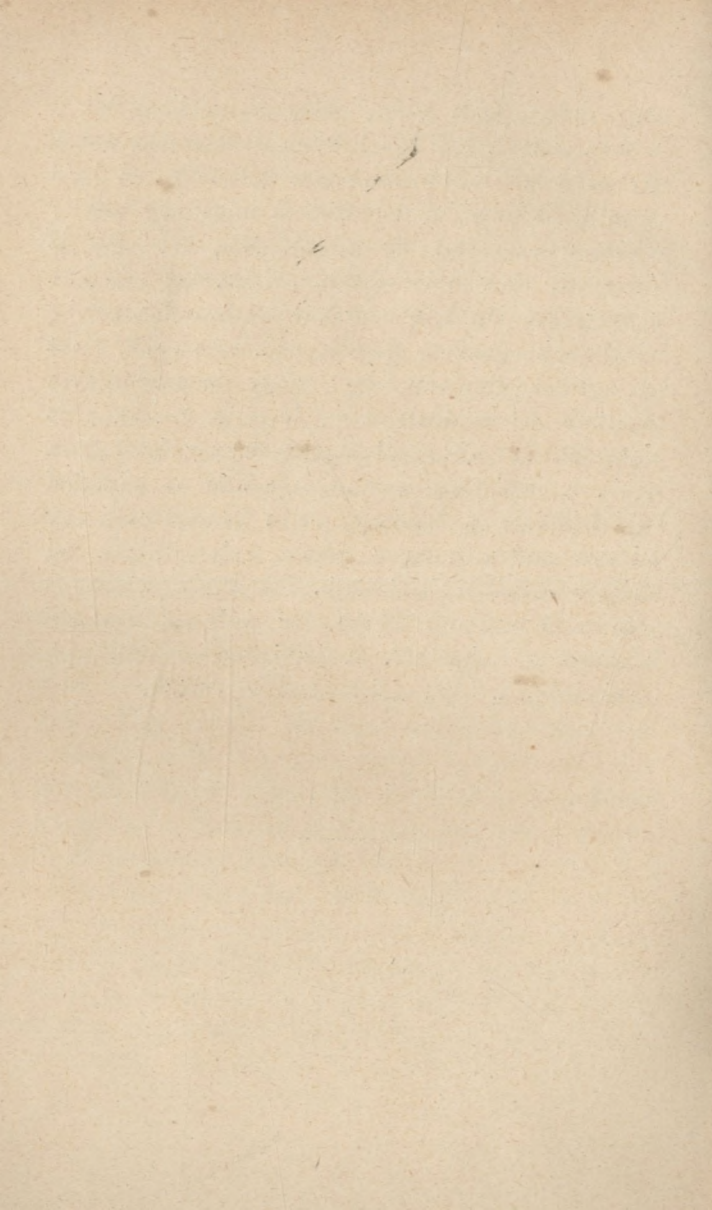
elkezdte tánczát, amit különben szintén nem lehet táncznak nevezni.

A tánczosnő elkezdett forogni: majd hozzánk közeledett, majd elfordult tőlünk. Lábát alig emelte fel, csak felső testének izmai remegtek plasztikusan. A fejét oldalt hajlitja, kezeit a feje felé emelte és a bot két végét a feje fölött fogva, a zenét mintegy kísérni látszik, e közben az anyja egy czintányéron elkezd baksist gyűjteni, de miután mi csak egy-egy piasztart adtunk, összesugott leányával és az, míg eddig csak nekünk tánczolt, most már a többi törzsvendég felé fordult mozdulataival. Meg kell vallanom, hogy igazán szép leány volt, a sötétbarna arczon, mely alól a fiatal élet pirja látszott, a fekete szemek, melyek tüzeit a szem szélén erősen feketére festett orr is emelte, vagy a fekete hajba befont sok csillogó gyöngy, a kezén és lábán levő ezüst karika igen érdekessé tette. Ugy látszik Esnében egész házsoruk van ezeknek, mert visszamenetelünk alkalmával sok ghavazi folyton hivogatott bennünket magukhoz, emlegetve a Fantáziát, hirdelve, hogy mily szépen tánczolnak, csak kövessük őket.

A kora reggel már utban talált bennünket. A bokrok világosodni kezdenek és a Nilus-völgy kitárul, sok hajóval találkozunk, köztük egy uj formájúval is, ennek kereke egészen hátul van, a vízből kiállva, mint a dunai malmok kerekei, propellernek nem lehet nevezni, de gőzösnek se, melléje két

nagy dahabi volt kötve, telve katonákkal, kik a határra siettek. Már közeledtünk *Erment* felé, mikor egy szép fekete buvármadarat löttem le. A hajó megállt, de buvárom lebukott és noha még kétszer rálöttem, nem jött fel többet. Még két héját is löttem és ezek a vízbe esvén, a többiek mindjárt segítségükre jöttek, sokáig kóvályogván felettük.

Hajónk egyszerre megrázkódik és megáll, most az egyszer alaposan. Egy nagy homokzátonyra mentünk fel féloldalt, úgy, hogy a kerekünk is elgörbült. A zátonyról ugyan hamar letolták a hajót, a legénység a vízbe ugorván és hátukkal neki feküdvén a hajónak, de a kereket csak egy fél óra múlva tudta a gépész helyreállítani. Mi addig a partra menekültünk. Sikerült e közben 3 szép zöld madarat lőnöm, ez volt az egyedüli hasznom a balesetből. A hajó rendbe jött, újra megindultunk, hogy délre Luxorba érjünk.

Luxor, 1895. január 28.

Hajónkat kikötve, a Nilus magas partján felhaladva, egy nagy, szép kertben, rózsza- és santalfák virágának kettős illata fogad. Fasor vezet a Tefwikich fogadóhoz, mely a kert közepén fekszik. Itt-ott szép narancs- és citromfák, majd pálma és más idegen, lilába virágzó fák tarkítják utunkat. Az új fogadó izlésesen van építve és igen nagy. A fogadósné fogad bennünket, egy igen szép, európai ruhába öltözött, 16 éves néger leányával, ki gyönyörűen beszél francziául, angolul és még szebben csinál csipkéket. Mosolyogva nézzük a már élete delén tullevő direktornénkat, hogy noha fehér férje van és ő maga is fehér, ki azonban nem lakik itt, hanem Kairoban, hol ő is bir egy más hotelt, hogy miképp lehet mégis fekete leánya? Minden pikánsmellékü gondolatunk azonban eltűnik, mikor megtudjuk, hogy csak *fogadott leánya*, kit 1 éves kora óta tart örökbe.

Itt vagyunk tehát a világ egyik legnagyobb volt városában, hol minden omladék, rom, szobor

ennek nagyságáról tesz bizonyosságot több ezer év óta. Nem látszik sehol a világon oly nagy mértékben a mulandóság, mint itt; hol még ezer évvel ezelőtt gyönyörű templomok, obeliszek, paloták voltak 300—400.000 lakóssal, vagy még többel, most nyomorult, arab, vályogból és sárból épült putrik, kisebb mérvű kereskedés, egy kis bazar és alig 3—4000 lélek bizonyítja azt, hogy dicsőség, hír, név, szépség mulandók!

Látogatásom első czélja a luxori templomot illeti az már közel feküdvén a parthoz, utközben is előre látható volt. Az első dolgunk volt persze az óriási oszlopok megmérése, de nem voltuk elegenden ezek áttérésére, mert hétnek a keze kellett volna s mi csak öten voltunk. Nagy kárt csinál itt a Nilus belvize, mert áradáskor benyomul a szent falak közé és rombolja azokat. Noha szükséges, mégis kellemetlen benyomást tesz a néhány gerendával megtámasztott oszlop; úgy gondoltam, árt az egész költőiségnek, mely a szép épület látásánál elfogja keblünket, elmerengve a régenmult történet alakjain és műveiken, visszaadatva a mai realizmusra.

A hatalmas templom legalább két holdnyi területet foglal el. Itt-ott az oszlopok közeit kéz és néhol fejtelten és lábatlan szobrok foglalják el. Egy részük még most is omladékok közt, a piszkos sár, agyag és más törmelék közül csak fejét dugja elé. A hatalmas Pilon előtt egy szép obeliszka áll, a párja azonban hiányzik mellőle. Ez a párizsi Con-

corde-teret disziti, hova a francziák még régebben elvitték. A Sanctuarium körüli falak még a legépebbek, hova egész labirintszerű utak közt kell haladni. Itt egy új istent tanultam megismerni, az Amon istent, ez állítólag leghatalmasabb istenük volt az egyiptomiaknak. Körülbelül olyan lehetett, mint a görögök Jupiterje. Csakhogy az itt oly alakban prezentálja magát, még pedig igen sok helyen kivésve, a hova az asszonyokat nem szívesen szokták beereszteni.

A templom végénél terül el egy igen szép kertben a Cook-féle Luxor-hotel. Ez mindig teli van vendéggel, noha szobái nem hasonlíthatók a Thefwikie fogadóéhoz. Ennek környékén van a legtöbb bolt, árulva mumiákat, scarabeokat és kis szobrokat. Ezek nagyrésze persze hamisítvány. Vannak azonban boltok, hol elkülönítve vannak egymástól s míg külalakra egyformának látszanak, egyik 2—3 piaszter, a másik ugyanannyi font sterling. Egyik boltba kőből faragott nagy scarabeokat árulnak és ha a vevő akarja, bele is vésik szeme láttára, hieroglifbetűkkel a nevét és állását.

A parton zajos élet van. A sokféle hajó, gőzös, vitorlás ki-berakása, azok érkezése, a dahabiék különböző színű zászlóival, látható itt francia, angol, amerikai, elárulva a rajta utazó nemzetiséget. A sok járkáló arab, majd mindenik árul valamit, mumiát, köztük macska és vércsemumiákat, nagy halat, azután különböző rongyokat, régi hajakat,

koponyákat, kezét, lábat, persze mind néhány ezer évesek, a mit egyik-másik sziklasírból összelopkodtak.

Egész hajók jönnek buzarakománnyal, melyre a verebek százai csapnak reá, míg a sok tolakodást megunó arab, egy a hajón végignyuló kötéllel, melyet megmozgat, el nem ijeszti őket. De csak egy időre, mert újra odaszállnak. Csodálatos a szemtelensége itt is a verébnek. Itt pláne hatványozva. Nem elég, hogy gőzöseinkre is mentében reá szállnak, hanem még a fogadó nagy ebédlőjébe is, a nyitott ablakon bejönnek és az asztalra szállva csipegetik kenyérünket. Épp így nagy számba találhatók a Nilus-parton és a város felett a sok héja. Ezek felülnek a hajók vitorlarudjára, nem törődve az utasokkal, le-lecsapnak a vízbe és a hulladékokra, úgy az utczákon is.

Itt Luxorban érezhető a lég nagyobb hőfokán az, hogy az aequatorhoz közel vagyunk. A napon sokszor elviselhetetlen a meleg, még a Nilus vize is, mint sokszor megmértük 13 fok, a napon a szárazon sokszor 42 fokra is megy, úgy hogy formaliter keressük az árnyéket. Éjjel azonban nagyon meghűsül a levegő, lemegy a hőmérő még itt is 3—4 fokra 0 felett és így a szoba melege nem több 8—10 foknál. És csodálatos, míg otthon 16—18 Celsius foknál érezzük csak jól magunkat, addig itt a hideg szoba se alterál senkit se, nem érezzük úgy, mint otthon.

Nem messze van, Luxorhoz alig egynegyed grányira számárháton, a Karnaki roppant kiterjedésű templom-csoportozat. Ennek egyik részéhez a Nilustól vezetett egy egész Sphinx-allé, ez még jó hosszan látszik most is, letördelt fejekkel, néhol azonban kosfej is látszik. Szép látvány lehetett, mikor még ép volt. Épp úgy, mint a templom is, mely még most, rombadőlve is láttatja óriási nagyságát. Voltaképp itt több templom állt és egy város is. A templom romjai közt feltűnik néhány ledőlt obelisztk. Csodálatos, noha gránitból van, mégse tartott oly sokáig, mint a többi oszlop, a mely csak homokkőből volt kifaragva. Igen érdekes látvány a templom egy óriási oszlopa, a helyéből kidőlve és még egy másik oszlophoz támaszkodva. A sok mázsás kövek fent a tetején alig függnek rajta, de azért mégis fentállnak. A dragomán azt mondja, már ezer éve így áll megdőlvé. Én azt hiszem, itt a sok rombolást nem annyira az idő, mint egy régebbi földindulás okozta. Említenem se kell a sok hieroglyphet és képeket, melyek közül egyik I. Setis győzelmeit van hivatva megörökíteni. Van ott egy vár is, mely hogy jelezze, miképp Egyiptomtól el van választva, egy folyó mellett áll, mely tele van krokodillal, ez a Nilus volt. Ugyanitt van egy tó is, melyet régen szentnek tartottak, ennek íze sós és keserű, néhány vizivad van rajta, közelségben a ledőlt épületek és egy fekvő szobor mellett, a partot ezek környezik.

Valamennyi templomnál az a sajátságos dolog tűnik föl, hogy mind cserép, vályog és sárkeverék közt van és abból kellett kiásni. Az igaz, hogy a fellahk még egy részét most is lakják, előszere-ttel csinálták melléjük falvaikat, néhol magában templomban is laktak, ott már tetőt is találtak készen, csak egyszerűen beleköltöztek. Az újabb időben azonban kiharancsolták őket, mert sok rombolást vittek véghez a faragványokon, befűs-tölve az egész padmallyat.

A ki igazán szépet akar látni, az keresse föl a karnaki templomot holdvilágnál, akkor a sok piszok nem látszik és a ragyogó holdfény kísérteties vilá-gával elragadóvá teszi a gyönyörű oszlopsorokat és még a ledölt kőkoczkákat is.

Mig a föntiek a Nilus jobb partján láthatók, a másik oldalon annál több régiség és emlék vár a megtekintésre. Reá szántam magamat a társasággal együtt, hogy átmegyek a tulpartra én is, noha őszintén megvallom, már a templomoktól valóságos borzadályt érzek s attól félek, hogy a sok dom-borműtől egyiptomi lázt, vagy iszonyt (ad normam viziszony) kapok. Kijelentettem azonban, hogy ez az utolsó visite, többől nem kérek.

Átkeltünk kora reggel egy dereglyén, kellőleg fölfegyverkezve gyertyával és magnezium-dróttal és egy napi élelemmel. A parton már vártak reánk a szamarak, vezetőjükkel egyetemben, a távolból már láttuk a Cook-társaságot is, ezeket kell tehát meg-

előznünk, tehát hajrá! Szegény szamarak futottak is erősen, de hiába, mert a Nilus egy ága új akadályt képezett és ezen csak hajóval lehetett átkelni s addig a sok angol miss, milady, a férfiakkal vegyes megérkeztek. A víz partja sekély lévén, ölbe kellett bevitetnünk a hajóba. Az angol nők elszörnyedve nézték ezt, de az arabok nem sokat teketóriáztak, hanem minden rugdosásuk daczára felnyalábolták őket is és reátették a hajóra, a mi nagy multságunkra. Nehéz teher ugyan nem igen volt köztük egy se, mert ez az angol faj mind sovány. Még most se indulhattunk át, mert az utóhadra várni kellett és ezt képezte 3—4 hosszú rudra füzött hordszék, tetejébe egynehány vénaszszonynyal, kiket szegény arabok a vállukon czipeltek. Igazán nem szép látvány, emberrel vitetni magát, mikor ott van a sok állat és a szamárháton még a nem lovagló is biztosan ülhet. A másik hajóra a szamaraink lettek felugratva. Némelyik hozzászokva az átkeléshez, fel is ugrik rögtön, a másikkal se várnak soká, egyszerüen két arab megfogja az első lábukat, felemelik a hajó szélére és aztán belóditják.

Átértünk a mellékágon, ott egy hidon áthaladva, egy falu mellett magas töltésre kaptunk fel. A merre a szem ellátott, a nagy hegyekig, gyönyörű, zöldellő mező látszott, melyből szépen tünt elő, még a nagy távolság daczára, mely tőlünk elválasztott, a két *Memmon-*

szobor. Ide azonban csak legutoljára érünk. A mezőn, a sok legelő állat közt most pillantottam meg először két év óta egy kis teveborjut, eddig még soha se láttam, pedig tudakozódtam utána, de az arabok babonából (hogy a szem megveri) elrejtik és nem mutatják meg. Igen helyes kis állat volt, sokáig néztem, a mint bakugrásokkal szaladozta körül anyját.

A faluból sok fiatal tellah leány szaladt utánunk, fejükön kis korsójukkal és egész nap nem maradtak el tőlünk, jól tudták, hogy a sivatagban, a hegyek közt, az üdítő friss vizre majd reá szorulunk. Egész utunkon, pedig majd egy óráig tartott, a sok arab kínálta régiségeit, úgy, hogy vettem is 1—1 piaszterért egy macska és héjjamumiát tőlük, gyűjteményem számára. Az ut, mely eddig a sikon vezetett, a hegyek felé kanyarodott. Nemsokára odaértünk az I. Setis által épített kurnai templomhoz, hol újra látom kedvencz istenemet, az ökörszarvu Hathort, a mint a kis Ramsest szoptatja. A templomot megnézve, mely méreteire nézve csak kápolna lehetett a luxorihoz képest, a sivatagba haladunk.

Lassankint eltűnnek a szép zöld mezők, az itt-ott látszó pálmafák és mi a homok és kőzetten haladunk előre, míg egy nagy hegyektől környezett hegyszorosba találjuk magunkat. A hegység különböző árnyalatu kövekkel van fedve, itt-ott egy sziklán látszik fészke a keselyűknek, a melyek

vijjogva lebegnek fejünk fölött. Se fa, se árnyék sehol, a nap roppant melegen süt ránk és mi mindig a semmi kilátást nem engedő hegyek közt haladunk tova szamarainkon. Majd $1\frac{2}{4}$ óráig haladunk így, míg utunkat egy kisebb domb zárja el, melyen egész átvágást kellett csinálni, hogy átmelessünk. A nagy hegyektől környezve egy völgykatlan tűnik most elénk, a régi egyiptomi királyok elrejtett sirboltjával. Ezek alig látszanak, csakis közelebb érve láthatók egy dombba bevésve, mélyen a föld alá.

Ugy el voltak ezek rejtve, hogy sokra még máig se akadtak reá, pedig létezésüket néhány irt hieroglyph hirdeti. Eddig 30 darabot nyitottak ki, a két királyi mumiát: Setit és Ramsest, innen a Ghizehi muzeumba vitték.

A felnyitott sirboltokat számmal látták el. Mi először is a 9-dikbe mentünk. A hegybe, lejtősen van bevágva és állítólag *VI. Ramsesé* volt. Számtalan apró fülke, mind dusan ellátva, részben színezett és még mindig gyönyörűen megmaradt alakokkal, melyek néhol egy nagy kigyót ábrázolnak, fölötte halottakat jelezve, egynehány istent és istennőt, és számtalan más állatot, mint sakált, sast, ibist, békát, baglyot, ökröt, sat., melyek megfejtését az egyiptologusokra bízom. Messze bent, a legvégső teremben van az összerombolt sarcophag, de a mumia nem ebben volt, hanem gondolom, számítottak reá, hogy ha feltalálják a sirboltot, a

drágakövek és aranyértékek el lesznek rabolva és a mumia kidobva, azért ezt újra egy oldalsziklába rejtették el. De ez se használt. Az emberi kincs-vágy, tudományszomj itt se kegyelmezett, nem használt az elrejtés. A sok felírás közt, balról ugyanitt nagyon furesa képek láthatók. Abból csak annyit árulhatok el, női olvasóim iránti tekintetből, hogy a „sage femme“ működése sat. van lehieroglypházva egész érthetően.

A sok sírbolt között legszebb azonban a 17. számú, *I. Setié*, ez a legnagyobb, alig győzi az ember a végét bevárni, oly hosszú. Jobbra, balra számtalan mellékszoba, mind képekkel diszítve. Lépcsőn le, majd oldalvást menve, 50 méter mélyen találjuk magunkat. Bejövetelünk óta egymás felett is vannak szobák, kapuboltozatok. Azonban az idő vasfoga itt nagyon meglátszik. A falak, respektive a sziklaboltozat meg van sok helyen repedezve, egész oszlopok ledőlve, úgy hogy sziklatörmelék közt járkalunk. Ezt legnagyobb részben az okozza, hogy ide, mint minden sírbolt legalsó és legbelső részébe, a víz utat tört magának talán már néhány százada. Ezt is arra magyarázom, hogy a Nilus ágya oly magasra emelkedett a sok ezer év óta, hogy most az akkor egész biztosan épített sziklasírok, melyek régebben magasabban voltak a Nilus niveaujainál, most alantabb vannak s a víz a kiöntések alkalmával a föld alatt valahogy ide jut. Most már ki van ugyan száradva, de a talaj néhol

még most is sáros és az iszapréteg elárulja, hogy a Nilus jött ide.

Az egész sirbolt, mondanom se kell, hogy telve van különböző képekkel, melyeket a magnezium-drót izzó fénye perczekre megvilágít és láthatóvá tesz.

Még csak egy sirt emlitek meg, a 11-diket, ez épp átellenben van a 9-dikkel, ez III. Ramses sirhelye. Ez arról nevezetes, hogy az egyik terem falára fel vannak vésve egy nagy ebéd és ünnep előkészületeihez szükséges kellékek, szakácsok, mésszárosok, pincemesterek, táncosok láthatók különböző alakzatokban és tevékenységben. Majd odább mezőgazdasági jelenetek: a szántás, aratás. Még most is épp olyan eke van használatban, mint itt ki van vésve, pedig ez vagy 3000 év előtt készült. A sarcophag már nincs itt, azt elvitték a francziák a Louvrebba s hogy az angolok se maradjanak hátra, ezek meg a tetejét vitték el Cambridgébe.

Kairo, 1895. január 28.

Sajátságos játéka a sorsnak, hogy ott, hol ez előtt régi időben halotti gyászkiéret vonult be a sirboltba, hozva a királyi mumiát és annak családtagjait, most oda éhes touristasereg vonul be jókedvvel és még jobb étvágygyal fogyasztani el a vele hozott ebédet és italt, és ez a sors IX. Ramseszt érte, itt az első teremben szokott az egész publikum a jó hűs helyen ebédelni. De miután még sok megnézni való van, hogy még az nap ellehessen mind végezni, az ebéd se tart soká. Visszamenni a fárasztó uton nem kellemes, így a mély völgyből az egész turistasereg serpentinutakon a magas hegyre mászik fel. Én ugyan kijelentettem, hogy gyalog nem megyek fel, fel is ültem szamaramra, de nagy hamar le is szálltam róla, miután nem vagyok biztos abban, hogy tudok-e röpködni? És erre esetleg szükség is lehetett volna; ugyanis, az ut, mely fölvezet, oly törmelékes és csuszós, hogy még a szamar is alig bír teher nélkül is lecsuszás nélkül haladni. A keskeny ösvény mellett van a nagy

mélység; egy kis csuszás, a mi itt mindennapi, és lovas és szamár bukik alá; pedig ebéd után nem valami jó magas hegyet megmászni, de hát meg kellett tenni, és nem is volt érdektelen, mert az egész társaság, a szamarak, a kék ruhába öltözött arabok és kis arab lányok, a fehérszinü sziklák közt igen szépen vették ki magukat. Felérünk a tetőre, de ott már felültem, noha sokszor az ut alig egy lábnyira vonul el a mélységtől, de ez már egyenes, így nem félek, szamaram egész óvatosan halad, de itt kárpótolva is vagyunk a fáradságért, mert gyönyörű látvány tárul szemeink elé, míg egyik oldalon csak kő és sivatag létezik, lent, mélyen a völgybe, előttük a kanyargó Nilus, a szép zöld mező Luxor és Karnak; és a mezőség egy részében a két nagy ülő Memon-szobor!

Sok kilátást élveztem életemben, voltam Schweicztírol fásított hegyein, láttam a Salzkamergutot, az Apeninneket, voltam Bosznia, Hercegovina magas bércein, láttam a napnyugtát Badaacsonyról, midőn a nap fénye kedves Balatonomba vész; de ily szépet még sehol se láttam. Teheti ezt a felhőtelenység, a sok ellentét, de igazán nagyszerű. Alattunk látszik egy néhány fellahház vályogfala, nem egészen a lapon, hanem a hegy oldalában. Ott is sirboltok vannak, ott is királyi hivatalnokok, és jobbmodu emberek aluszsák ezredéves álmaikat; ha ugyan eddig nagyrészüket valamelyik gőzös fel nem fűtötte, mert ide is lettek elhasználva. Régebben hol

holtak feküdtek, azt most a fellahk használják lakásul. Noha a feljövétel idáig se mondható éppen kellemesnek. Lent egész a lapon *Schach Abd el Korna* nevü hires sirboltnál, mely sirboltok egész a hegyhez vannak ragasztva és abba belevésve látható egy kis mezei vasut, és a sok dolgozó arab. Ezek a sirok kiásásain és a kövek elszállításán dolgoznak. Innen a magasból mint egy mozgó hangyaboly látszanak csupán.

A hegyről lemenetel egyértelmü volt a felmenéssel. Leszállás a számárról, ami nagy különbség volt azonban utunkban, hogy míg a felmenetelnél nem láttunk mást mint eget és sziklát, most gyönyörü tájképek váltakoztak előttünk.

A munkásokhoz értünk, itt egy kinyitott sirbolt tátong, ott egy szép faragványokkal diszített kápolnaforma fogad, odább egy fél fejtől megfosztott mumia hever, itt egy koporsó, még most is szép kék és sárga szineivel. A munka szokás szerint nagy énekkel folytatatik. Kosárban hordja a sok gyerek a homokot, köveket a vasuti kocsikba, hogy azok tovább vigyék, itt a csákány dolgozik a kövek feszítésével foglalkozva. A templomforma sirbolttól nem messze egy improvizált fehérre meszelt házikó van felállítva, ormán a piros loboóval, közepén a félhold és csillaggal, lakásaul a munkálatokat vezető mérnöknek. Itt-ott felvigyázók vannak állítva, nehogy esetleg valami antignitás elvitessék. Társaságunk néhány tagja s velök én is

egy kidobott koporsó piros és kék szilánkjából törünk le, ennek bizonyossak levén valódiságáról.

Ujra felülés a számárra és egynegyed óráig terjedő ut után a kanyargós hegyoldalak közt előtűnik egy vályogfal által bekerített kis templom, melyet csak azért kerestem fel a szamaras gyerekekkel, mert Hathor istennőnek volt szentelve Der el Medine nevű egyik Ptolomaeus által építve. A többi templom mellett egész kis eltörpülő fészkek ez, mert csak két oszlopa van, míg a többinek 40—50, sőt többel is dicsekednek.

Innen a völgy felé vezet utunk az ugynevezett Ramseum felé, ez ugyan nagy részben ép oly düledezett mint a karnaki, és csak az a kár, hogy Egyiptom legnagyobb és legszebb faragott szobra, II. Ramesnek épp a templom mellett darabokra törve fekszik. Hogy ez mikor történt, azt senki se tudja. Az tény, hogy óriási nagy lehetett, mert a mint a darabok méretei mutatják, egyik vállától a másikig 6 méter 84 cm. és csupán a még ép mutató ujjá épen *egy méter*. Hogy mily művészettel lett faragva szienitből, még most ledőlten is látszik. Az egész építményre csataképek vannak kifaragva, az oldalfalak evvel diszelegvén, legérdekesebb azonban egyik helyen II. Ramesnek 23 fia és 3 leányának képei. Hogy hány feleségétől valók e gyerekek, egytől-e? vagy többtől? azt a hieroglifokból kiolvasni nem birtam.

Most már öröömre az utolsó templomot kell csak meglátogatnom, ez nem messze van ide. Közbe

egy szépen kimeszelt, bekerített és kertben levő csinos ház foglalja el figyelmünket, nem is kell mondani senkinek, eltaláltam a dragoman nélkül is, hogy az emlékek felügyeletére bizott hivatalnok lakása az és nem araboké, azért nem kellett mondani, mert a kert bejáratánál levő két szobor, ugy a kert mellé egy csomóban kiszórt mumiapólyák, ezt amugy is elárulták, hát még egy félszerforma épületben levő rengeteg mumiakoporsó és különböző szobrok? A háztól nem messze, egy kis kert mellett, egy kupolyából viz folyik ki, az első forrás mit itt láttam egész utam alatt. Az igaz, hogy lassan adja de azért elég volt számaramnak, kit, tudva azt, hogy reggel óta se nem evett, se nem ivott és annak daczára jól ment, megittattam, nem a nélkül azonban, hogy egy épp ott jelenlevő arabs baksist ne kért volna.

Voltaképen az utolsó templomot nem is lehet egynek nevezni, mert először is 4—5 pitvarja van. Irtóztató nagy tért foglal el, valami igen régi nem lehet, mert annyit lehet róla tudni, hogy Krisztus után az 5-ik században a koptok ott egy falut alapítottak, beleépítkezve a templomokba és körülötte a falu neve *Medinet Habu* volt, és így a templomok is e nevet kapták. A falu azonban már nagyon régen elpusztult, és épp most is száz meg száz kéz dolgozik, egy kis mezei vasut segítségével, a templom kitisztításán, mert egy nagy része egész el van boritva, vályog, cserép és

mindenféle törmelékkal, úgy, hogy formaliter úgy kell kiásni. Biz' én őszintén bevallom, nem igen nézegettem a sok skulpturát, hanem leültem egy omladék köre, elnézve miként vesződik egy angol miss vagy milady néhány arab rendezésével, kiket a templommal egyetemben fotografirozni akart.

Hazafelé indultam, örömökre a még megnézendő két kolosszus, a hires Memmon szobrai éppen utamba estek, mert már is elég volt a jóból, és azt is merem állítani, hogy sok ember érzi is ezt velem együtt, legfelebb hiúságból nem mondja, félve attól, hogy civilizálatlannak fogják tartani, ha minden nevezetességet meg nem néz. A két ülő szobor meglehetősen meg van rongálva, az arc egész el van éktelenítve s mióta renoválták annyira, a mennyire, egyik nevezetessége is elveszett, nem hangzik többet reggelenkint, mint azelőtt róla állították. Most szép zöld vetések környezik, de azt hiszem sokkal szebb lehet akkor, mikor a Nilus árja elborítja az egész mellette levő tért, a mikor akarva, nem akarva lábvizet vesznek; holdvilágnál a vízbe visszatükrözve igen szép látvány lehet. Jó egy órai ut után újra az átkelésnél vagyunk, hol az arabsok hunczfutságát láttam újra kitűnni, ugyanis a csónakkal úgy is állhatnak, hogy a partra lehet lépni egyenesen, csak is egy kicsit feljebb kell kikötni, hol a víz mélyebb, de ők azért kötnek ki a sekélyebb helyen, hogy a kihordásért ürügyet találjanak a baksiskérésre.

Még néhány nap telt el nyugalomban, s azután visszarándultunk Kairó felé, elhagyva Assouan és Luxorral az aequator legközelebbi fokát és az európai civilizáció egyik legutolsó helyét; mert már a második kataraktánál, *Wadi Halfánál*, még fogadó sincs; s az utasok hajón töltik el éjjeleiket. Még odább menni pedig nem igen volna tanácsos s nem is érdemelne meg, kivéve a vadászt, ki a 3—4 kataraktánál bizonyosan lödözhetne krokodilokra is. Az a jó, hogy hajónk elég gyorsan megy a Niluson lefelé, úgy, hogy csak egy éjjeli állomásunk volt, Kene a denderai templom átellenében. Itt noha setét volt, szamarakra ültünk és megnéztük a várost, a mely azonban nem a parton van, hanem jóval beljebb. A mint a gyér világításnál láthattuk, jó nagy város lehet. Mozgalmas volt még odaértünkör is majd minden utcája.

Vonjuk most már le a tanulságot a 15 napi nilusi utról, legelső az, hogy nagyon is hosszú kirándulásnak, utazásnak pedig kevés, a ki mint én is a népelet, növény- és állatvilág, szép vidékek iránt érdeklődöm, és a régiségek meglehetősen hidegen hagynak, az nem igen lesz kielégítve. Leszámítva Assouant, hol még itt is érezhető légköri változatok, más emberek és állatfajok találhatók; de ez se oly nagy mértékben, mint az ember 1000 kilométer távolságnál, — ennyivel fekszik Assouan Kairótól délnek, — várhatná. Az ut nagyrésze egyforma. Hegyeknek alig nevezhető kopár dombok, laposan elterülő

völgy, sivatag látható. A növényzet egyforma, néhány pálmát kivéve, csakhogy természetsszerűleg előrehaladott stádiumban, mit az egyenlítő közelsége megmagyaráz. Mig például ott a buza kalászát kihányja, és hogy az állatvilágról se felejtkezzünk meg, a pacsirta énekel, a fürj pitypalatytól már, addig még itt Kairó mellett ez nem halatszik, és a buza még nem hányja ki a fejét. Sok emberrel beszéltem, de mindezek véleménye ebben foglalható össze: „szeretem, hogy lementem a Niluson, de többet nem mennék el.“ Természetes, hogy a kik a régészettel foglalkoznak, és mint itt is egy ur a hotelben, ki egész nap fogadja az arabokat a velök hozott számtalan scarabeat vizsgálva nagyító üveggel óraszámra, hogy velök alkuba bocsátkozzon, szaporitva gyűjteményét, ily emberek menjenek igenis oda; de nekem a régiségekből egész életemre elég volt, azért inkább leirok néhány speczialitást innen, a melyek a mi Európánkban nem találhatók és a tudományos részt hagyom másnak.

Általános speczialitása Egyiptomnak, mi azt hiszem az egész keleten ugy van, de ez legjobban itt tűnik ki, hogy a legparányibb dologtól a legnagyobbig egész ellentétes a mi európai szokásainkkal. Mi például ugy köszönünk, hogy kalapunkat leemeljük, ő fentartja, s csak kezét emeli homlokához; mig mi a könyvet vagy írást előlről olvassuk, ő hátrafelől kezdi; nálunk a kocsikkal és lovakkal az a szabály: „balra hajts“,

itt jobbra. Itt a nagy piastert (nikkel) kicsinek mondják, a kicsit (ezüst) nagynak; míg mi izgékonnyak és gyorsak vagyunk, ők lassuak és minden dolgukban csak a mával törődnek, „a mint Allah akarja“, ez a közmondásuk, azért nem javitanak úgyszólván semmit, se épületen, se másan, hacsak a végső szükség nem kívánja. Nálunk mindenütt bizonyos állami gyámkodás létesül, itt ez legkevésbé sincs meg. A vasutakon nem figyelmeztet senki, ha leugrasz vagy menés közben felugrasz a vonatra. Ha a coupéban unod magad, a feljáróra is kiállhatsz, a te bajod, ha leesel. Őszintén bevallom, magam is, mint egy gyermek, kiültem a lépcsőre, lábamat lelógázva a gyorsvonat menése alatt. Oly jól esett nem találkozni senkivel, ki ezért figyelmeztetne, sőt esetleg meg is büntetne; vigyáztam azért, hogy le ne essem és ez elég is volt. Miért nincs itt annyi szerencsétlenség, mint máshol? mert a gyámkodás nem létében mindenki vigyáz magára. Míg nálunk az első osztályu kocsik hátul szoktak lenni, itt közvetlen a locomotiv és a szerkocsi után következik, gondolom azért, mert az óriási port így kevésbé érezzük, mint a hátsó kocsikon, mert ezek sokszor a nagy por miatt absolute láthatatlanok.

A gőzkocsi útja egyuttal országut is, különösen a Nilus kiöntésekor, mert máshol nem is lehetne menni, de most is látja az ember, mikor a locomotiv figyelmeztető sipjára egész ló-, számár- és

tevekaravánok térnek le a vonat utjából. (A tevéről jut eszembe, hogy míg a különböző állatok, a melyek itt Egyiptomban találhatóak, a több ezer éves emlékeken rajzban és faragványban fellelhetők, addig *a teve sehol se látható*; érdekes volna kikutatni, melyik évben kezdték használni?)

Hogy a specziálításokra térjünk, a legelső kora reggel Kairóban a sok kecske- és tehénhajtó, kik egész nyájukat bajtanak be a városba, hogy a megrendelők előtt megfejve, a tejet szolgáltatassák. Az az előny mindenesetre van benne, hogy a hamisítás nem történhetik meg, mert még hamisított tehenet vagy kecskét a tudomány nem tudott előállítani. Azután kezdenek járni a különböző ételek árusai, kezdve a laskaforma kenyéren és mindenféle ismeretlen ételeken és gyümölcsökön keresztül, melyek közt a tökmag és a lóbab mint fontos tényező szerepel, egész a különböző marha-, borju-, kecske-, juh-, állatfejek árussáig. Ezek még melegen kaphatók, egész frissen az edényből kivéve, hol megfőzték. A fogyasztó egész kényelmesen, az utcán állva fogyasztja azt el, de a csontot egy istenért el nem dobná, azt vissza kell adni, hogy újra összegyűjtve ismét eladhassák. Először nem értetem a dolgot, mit keres a sok csont egy ily árus emelvényén? Azt gondoltam, tán a kutyaéknak lesz eladva, hívén, hogy egy-egy jótékony ember találkozik, ki ezekre is gondol, azonban korántsem, abból Európa fog csontlisztet és foszfor-

savat gyártani; nagy hajórakományokban lesz ez odavive.

Az Esbekich-kert körül több helyen láttam arab gyógyszertárt is, sokszor elnéztem, mennyit kell beszélnie, míg kuruzsló szereit eladhatja. Egy gömbölyű pálmafából készített asztalka körül áll, erre körben tányérokon kókuszdió, makkforma növény, szerecsendió és többféle színű poralaku fűszer van, a közepen egy tál lekvárforma befőttel megtöltve, erre jön egy átlátszó, színes üvegharang aranyozott gombbal. A porokból egy kis csipetnyit vesz mindenikből, néha hatból is bádogskatulyába, annak tetejébe lekvárt tesz és kész a gyógyszer minden baj ellen, a boldog arab leszur 1—2 piasztert a bádogedény nagysága szerint és azon hittet távozik, hogy a szer használni fog, „ha Allah akarja.“

A kocsis is itt igen eredeti alak, igen sok itéger van köztük, a tarifával soha sem elégszik meg, csak arabul beszél és sajátságos, az arab igen lármás, csak a kocsis nem, mégis lusta száját hangosra nyitni, ha figyelmeztet, egész csendesesen mondja csak: *oáh riglák*, oáh jeminek, oáh szemálek (vigyázz! jobbra vagy balra) s még se gázol el senkit, a tarifán túl mindig baksist kér, egy angol fogadásból 1 fontot adott aranyban egyszer egynek, a miért nem járt volna csak 5 piaster s ennek daczára a másik kezét elétartva, mégis baksist kért. Különbén itt egyedül a kocsi olcsó, egy óra két lovon 6 piaster, fél 3.

Kairo, 1895. február 3.

Egy kirándulásról kell még számot adnom, melyet minden ide utazónak ajánlok és ez Helio-
polis, Matarie a Mária-fával és a strucztenyésztés.
Kairotól egy boulevard vezet szép európai házak-
kal és az utczára kis kerttel Abassije felé, mely
várost Abbas basa 845-ben alapította és nevére
keresztelte. Ezen keresztül haladva, csodálatunkra
gázlámpák közt haladunk jó sokáig, pedig később
már zöld mezők és vetések közt vezet utunk. Ezek
a chedive kedvéért vannak ide téve, mert ő télen
itt lakik egy gyönyörű nagy nyaralóban és hogy
a színháztól hazajövet sötétben ne kelljen neki
jönnie, vagy 10 kilométerre megcsináltatták a gáz-
vezetékét. Valódi afrikai luxus. Szegény gázgyujto-
gatóknak jó hosszú utat kell tenniök, míg ezt
mind felgyujtják. Itt különben a lámpagyujtogatók
egész hadsereget képeznek, mindannyian kék uni-
formisba vannak öltöztetve, bluz, térdig érő nadrág,
azután meztelen láb, fehér öv a derékon, piros fez
fehérrel körül tekerve, mind erős, izmos, barna

alakok, kézben a gyújtó-bottal; a Schepheard-szálloda melletti utczában van tanyájuk, hol katonás rendben álva, várják a jelszót, melyre négyesével megkettesével futva rohannak kijelölt lámpáikat meggyújtandók.

Az egyedüli hely, hol vadászni nem lehet, az akirályi lak környezete, itt vannak francziául kiírva a tilalmak, nem hosszú helyen, az igaz. Jó sokáig, majd másfél óráig haladunk, néhol erős homokban, úgy, hogy kocsisunk nagyon ostorozza lovait, míg a régi hires Heliopolisba érünk, melyből emlékül csakis egy nagy obelisk maradt meg, a többi város mind eltűnt, épp úgy, mint a másik obelisk is, melyet noha arab írók tanusága szerint még a XII. században láttak, tehát 700 évvel ezelőtt, mégis úgy elveszett, hogy senki se tud felőle, a megmaradt a rajta levő feliratok szerint a legrégebb valamennyi obelisk közt, mélyen — mint minden templom és emlék — fekszik alapja a földben. Azért mégis gyönyörű magas, igen szépen kivésott hierogliphjaival. A hozzá vezető út mellett egy kut van, melyből, azt hiszem, szinte századok óta öntözik a szobor körüli mezőt. Innen visszafordulva, közelbe érjük az ugynevezett Mária fáját, mely a monda szerint mikor a kis Krisztussal Mária Egyiptomba futott, ennek árnyában pihent meg. Ez a fa egy jól gondozott kertben fekszik és a volt franczia császárné, Eugenia tulajdona, kinek Suezbóli eljövetele alkalmával Ismail

chedive adta ajándéku. Igaz-e a legenda vagy nem, azt nem vitatom, de hogy szegény fa nagyon meg adta az árát ezen legendának, annyi bizonyos, mert minden látogató visz belőle egy-egy ágat vagy levelet. Ennek azután az a következése, hogy alulról annyira meg van koppasztva, hogy csak felmászva lehet néhány ághoz jutni. Ez a sicomore fa azonban igen idős lehet, az látszik rajta, noha a törzs egy része már el van száradva. Nem is kell emlitenem, hogy a turista-sereg egy nagy része azon izléstelenséget követte el, hogy bemetszették neveiket a szegény fa rovására, mi is törettünk gallyakat az elvitelre és őszintén bevallom, nemcsak a velünk volt hölgyek, de mi is megbotránkoztunk azon, hogy a velünk jött archimandrita Csernovitzból, egész flegmával ráült a fára és kényelmesen narancsot hámozgatott, s jóízűen évé azt rajta, pap létére talán mégis nagyon cinikusnak tünt föl előttem is.

Matorietől éjszakra, a vasuton keresztül haladva, szép nyári lakok tűnnek elé, mind egy-egy kisebb, vagy nagyobb kertbe építve, míg a vasuton túl elterül a sivatag végtelen homokjával. Az ut mellett jobbról-balról beduinok sátrai látszanak, kipányvázott tevék és szamarak környezve mindenik sátrát, a sok kóbor kutyájokat nem is említve, melyek csendesen fekszenek a forró fövényen elnyújtózva. Egy nagy, magas vályogfalak által elkerített helyhez érünk, hol 10 piasztert kérnek tőlünk az

ajtónál belépti jegyül, a közepén van egy gömbölyű épület, melynek tetejére feljárás vezet, innen lehet látni az egész telepet, sugáralakban vannak a rekesztékek, hol körülbelül 1500 darab strucz tanyáz. Külön osztályokba vannak ezek elhelyezve, az egykoruak együtt, a költőpárok külön, ugy a betegek is. Élelmük egyszerű luczerna, s minthogy a szabad ég alatt tenyésznek, kifejlődésüket 4—5 év alatt érik el, de akkor igazán gyönyörűek és majd kétszer nagyobbak, mint egy ember. A felvigyázó egy bottal kezében sorra mutogatja őket, az ajtót — hol berekesztve vannak 10—30 darabonkint — felnyitva és bottal őrizve a kijárást és bennünket, mert közeledésünkre rögtön harcra készek. Igen szép jelenet a két nap előtt kibujt apró strucczok, (azok máris akkorák, mint egy lud), kiket anyjuk és apjuk aggódva és a him felénk tartva, kiterjesztett szárnyakkal védelmez. Majd máshol, másik ketreczben a puszta homokon egy fészken ülő párt nézünk meg, és csudálatos, a him ül a tojáson, míg a nőtény hidegen néz reánk. A felvigyázó állítása szerint a legjobb ülő mindig a him, míg a nőtény kevesebbet törődik a költéssel. Igen érdekes a különböző életkoruak megfigyelése, a tolluk egészen más a fiataloknak, mint az öregeknek. A házban bent van a bolt, hol a tollakat és tojásokat árulják, azonban igen drága mindenik, kivált ha szép fehér a toll; a tojások közül — melyek igen nehezek, ugy hogy

egyik utitárs felemelve, azt mondta: „örülhet különösen minden tojós strucz, ha ettől a tehertől megszabadul.“ Természetesen csak a záptojások kerülnek eladásra, ezeket kifujják és némelyikre gyönyörű czifrázatokat és alakokat vésnek, a simának ára nagyság szerint 1 frt 20—3 forint közt változik.

Kairoba visszajövetelünkör sajtós látvány tünt szemeink elé, az utcán nagy népcsoportosulás támad, egy menet közeleg, legelől négy egész övig meztelen arab, csupán ágyékuk átkötve, halad, nyomában és mellettük négy teve, közbe fogva legalább 40 lámpásos fehér és piros ruhába öltözött arab, azután egy egész arab-zenekar, ezután egy igen csinos, nagy, kék és fehérre festett zárt hintó négy lóval, ezután számtalan zárt koci, kivétel nélkül nőekkel telve, fehér fátyolokon keresztül jól láttuk arcukat, igen sok csinos volt köztük, kérdezősködésünkre megtudtuk, hogy ez a menet a gyermekek körülmetélésének ünnepe. Itt ugyanis nem csecsemőkorban történik, hanem 4—5 éves korukban s miután ez nagy ünnepély az araboknál, mikor a gazdag sok ajándékot oszt ki, a szegény arabok, hogy a gazdag fiával mintegy komaságba jöjjenek, megvárják s lehetőleg fiaikat egyszerre vetik alá a circumcisio kellemetlen és fájdalmas műtétének.

Itt létem alatt volt egy moschénak is ünnepe, ez igen hosszú ideig tart, hasonlít némileg a mi bucsuinkhoz, csak hogy sokkal nagyobb mérvű. A

moschének egész környéke az ünnep alatt fel van zászlózva és este kivilágítva, a magas minaret is lángokban uszott, egész késő éjjel telve van s miután igen nagy, sok termében a dervisek különböző sektája ülte, illetőleg ordította ünnepét. Mindenütt, hova a szem ellát, különösen este, világosság, sátorok felállítva, czukorból piros és fehérből lovas és nem lovas turbános alakok, hasonlóan a mi mézeskalácsból formált babáinkhoz, vannak felhalmozva, ezeket szokták az ismerősök a gyerekeknek bucsufiául venni, de csak azoknak, kiknek neve egy a moschéével. Most ennél az alkalomnál a Hassán nevű fiuk örültek, mert a mecset Hassán nevet viselt. Az egész hosszú utca telve ember-tömeggel, jár, zajong és gyönyörködik a hastán-czosnék művészetében, ezeknek igen sok interimalis bódét állítanak fel az utcán, vagy ha ezt megunták, elmennek egy más helyiségbe, hol egy szál hegedüforma zene kísérete mellett a krónikás történelmi elbeszéléseit hallgatják figyelemmel. Odább egy cilme tánczol egy bohóczruhába öltözött arabal, ez kifigurázza annak tánczát, nem éppen discret modorban, de azért a velünk jött angol és német nők nem kiabáltak schokingot, hanem figyelmesen nézték a mondhatnám gyalázatos mozdulatokat. Egyik helyen körhinta forgolódik, majd másféle hinta is csalogatja a publikumot.

Nem messze a moschétól egy arab színház van deszkából összetákolva, ide bementünk s a mit két felvonás-

ból ki lehetett venni, a következő: egy királyfi szerelmét adták elő, ez ugyanis egy leányba szeret bele, a ki azonban egy nemes ifjút szeret, nem használ beszéd, lárma, miből természetesen mi nem értettünk egy szót se, a leány makacs, akkor a királyfi meg akarja gyilkolni kardjával, de jön az apja, az öreg király és megakadályozza, később a királyfi elfogatja a második felvonásban a leányt és szeretőjét. A börtön nagyszerűen van kiállítva, ugyanis egy-egy szék van egy nagy kortinalyukba állítva és ott van a börtön; ez se használ, a királyfi dühöng, a leány mérget vesz, de az a mig mi ott voltunk, nem hat, pedig azt gondoltuk, hogy egy gyönyörű Sarah Bernhard-féle meghalásban gyönyörködhetünk, de nem várhattunk tovább, mert az idő már éjféltre járt.

Soha se hittem volna, hogy ily primitív színházat, rettenetes játékosokatláthassak egy 300.000 lakosságú fővárosban, azt hiszem, Piriócson szebb a színpad és bármely vándorkomédiás-trupp Talma ezekhez képest. A közönség, bennünket hármunkat kivéve, egész arab, egy magasabb emelvényen jobbról, zárt ráccsal ellátott páholyokban (uram bocsáss, hogy e ketreceket annak nevezem), arab nők ültek; a másik oldalon arab gigerlik, kik különben az egész közönséggel együtt bele kiabáltak a darabba, mikor a nő megjelent, elkezdtek kacagni, a színpadon a nő szinte, a királyfi megharagudott, lekiabált a színpadról a közönségre, ezek vissza; akkor bejött

az öreg király is rettenetes dühös szemekkel és ez is lekiabált a közönségre, akkor egy darabig csend lett, hogy legközelebb folytatódjon. A jelen levő néhány török rendőr nézte az egészet stoicus nyugalommal, mi azonban megszőktünk, nekünk elég volt a jóból.

Az a lárma, az a zajongás, mely az egész utcán végig hallatszik, le nem írható, néha két hétig is, különösen este, a fénypontja azonban a mulatságnak az utolsó nap, de én ezen már nem voltam ott.

Az is érdekes dolog, a mi a napokban történt a helonani vonalon; itt ugyanis két faragott kövekkel megrakott vonat a nyílt pályán szembe találkozott egymással, s noha a vonatvezetők — egyenes levén a pálya — messziről látták egymást és megállíthatták volna a vonatot, nem azt tették, hanem leugráltak mintegy összebeszélve a vonatról, a nélkül, hogy a gőzt elfogták volna, természetesen a két gép egymásnak ment és a két locomotiv meg valami nyolcz teherkocsi összezuzódott.

A chedive igen sokszor mutatja magát Kairoban, a mint látom a balletnak nagy barátja, az opera ugyan nem valami különös, de a színház szép és az elrácsozott páholyok, hol a basák hölgyei ülnek, érdekessé teszik; mikor a chedivét is várják, az a színlapon is jeleztetik, a sok kíváncsi idegen persze tolul oda, alig kapván helyet; akár mikor megy vagy jön a városba, 12—30 lovas testőr kíséri kocsiját, a lovak mindig egyformák,

vagy tisztán szürkék, vagy pejek, legelől kettő vágat a nyitott kocsi előtt, a többi körbefogja a kocsit, hol a chedive segédtisztjével ül; a míg a színházban van, addig a testőrök a körül leszállnak lovaikról, a lovakat letakarják pokrócczal, de milyennel? sokszor megnéztem, már nem is pokrócz az többé, hanem czafat, annyira rongyos, persze nem telik már a budgetből, vagyis látható a keleti hanyagság. A színház mellett készenlétben van egy gőzfecskendő befűtve, a tűzoltók körül, legalább ebben a dologban előregondolkodás van. A szép színházat még a volt chedive, Ismail építette a suezi ünnepi megnyitásra. Hat hónap alatt kellett felépíteni. A maestronak egyiptomi sujetju darabot írni, azt betanítani egy francia társaságnak és előadatni mint kétszeres premiért, így született az *Aida* opera. A diszletek még ebben a darabban mind a régiek, a legnagyobb luxussal (akkor még lehetett) kiállítva, a minőt se a párisi, se a bécsi opera nem mutathat fel.

A színház mellett van az Esbekieh kert is, ez hajdanában, vagyis 25 évvel ezelőtt, egy szent berek volt, hol csak a kóbor kutyák tanyáztak és kiterjedt a színház és igazságügyi palota helyére is. Az akkori chedive csinosítani akarta és rendezni, de senki se akadt munkás, ki hozzányult volna egész Kairóban a szent hely rombolásához. Hiába ígértek pénzt, hiába fenyegettek, nem vállalkozott senki. Akkor egy éjjelre két ezred nubiaiit rendeltek

be ásóval, kapával és reggelre az álmélkodó kairoiak a szent berek egy részét kiirtva, a többit erős vasgáterokkal bekerítve találták és a rendezés európai kertészekkel kezdetét vette és most egyike a legszebb kerteknek, mit életemben láttam. Nem annyira a beosztás miatt, noha az is igen jó. A tekervényes utak egy szép tó körül vonulnak el, hol hattyuk uszkálnak és kevéssel odébb egy szikla-barlang van, melynek tetejéről igen szép kilátás van, hanem azért, mert mind oly növényekkel van beültetve, melyeket mi csak kicsiben üvegházban láthatunk, a sok lián, szágópálma, legyezőpálma, a nagy lelógó gyümölcsű kigelia pinnáta, magnoliák különböző fajai, a ficusok, melyek itt emberderék vastagok lesznek, a sok hibiscus és még ki tudná előszámlálni a sok délégövi fát összegyűjtve Amerika, Ausztrália és Afrikából. Mi is, Európa, képviselve vagyunk két nyárfával; de ezek, szegények, roppant nyomorultul néznek ki, koronájuk egész el van száradva. Csak egy nincs, a szép üde zöld gyep, mit a Margitszigeten látunk, az itt hiányzik, pedig öntözik folyton, épp úgy mint a többi fát is, mégis elszárad, nincs itt hazájában; egész Egyiptomban zöldelő rétet se láttam, a fű itt ismeretlen valami.

Tündéribb dolgot egyhamar nem láttam, mint egy jótékonycélú ünnepély alkalmával ezen kertet, az egész kert kerítése sűrűen egymás mellett lampionokkal volt diszítve. A tó körül egy-egy arasztnyira

egymástól mécsék voltak piros, fehér, zöld, sárga, kék színekben, a tó közepén egy magas emelvény piramis alakban, ezer lámpa fényében, itt ültek a zenészek. A tó színe mesterséges, különböző színű vízi liliomokkal volt borítva, a bennök elrejtett gyertya megvilágította mindeniket, ott uszkáltak a hattyuk közt, kik a lárma és a gyönyörű szép tüzi-játék által megriasztva, ide-oda röpködtek, felkorbácsolva a vizet szárnyaikkal, minek következtében az ezernyi fényes kristályban ragyogott. Volt ott legalább 20.000 ember és a keleti viselet összekeveredve az európaival a kivilágított kertben gyönyörű látványt nyújtott, olyat, minőt csak az ezeregyéjszakai tündérregékben képzelhattünk. A sok pálma, fiscus, borsfa, az ágaikra rakott lampionokkal megvilágítva, soha se tudom elfelejteni!... Nem is kell mondanom, hogy a fák leveleiket soha se vesztik el és épp azért — mint ma is láttam — a bokrokat és fákat zöld levelekkel nyesik meg tavasszal; s ez már itt is van és ez eszembe juttatja, hogy az én időm is letelt; a tavasz, mire hazaérek, előjeleit mutatja; a vándormadarak utra kelnek és velük én is bucsut mondok a mindig derült egü Egyiptomnak.

Alexandria, 1895. február 10.

Megérkeztem Afrika legszélső részébe, és itt legutolsó állomásomhoz. A vagonban tapasztalható nagy meleg, mely néha mondhatom igen kellemetlen, int a hazautazásra, mert itt tovább maradni egy kicsit most már sok volna a jóból. Mi lenne itt a vasuton utazásból, különösen ha a vagonoknak kettős födele nem volna és minden ablakon egy zsalu nem volna alkalmazva?

Hajóm sajnos még csak 12-én indul, de azért hamarabb eljöttem egy kicsit vizivadra vadászandó, de noha tegnap egész délután csolnakázgattam a Maerótis tón, a mely nagyságára egy kis tengernek is beillik, hasonlítva hozzá annyiban, hogy a vize sós, nem lőttem semmit, pedig a vadászemberem csolnakjában, mit hajnal óta lőtt, láttam vagy 14 darab különféle vadkacsát, — de ő már hajnalba elment, vive magával két puskát, és vagy 8—9 darab fa és bádogból készített csalkacsát. Két puska azért kell neki, mert még mindig perczessiós, és így gyorsan nem lehet tölteni. A csolnak, melyben ül-

tünk, egy kis alkotmány, lapos fenék és vékony deszkából készítve, ülés nincs benn, le kell ülni a fenékre. Ez az arabnak gyerekjáték, de nekem még most is fáj a derekam bele. A csolnak evezője is eredeti, de nem csak ez egynél, hanem valamenynyinél, pedig láttam egész flottillát, ugyanis két vékony bambusznád az egész evvel tolják, mindkét kézben egyet véve, a ladikot. Az igaz, hogy a víz nem mély, legfeljebb $1\frac{2}{4}$ méter, néhol kákaival és náddal benőve. Egy kis édes ivóvizet edény is a felszereléshez tartozik, ha véletlenül nagy szél támadna, s a nádszálak nem tennék kötelességüket, hogy szomjan ne haljon meg a ladikos, szépen láttunk kacskákat a vizen, de nem vártak el, pedig a másik csolnakkal hajtattuk és magunk elálltunk, az esti les is eredménytelen volt, pedig a csalkacskákat arabom kétszer is elrendezte, hogy jó helyzetbe legyenek.

Szebb kirándulásom volt a Ramlehi, noha nem vadászati tekintetben. Ramlehe a tengerparton fekszik és mintegy elővárosa Alexandriának. Szebbnél-szebb villák, kis kertekkel környezve vannak itt, néhol még az építés első stádiumában, s a kertnek, mely még most van sok helyen telepítve, nagy szüksége van a szélmotorokra, hogy a száraz, kőporos talajon vizet huzzon a növényeknek. Eredeti látvány majd minden villánál az új építkezéseknél egy szélmotort látni, a mint huzza a gépezet a vizet, a régebbi és Alexandriától távolabb levőknél már nem kell, ott már vízvezeték van.

Az tény, hogy egy pár lilaszint virágzó kuszó folyondár, a sárga virágu szantál, a pálmák környezetében jól veszi ki magát, szép keleti jelleget ad a lapostetejü villákkal, de azért se a mi Andrásy-uti villáinkat, se a Hamburgi Alster mellettiekkel ne hasonlitsuk össze. Van egy gyönyörű nagy kaszinó is itt a tengerparton, benne szép táncztermek és egyik teremben egy szép kis színház; de a kert, mely körveszi nagyon gyöngye. Néhány bors, olajfa és tibiscusaival, pedig miután nyári tanya, elkelne az árnyék. Általában, noha Ramleh a nyári idény városa, még most is oly meleg volt ott, hogy nyáron se kérnék erősebbet belőle. Minden órában most télen, de nyáron minden félórán meggy egy vonat, félóra alatt ér ide; de itt a vagon minden perczen megáll, mert Ramleh már oly kiterjedt hosszúsággal bír, hogy 6 állomása is van, most azonban még a vonatra vártam, az állomáson ráért egy váltóőr a homokban szép saktáblaalaku négyzetet csinálva, fehér és piros kövekkel egy társával játszani.

A villák között csak is itt keleten érthető meg, egy egész beduintörzs ütötte fel tanyáját sátorával és állataival majd mindenütt, és ott egész kényelemmel sütkéreznek a napon. Láttam különböző helyeken 2—3-asával sátort, legalább harminczat. Furcsán veszi ki magát, az európai villák közt ez a keleti kép. Utközben egy nagy épületben az angol pirosruhás katonák a kaszárnyát árulták el, és egy

külön álló épület mellett, a rengeteg üres seres és boros palaczk, csak úgy kihordva az utra, bizonyosan a kantinos lakása.

A pálmaháncsszedés kezdetét vevén, érdekes látvány a mint az arab felmászva a pálmafára, odaköti magát a tetejénél és kis baltájával az alacsony leveleket és az azt környező háncsot vágja le, mely megszáritva felhasználtatik kötélből kezdve ruháig, és még ládákat is csinálnak belőle, úgy, hogy ha a pálmafa elveszne, én nem tudom, Egyiptom lakói nem költöznének-e ki innen.

Este egy nagy meglepetés ért, az itteni Gardahi-féle színházban, arabs színészek léptek fel és képzelhetetlen Romeo és Juliát adták! A ki egyszer látott csak arab színházat, az lehetetlennek fogja ezt találni és mégis megtörtént, el nem maradtam volna belőle egy csomó aranyért se, de kezdjük az elején.

A színház egy hosszukás faépület a tengerparton közvetlen Alexandria régi kikötője mellett, mely már nincs használatban. A hullámok morgása midőn a parthoz ütődnek, mely itt homokos, erősen hallatszik. A közönség nagy része görög és arab, sok páholy van, hol nők is voltak fátyolozatlanul ezek koptok. Az előadás akkor kezdődött, mikor mi végezni szoktuk, tudniillik $9\frac{2}{4}$ órakor. A közönség türelmetlen nagyon, egész taktusban ütik bottal a pallót és tapsolnak, a függöny felhuzatik és az egész játszó személyzet, elől a nők és hátul a férfiak

mint szerepükben kiöltözve, énekre gyujtanak, azaz ez nem ének, hanem ordítás, és a nők háromszor kezükkel a közönségnek intenek, mintegy üdvözlétet. Roppant tapsvihár lett erre, úgy látom ez minden darabnál így szokás, a prologus el nem marad. A függöny leeresztése után rövid idő múlva újra felhuzatik, a szin egy kertet ábrázol és egy parasztházat, erkély nem létében egy nagy kőszikla van támasztva a házhoz, ezen fog később Romeo felmászni a padlásablakhoz. Romeo megjelenik, a jelmez ellen nem tehető kifogás, mert olasz, hanem mikor énekelni kezd, az borzasztó. A mimika kezdetleges, és az az ordítás hasonló ahhoz, mint az üvöltő derviseknél leirtam, azt gondoltam eleinte, hogy operetté van a darab átdolgozva, de nem, hanem úgy látszik, minden arab szinjáték megköveteli, mert ezt tapsolják legjobban, és mindig olyankor, mikor elhagyja az ének (ordítás) végét, azt tartják szépnek. Az ének véget ért, kezdődött a próza. Romeo a padlásablakhoz beszél, végre megjelenik Julia. Ez szerencsére nem énekel, talán azért, mert rekedt, és kezdődik a duo. Romeo felmászik a kősziklán, közbe-közbe azért énekel is néha, és a költői jelenet előttünk áll. Azt hiszem azonban, hogy Shakespeare megfordulna sirjában, ha ezt látta volna. A mig a férfiak mégis korhű (?) jelmezbe vannak, a nők, még a dajka is egész utczai toilettebe játszanak, ki sincsenek festve, a szakál a férfiaknál nem úgy van ragasztva, hanem a fej

bubjához kötve, úgy, hogy mikor kalapjukat leveszik, az egész madzag néha fehér, a bajuszkötő is szépen látszik. A barát, ki összeadja őket, nagy szakállt visel. Itt különben a katolikus papoknak kivételesen szabad, mert a keleti népeknél a szakállviselés tekintélyt ad, a pápák azért engedték meg. A midőn összeadja őket, letérdelnek ugyan és kezét fejükön tartva imát mond, de a dajka és egy szolga, kik tanuk, egy-egy szál gyertyát tartanak, és egy pohár bort nyujtanak oda, melyből a barát Romeot és Juliát is megitatja. Ez szép dolog tőlök, hogy arab létükre bort isznak, de ezt nem így írta Shakespeare, így a keresztények nem esküdnek, hanem a zsidók, no de Alexandriába arab fordításban így is jó, de talán elég is volt, mert a darab mind így folyt le énekben és prózában.

A keleti élet után most itt már az európai civilizáció nyoma nagyon látszik. Egész eredeti itt már csakis az arab negyed bazáiraival és török házaival, némelyik egész romba dőlve az angol bombázást sinyli maig is, épp úgy mint a régi kikötő melletti Redoute is, melyre egy hosszú ut vezet, részben az is összedőlve. Gondolják nem érdemes, mikor jó van az is. Végig haladtam rajta: a kis erőd pedig nagy hasznot tehetett régebben, de most az a czéllövegeknek nem tud ellent állni. Kíváncsian nézegettem néhány bomba hatását, de egy felvonó hid be van falazva, hogy jussak be. A lőrésen mit az ágyuk törtek, be lehet menni a

tenger felől; most apály van, megkisértettem, csak azután jutott eszembe, ha közbe még vizsgálódom elmulik az apály, hogy jövök ki dagály alkalmával? De már későn volt okoskodnom, végig haladtam a romok között, a sötét boltozatok egyikét, másikat betörte a bomba. A falon fent, a kőszánczok közt még most is néhány mozsárágyu és Armstung egész rozsdásan elhagyatva vannak. A lafetták egész elrohadvá, a vas elrozsdásodva; de nem is kell a tenger felől a hadihajók ellen nem használhatják. 6 darab ily ágyu pedig a város felé fordítva, annak elég, épp úgy mint nálunk a Gellért-hegyen, fékentartani egy esetleges támadást, mint azt Pesten csinálták volna, vagy hogy itt Alexandriába kísértenék is meg.

Mindenfelé a sok szétrobbant löveg darabjai feküsznek; mutogatja egy kis arab kölyök, ki szüleivel egyedüli lakója a váracsanak. Örültem rajta, hogy megmutatta az ajtót, hol ki lehet menni és nem kell a sziklák közt a tengerparton mászkálnom.

Másnap a vonaton elmentem Aboukirba, hol I. Napoleon Nelson ellen a nagy tengeri csatát elvesztette. A vonat Ramlehen vitt keresztül, csak-hogy egy másik oldalon, át kellett szállnom a másik vonatra mindjárt az első állomáson. A szép pálmakerteket, nemsokára felváltják a nagy Musa ültetvények, nagy, óriási leveleikkel. Ezek termik az eladásra kerülő jóízű banánokat; majd odább nagy kiterjedésbe van ültetve a paradicsom, mely igen

fontos kiviteli czikkje Alexandriának. A személygözösökön sokszor volt alkalmam látni, mint érnek és pirosodnak napról-napra a fedélzeten. Egy nagy négyszegletes kosár, mely körülbelöl 40 kilót is tartalmaz 2 frt 60 kr. itt.

Később utunk a sivatagba visz, hol először látok pálmafákat a magas homokbuczkákon tenyészni, néha egész félmagasságnyira befujja a tenger felöli szél által idehajtott homok. Egész homokkötések látszanak nádból, védeni a fiatal pálmákat, és a homokba mély árkokba ültetett paradicsombokrokat.

Rövid háromnegyed óra alatt *Elmantarahban* érünk, hol egész a tengerparton két kastély is van egymás mellett levő dombon. A piros-kék lobogó hirdeti, hogy lakósa is van. A chedive egyik háremhölgye ugyanaz, ki lebetegedését és vele együtt férjhezmenetelét várja, egész udvari személyzet környezi már is. A két kastély mintegy a trieszti Miramare pendantjaként szerepel. Itt ugyan nem a kövektől van elfoglalva a sziklavár, hanem a homoktól, a környezet diszitésén naponkint 4—500 ember dolgozik, kertet alkotva óriási munkával. Gőz által felhajtott vízvezeték táplálja az ültetett fákat és bokrokat, az utak már készen vannak, és néhol a régebb ültetett pálmafák képeznek csoportokat, mintaképül az ujon ültetteknek, melyek még most hordóval leboritva védetnek a meleg és a szél ellen, mig megerednek. A vonat mellett szép istállók építvék, egyik a lovak számára, ezek

bocksgai egész nyiltak, a szabad levegőn vannak, nem az istállóba. Csupán egy tető védi őket a nap hevétől, mellette egy istálló a tehének számára. Mindenütt nagy munka folyik, a parkirozással, a vízvezetéklerakással. Képzelem, micsoda óriási pénzbe fog kerülni a körülbelül 300 hold kiterjedésű park elkészítése, elfoglalva a tenger melletti sivatagtól a civilizáció részére: jó messze innen falu sincs.

A vonat még egy negyedórát halad és ott vagyunk Aboukirban. Itt ugyan szép kis csalódás ért; azt gondoltam, egy várost találok és egy alig 25 házból álló halászfalut találtam a tengerbe benyúló félszigeten; de e helyett 4 váracs mutogatja öblös ágyuit, elárulva, hogy nevezetes stratégiai pont, a mennyiben az aboukiri tengeröböl esetleg kiszállásra és a csapatok partratételére használható. Ezt már egyiptomi katonák őrzik, kik midőn a város mellett elhaladtam, jegyzőkönyvem jegyzéseit gyanus szemekkel nézegették.

Arabs vezetőm három szélmalom mellett a tengerpartra vezet és mutatja a helyet, hol a század elején a nagy tengeri csata megvívott és a hol akkor az ágyuk harsogása, vad harci zaj hallatszott, most csak a tenger hullámainak parthoz verődése hallatszik. Hiába kémlődöm a parton valami lesülyedt hajóroncs vagy emléken, ott már csak fövény és kavics van s ha lenne is, azt már az arabok régen felfedezték és elhordták volna. A tenger-

parton jó hosszú gyaloglás után, épp egyik váracs mellett egy dombhoz érünk, hol régi római romokat találunk és egy mélyen a földbe beásott házat, hova lépcsők vezetnek le, legalább 6 öl mélyen van a szerény kis szoba, melynek egy részében egy kut is van, a régi római vízvezetékek által odavezetve; a beledobott kő csobbanása meglehetősen mélységet árul el. Található itt még több ily házikó is, — egyiket állítólag Julius Caesar lakta volna. Itt-ott egy-egy szobortöredék hever, egy lábszár vagy törzs maradványaival, de a nevezetesebb a ghizei muzeumba vitetett.

A falu felé visszaindulva, a homokos sivatag mélyedéseiben és völgyeiben árpát találtam ugyan, sovány egy vetés. Itt már azonban nem lesz öntözve; a tenger közelléte, vizpárolgása és néha esők táplálják, mert itt már — nem úgy, mint belső Egyiptomban — sokszor esik télen az eső. Sajátságos alakú tüskék találhatók itt-ott, egy fehér-tarka nagy levelű, melynek karélyait tüskék borítják, mintha ismerősöm lenne néhány meleg üvegházból.

A homokba néhol jól besüppedünk, a sok tevé, számár az utat jól feltaposta, a falu melletti téren egy völgyben, vagyis árkokban füge és szőlő kezd levelezni; közte itt-ott, úgy a mezőn is, kilőtt puskapatronok azt árulják el, hogy itt vadásztak a tengeren átjött és a hosszú vándorlásban elfáradt és ide pihenni szállt erdei szalonkákra és fürjekre, melyeket őszi és tavaszi vándorlá-

saikkor ezrével lödöznek, majd csaknem bottaf vernek agyon.

A falu népe hálófoltozással, vagy a kávéházbani üléssel tölti napjait és eredeti, alig 25 ház között 3 kávéház várja vendégeit. A sok partrahuzott halászhajó között tört gerendák, egy hosszú árbocz, lánczok és horgonyok hevernek. Ezt az alig egy kilométerre fekvő hajóról szedték le, mely a mult hónapban egy kissé közel merészkedve a parthoz, hajótörést szenvedett. Jó nagy, két árboczos schooner volt, előrésze még most is jó magasan kiáll az ott csak 4 méteres tengerből. Tudakozódásomra azt felelték, hogy az egész hajónépség megmenekült, noha a tenger épp akkor igen viharos volt. A tenger sekély partjain az ugynevezett tengeri fű (See-gras) van nagy garmadákban összegyűjtve, kedvencz helyeül a heverő arab gyerekeknek, kik a fűbe beleszorult apró, gambaurini nevű kis rákokat fogdosták és most nyugosznak. Én is leheveredtem egy pálmafa árnyékában és kedvet kapva a tenger sekély részein szaladgáló gyerekektől, egy kis Kneippkurát csináltam, begázolva a tengerbe mezétláb, a kísérő arabom nem csekély bámulatára, ki még urtól ilyet nem látott.

Különben urságomnak végére járok; mig Kairo és Assouanban, bárha tiltakoztam a báró stb. czimezés ellen, itt már professzornak irnak Alexandriában a hotel idegenjegyzékébe, gondolom azért, mert tavaly is egy nagy gyikot szorongattam.

magamhoz, félve, hogy az omnibuszban fel és lerakásnál megsérül és most egy jókora krokodilt ölelek.

Az indulási nap és óra mindinkább közeleg. Isten veled, te szép Afrika, mely nekem oly kedves valál!

Kairói utczai élet!

Nem is kellett volna az utczai jelzöt használnom, mert itt az élet legnagyobb része az utczaán folyik le. Nemcsak a különböző utczai árusok azok, kik — elkezdve a vízfordótól a süteményárusokig — végig járnák Kairo nagyobb utczaít, hanem a többi boltosok is, kiknek lakóhelyeik és boltjaik egész nyitva az utczára néznek.

Sehol a világon — kivéve Kairót — az emberek nem élnek ilyen utczai életet, mint itt. A kávéház itt európai értelemben nem létezik, mindenki az utczaán ül, vagy úgy, hogy az egész front nyílt és belátható egész a tüzhelyig, hol a zamatos fekete kávé a kis rézfazekokban alig egy percz alatt megforr, hogy egész üledékével a kis, fogónélküli csészékbe kiöntessék.

A ki egész Kairót látni akarja, az csak menjen a Rue Mouskiba, itt ki lesz elégitve, itt a legmozgalmasabb az élet, a legtöbb ember itt fordul meg. Az Esbekieh kert felől megindulva, az utcza még

jó darabig egész európai jellegű, fényes boltok, ezeken még ajtó is van, a kövezet itt egy darabig aszfalt, az igaz, hogy söpörve nagy ritkán van, úgy egyszer három napig láttam ott heverni egy döglött macskát, a város utczaisztitói, a héják és varjuk még nem értek reá elvinni ez idő alatt, de közbe itt-ott már látható egy-egy arab nyitott bolt. Leginkább élelmiszerárúsok telepedtek itt le szépen elrendezett banán, alma, körte, datolya és dinnyéikkel, úgy a fezvasalók is itt találhatók legnagyobb számban, mert arab gigerli van ám itt szép számban és ezek kényesek arra, hogy a mostani divatu magas fezükön nehogy horpadás látszassék és az keményen ne álljon. Minél beljebb haladunk az utczában, az európai boltok kevesbednek, hogy a bazárok iránt a tiszta arabnak adjanak helyt. Eredetileg az egész utcza felülről fedve volt, a mint a bazárok most is, deszkákkal, szőnyegekkel, nem annyira az eső ellen, a mely itt soha se esik, hanem a nap ellen, a mely még ilyenkor, télen is, különösen a délutáni órákban, igen erősen süt.

Nézzünk egy kicsit körül, a nélkül, hogy még most a boltokba betekintenők és nem fogjuk unni magunkat, annyi változatosság bilincsel le bennünket; az utcza jellege most már határozott keleti, hol csak mint parányi szigetek a néptengerben, tünnek fel az európaiak. Az a sok arab, török, néger, mely szemünk elé kerül, a festői ruházat, mely sohase egyforma a színekben, mint a kalei-

doskop színes üvegcséi mindig újabbat és újabbat mutat. Ha ezer arabbal találkozol, egy se hasonlít egymáshoz ruhában, vagy a kaftán színe, vagy a mellényé, vagy a palást, vagy az ing, de legfőképp a turbán, mindig más és soha se egyforma, csak a nők közt nincs nagy különbség, zsákforma fekete ruháikban, vagy mint a négernők legtöbbször, kékes-szürkében, a sárgaréz orrszorító fátýoltartókkal egyformák. Csakis a kocsin, batárokban jövő gazdagabbak, másképp európai divatu ruháikban és fehér fátýolukkal különböznek. Ezek kocsiá előtt rendszerint egy vagy két sais, piros fez, fekete vagy sötétkék zuávkákban, mely dusan van aranyozva, térdig érő fehér bugyogóban, hogy azon alul a sötétbarna meztelen láb annál nagyobb contrastot mutasson, hosszú botokkal szaladnak utat csinálандók a tüzes carossiereknek. Van azért az előbb említetteknek is omnibusza, melyen 1 piasterért a város egyik végétől a másikig mehetnek, az igaz, hogy csak egy szamar huzza a kétkerekű alkotmányt, az ülés se puha, mert csak oldalnélküli szekér fenékdeszkája, de azért összetett lábakkal törökösen némelyiken nyolczan is ülnek, villogó fekete szemekkel, mely még az öregeknél is szép, lenézve a gyalogolókat. Vagy ha ez se tetszik, van más alkalmatosság, a szamar, melynek nyergében férfimódra ülnek felhuzott lábakkal, megtámaszkodva a kengyel és a nyereg elején levő magas kápában. Utánuk szalad többnyire kék ingében a

„ha már“ (szamaras gyerek), kis pálczájával ütve és piszkálva a szamarat, hogy gyorsabb haladásra ösztökélje. Ezek fáradhatatlanok, 2—3 órai futás a szamar után nekik semmi, csak az öregebbje lustul el, de míg fiatal, mindig jókedvű és hunczfutásra hajló, adhatsz neki bármennyit, felülfizetve a taksát (óránként 2—3 piaster), mégis baksist kér.

Tovább menvén vizsgálódásunkban, elibénk jön a vízfordó, ez már terhes egy hivatal, egy fiatal bivalybornyu lehuzott bőre, bekötve a lábak helyét, és csak kézzel befogva a nyakát, képezi a vízfordó edényt, melyet nagy messzeségről, néhol magából a Nilusból töltenek meg, hogy ivóvizül vagy a boltok körüli poros föld locsolására felhasználják. Majd előtűnik a sorbet-árus, annyiban hasonlítva az előbbihez, hogy két rézpoharat csörget össze, felhíva e zaj által a figyelmet portékájára, de jön egy kis kétkerekű kocsin a süteményárus, ki torkaszakadtából kiabál, versenytársul kapva mellette a narancsárust és hogy el ne maradjon a tökmag-és lóbabeladó is versenyt ordit az előbbiekkal. Majd sebes léptekkel egy menet közeleg, holtat visznek a temetőbe, elől a férfiak, azután körülvéve jajgató (fogadott) asszonyokkal, a halott, többnyire ülő helyzetben, 3—4 férfitől vállon vive, leboritva valamiféle piroskék szőnyeggel és utána a sok fátyolozott nők. Alig halad azonban el előttünk, már nagy lárma között új menet közeleg, egy menyegzői karaván, vive a stafirungot, mely

minél előkelőbb, annál hosszabb. A sok mindenféle több kocsira van felmálházva, viszi az ágyat, széket ládát stb. teve, szamár, öszvér roppant hosszú sorban, melynek hosszúságát mesterségesen akképalakítják, hogy például egy divánt csakis magát viszik egy kocsin, vagy két széket, azután egy almáriom következik, pedig egyre is fel lehetett volna rakni. Ujra réztányérsörgés hallatszik, az utcán egy kicsiny ládikában pénzváltó várja a kuncsaftot és hogy figyelmessé tegyen, 15—20 rézpénzt nagy gyorsasággal ereget egyik kezéből a másikba, ez által híva fel a figyelmet. Most jön egy majomárus, lánczon vezetve majmait, mert vállán nincs hely, ott két-három papagály gubbaszkodik, de míg ezt nálunk egész sereg gyerek követné, ott nincs kísérete, talán azért, mert amugy is oly tömeg tolong az utcán, hogy alig lehet előre haladni a sokaságban.

Csodálatos, hogy e tömegben, mely folytonosan mozog előre, hátra, meg-megszakitva egy-egy kocsi, teve, ló és szamarak által, elgázolás még sem történik. Mindenki vigyáz magára, mert állami felügyelet nincs s tán jobb is így. Rendőr alig látható; piros fez és a katonákéhoz hasonló kék zubbonyban nem dirigálja a megrekedt tömeget, mindenki magától helyreigazodik. Az igaz, hogy az állatok is vigyáznak. A szamár oly szépen kerüli ki a gyeplő segítségével nélkül is az előtte vagy szembejövőt.

Néha nagy zaj foglalja el figyelmünket, — két arab cserél ki véleményt nagy kiabálással, melynek vége egy kis verekedés, de nem európai módon. A test ott nem sértetik, csak a legritkább esetben, hanem a ruhát tépik egymásról, míg végre találkozik egy öregebb muzulmán, ki közbeveti magát, szétválasztva őket, egyiknek is, másiknak azt mondogatva: „Malesch“, mi annyit tesz: „nincs baj“, „nincs károd“, habár a kaftán czafrangokban lóg is le. Az igaz, hogy néha azután a közvetítőn békülnek ki, azzal kezdve civódást, mint egy esetben Assouanban láttam. De azért rendőr csak nagy ritkán avatkozik bele, legfőlebb akkor, ha esetleg európai emberrel történik valami, mert azt félti minden arab, tudva, hogy esetleges kártérítésért sokat kell fizetnie.

Néha a mozgalmas utcán távolról feltűnik két fehérlovas katona, utat nyitva a tömegben. Ezek futárjai a chedive kocsijának, mit rendesen körbe fogva, 10—12 fehér arabs ménen ülő huszár követ. A keleti pompával és fényvel össze nem egyeztethető volna, csak kíséret nélküli megjelenés. Escor-ternek mindig kell lenni. Valami nagy mozgalmat azonban megjelenése nem okoz.

A bazároknak, melyek valóságos labirintust képeznek, honnan a helylyel nem ismerős alig bir kijönni, mozgalmas élet folyik. A sötét utcák majd mindenike egy-egy áruosztályt foglal el. Találhatsz itt pirosapucs-árulót, kaftánárusokat, rézműveseket,

a drágakőárusok, a szőnyegkereskedők mellett a számtalan horgolt és stikkelt portékákat, melyek többnyire arany- vagy ezüsből, vagy élénk színű selyemből készültek s legfőbb vonzerejét képezik az idegen országbeli női utazóknak.

Található itt régi fegyver, strucztojásvésetek, párduczbor, különösen sok türquoise, melynek különböző kékségét csodálva szemléljük. Ez már idevaló termény, a sinai-hegyek lejtőjén találják. Nyers állapotban mint egy kövecsdarab tűnik csak elé, kék erekkel, — ugyan mindjárt itt a bazárban köszörülük előtted.

Vannak itt a bazárban boltok, melyek több 100,000 forintot képviselnek, pedig a helyiség úgy néz ki, hogy nem adnál első látásra az egészért 1000 forintot, — de ha előszedi a kereskedő a pompás keleti szőnyeget, melyek darabja 10—12 ezer forint, vagy ékköveit, gyönyörű himzéseit, mindjárt észre veszed, hogy oly helyen vagy, hol, nem mint nálunk, a kirakatokra helyezik a súlyt, hanem a belértékre.

Azonban, ha venni akarsz, akkor vigyázz magadra, mert oly óriási árakat kérnek tőled, melyre nem is gondoltál és sokszor, ha negyedrészt ígérsz, megkapod s csak később veszed észre, hogy belettél csapva.

Az utcák itt be vannak fedve, kocsi nem jöhet be, csak a számárnak van megengedve a behatolás. Igazán bámulatos, hogy az egész bazár ugyszólván

deszkákból van összetákolva és itt, a sok gyulékony anyag közt főzik a kávé, vagy egy gyorsfőzőn az ebédet; cigarettáznak folyton, a füstölő árus égő füstölőjével járkal s ha tűz ütne ki? A sok millió érték néhány óra alatt elpusztul. Mas Allah, mint isten akarja, mondták kérdezősködésekre. Miért vigyázzunk jobban?

Az igaz, hogy az meg még aggasztóbb, mit a francia színháznál láttam, hogy a gőzfecskendő az épület előtt áll, be van fütve, s a csövek is a színházba előre bevezetve. Az arab színházaknál az elővigyázat egészen el van mulasztva, pedig egész fából épült.

A mily mozgalmas az élet nappal, annyira csendes este. A hosszú utczákon alig egy elkésett megy hazafelé s a bezárt boltok előtt a boltőr kényelmesen heverész, néha kettő is, vagy pálmavesszőből font ágyán, vagy egy-egy ládában kuksol, mintha Zeitung szabótól tanulta volna. Egész idegenszerű volt eleinte a verschlagba tekintve a guggoló arab.

De a míg a főbb utczákon csendesség van, annál nagyobb a vigság az ugynevezett *Fischmarkton*. Ez egy különös specziálitása Kairónak. Sehol az egész világon mása nem található. Csoda-e, hogy az angol miladyk kocsin végighaladnak rajta, pedig ez igazán shocking. — Itt az élet este kezdődik, a száz meg száz ghavazi, bayader, álmé lakik itt, majd minden házban zene, ének hallatszik, melynek arab melodiája (?) a hastánczprodukálásra hí

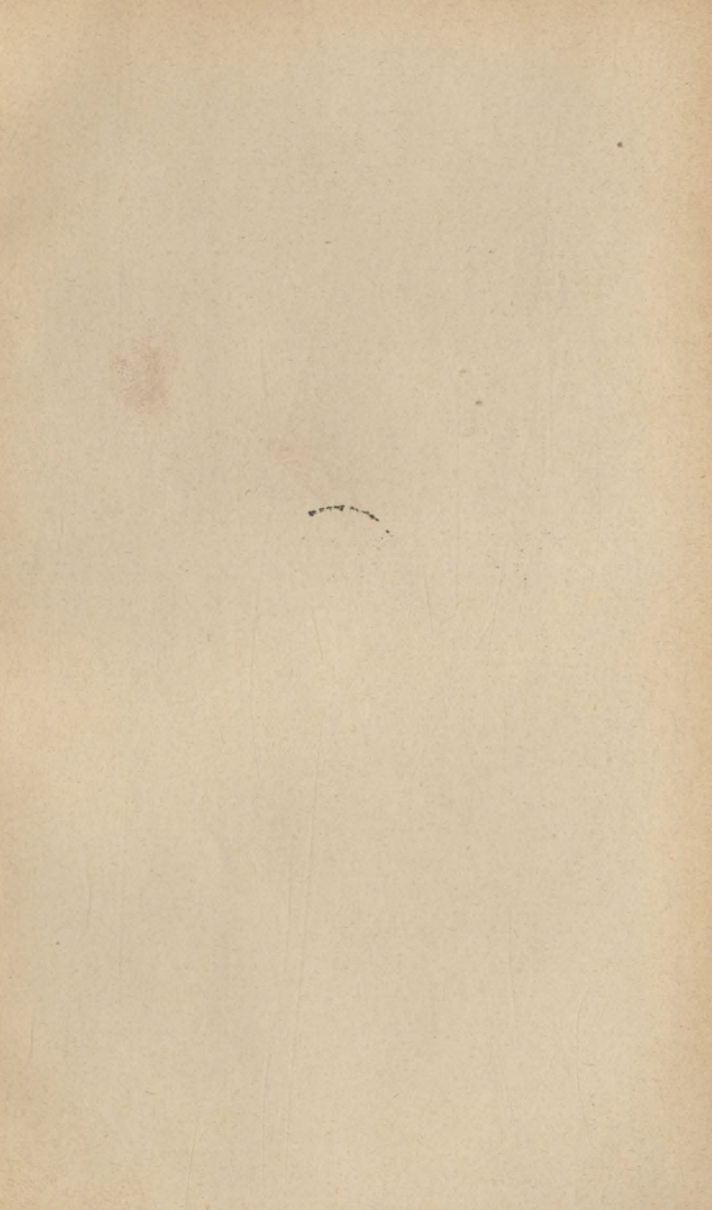
fel. A sok kávéház, Bar mind kivilágítva, az utcza maga telve közönséggel, kik közt az angol katonák piros ruhája messziről virit, míg arab katonát, a rendőrökön kívül, alig látsz. A házak előtt ötével, hatával álldogálnak, vagy rácsos ablakaikból hivo-
gatnak a sok szerecsen, arab tánczosnők, hogy művészetüket bemutassák; mindenütt zene hallat-
szik, egy-egy Barban nekiül egy-egy angol katona a zongorához, hogy a többinek vagy egy chanso-
nettet előénekeljen, vagy hogy a kedvelt matróz-
táncz zenéjét játszsza, melyre, természetes, mind tánczolnak.

Az angol kormány, nehogy a benszülöttekkel konfliktus támadjon, egy piaczon 50 tagból álló patrouillet tart készenlétben egész hajnalig, hogy megvédelmezze Albion fiait, kik csak szolgálatban viselnek fegyvert és most fegyvertelenek.

S míg a nagy vigság egyre tart, a sok baya-
der „Enta Fantasia“ szóval hivogat mulatságra, egy ily kávéház és tánczterem között alig egy deszkaszállal elválasztva, az ablakon át világosan látszik egy arab szent sheich hamvai felett emelt szarkofág, mely minden este 10—15 gyönyörű lám-
pával kivilágítva, szembe állítja a halált a dobzódó
élettel.

4487

* UJ IDŐK *

HERCZEG FERENC képes hetilapja.
Főmunkatársak: MIKSZÁTH KÁLMÁN és
BRÓDY SÁNDOR. Munkatársai a lapnak:
A magyar irodalom és festőművészet leg-
jelesebbjei.

Az Uj Idők ára negyedévre

*** 2 forint. ***

Muladványszámat kívánatra ingyen küld

az

UJ IDŐK kiadóhivatala

BUDAPEST, Andrásy-ut 10.

